

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

ARAP DİLİNDE ATIF
VE
ATIF HARFLERİ

87710

(DOKTORA TEZİ)

Hazırlayan
Ahmet YÜKSEL

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ÇAKIR

SAMSUN 1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Recep Dikici

Üye Doç. Dr. Mehmet ÇAKIR

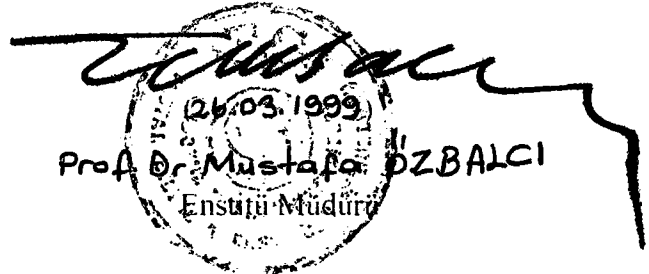

Üye Yrd. Doç. Dr. Osman KESKİNER

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu
onaylarım.

26.03.1999
Prof. Dr. Mustafa ÖZBALCI
Enstitü Müdürü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	VII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	IX
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
I- KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	2
A- GENEL KAYNAKLAR	2
B- ÖZEL KAYNAKLAR	5
C- TETKİKLER	8
II- ARAP DİLİNDE HARFLER	9
A-TANIMI	9
B- YAPI HARFLERİ	9
C- EBCED HARFLERİ	10
1- Ebced Harflerinin Rakamsal Değerleri	11
2- Ebced Harflerindeki Rakamsal Sistemin Kullanım Alanları	14
D- ANLAM HARFLERİ	16
1- Anlam Harflerinin Sayısı	17
2- Amel Edip Etmemesi Yönüyle Anlam Harfleri	17
3- Yapısal Açıdan Anlam Harfleri	19
4- Anlam Harflerinde Ma'rifelik ve Nekrelik	19
5- Lafız ve Siga İtibariyle Anlam Harfleri	20
6- Son Harfinin Harekesi Yönüyle Anlam Harfleri	20
7- Anlam Harflerinde Ziyâdelik	20
8- Anlam Harflerinde Hazf	21
9- Anlam Harflerinde Mebnilik ve Mu'reblik	22
10- Anlam Harflerinde Tasrif (Çekimlilik) Durumu	23
11- Anlam Harflerinde Müzekkerlik ve Müenneslik	23
12- Anlam Harflerinin Bedel Olarak Kullanılması	23
13- Anlam Harflerinde Kalb ve İbdal	23
E- FONKSİYONLARI İTİBARIYLA HARFLER	23
BİRİNCİ BÖLÜM	32
I - HARFLERLE ATIF / ATFI NESAK	33
A - TANIMI	33
B - ÖGELERİ	34
C - ATIF HARFLERİNİN GRUPLANDIRILMASI	35

D - ATIF ÇEŞİTLERİ	35
1- Lâfza Atıf	35
2 - Mahalle Atıf	36
3 - Tevehhüme Atıf	38
E - MA'TUF VE MA'TUFUN ALEYHE GÖRE ATIF ÇEŞİTLERİ	40
1 - İsimlerde ve Fiillerde Atıf	40
2 - Cümlelerde Atıf	42
3 - Zamirlerde Atıf	45
F - ATIFDA TAKDİM	49
1- Ma'tûfun Ma'tûfun Aleyhe Takdimi	49
G- ATIFDA HAZF (DÜŞÜRME)	50
1 - Atıf Harfi İle Ma'tûfun Hazfi	50
2 - Ma'tûfun Aleyhin Hazfi	51
3 - Yalnızca Atıf Harfinin Hazfi	52
H - ATFI NESAKDA KAT' (KOPARMA)	53
II- ATFI BEYAN / AÇIKLAMA ATFI	54
A- ATFI BEYAN VE BEDEL	57
B- ATFI BEYAN VE NA'T	61
C- ATFI BEYAN VE TE'KİD	62
D- ATFI BEYANDA KAT' (KOPARMA)	62
E- ATFI BEYANDA KAT' ŞEKİLLERİ	62
İKİNCİ BÖLÜM	64
ATIF HARFLERİ	64
I- VAV (الواو)	65
A- VAV HARFİ İLE İLGİLİ BAZI HÜKÜMLER	67
B- PARAGRAF (İSTİNAF/ YENİ BAŞLANGIÇ) VAVİ	70
C- PARANTEZ (MU'TERİZA / İ'TİRAZİYYE) VAVİ	71
D- HAL CÜMLESİ (HALİYYE) VAVİ	71
1- Müfred Haller	71
2- Cümle Haller	73
a- Fiil Cümleleri	75
b- İsim Cümleleri	78
II- FA (فَا)	81
A- CEVAP CÜMLELERİNDEN ÖNCE KULLANILMASI	85
Cevap Cümlelerinden Önce Kullanılan Fa'nın Düşmesi	89
B- CEVAP GEREKTİREN İFADELERDEN SONRA KULLANILMASI	90
Şart ve Cevab Fiillerine Atıf	97
C- EMMA (اَمَّا) AYIRACINDAN SONRA KULLANILMASI	100

D- ŞART AMLAMLI MÜBTEDANIN HABERİNDEN ÖNCE KULLANILMASI	102
E- MA'MULÜ MUKADDEM EMİR YA DA NEHİYDEN ÖNCE KULLANILMASI	104
F- İZA EL-FÜCAIYYE (إذا الفجائية) DEN ÖNCE KULLANILMASI	105
III- SÜMME (ثَمَّ)	107
A- LAFZİ TE'KİDDE SÜMME KULLANILMASI	108
B- SÜMME HARFİNİN OKUNUŞ ŞEKİLLERİ	109
C- SÜMME İLE BA'DE ARASINDAKİ FARKLAR	110
D- SÜMME İLE HATTA ARASINDAKİ FARKLAR	111
E- LAFZEN SÜMMEYE BENZEYEN SEMME (تَمَّ)	112
IV- HATTA (حتى)	113
OKUNUŞ ŞEKİLLERİ	117
V- EM (أَمْ)	119
A- MUTTASIL OLARAK KULLANILAN EM	119
B- EŞİTLİK BİLDİRMEK İÇİN KULLANILAN EM	123
C- TESVİYE HEMZESİ (همزة التسوية) İLE KULLANILAN EM'İN İSTİFHAM HEMZESİ (همزة الإستفهام) İLE KULLANILAN EM'DEN FARKI	125
D- MUNKATT' EM (أم المنقطعة)	126
E- ZAİDE OLARAK KULLANILMASI	129
F- BELİRLİLİK HARFİ (ال) YERİNE KULLANILMASI	130
VI- EV (أَوْ)	132
EV'DEN SONRA GELEN MUZARİ FİİLİN NASBI	136
VII- İMMA (إِمَّا)	137
A- OKUNUŞ ŞEKİLLERİ	139
B- İMMA İLE EV ARASINDAKİ FARKLAR	141
C- İNKAR /OLUMSUZLUK HARFİ OLARAK KULLANILMASI	142
D- ŞART EDATİ OLARAK KULLANILMASI	142
VIII- LAKİN (لَكِنْ)	144
IX- BEL (بَلْ)	149
A- BİLEŞİK CÜMLE YAPILARINDA KULLANILMASI	152
B- HARFİ CER OLARAK KULLANILMASI	153
C- YEMİNİN CEVABINDA İNNE ANLAMINDA KULLANILMASI	154
X- LA (لَ)	155
A- LA (لَ) İLE İLGİLİ BAZI HÜKÜMLER	157

B- LA (ﻻ) HARFININ OLUMSUZLUK İFADESİ _____	159
C- ATIFDA LA (ﻻ) YERİNE KULLANILAN LEYSE- (ﻻ ﻳﺴ) _____	159
XI- EY (ﺀﻯ) _____	160
XII- EN (ﺀﻥ) _____	161
UYGULAMALI ÖRNEK _____	162
SONUÇ _____	167
BİBLİYOGRAFYA _____	173

ÖNSÖZ

Diğer dillerde olduğu gibi, Arap dilinde de cümle yapısını oluşturan öğeler isim, fiil ve harflerdir. Dilin pek mühim bir kısmını oluşturan harflerin değişik kullanımlarının yanında, cümlelerin teşkilinde son derece önemli fonksiyonları vardır. Klasik nahiv kaynakları ve harflerle ilgili çalışmalarda, tefsirlerde, fıkıh usulü kitaplarında ve sözlüklerde harflerle ilgili dağınık halde bazı bilgiler bulunmakta ise de bunlar bütün okuyucuların rahatlıkla ulaşabileceği ve doyurucu nitelikte bilgiler olmaktan ziyade; yeri geldiğinde ilgili bir harf veya edatla ilgili olarak yapılan açıklamalardan ibarettir.

Çalışma konumuz "Arap Dilinde Atıf" olunca; akla ilk etapda harflerin belki de en önemli bir bölümünü oluşturan atıf harfleri gelmektedir. Gerçekten de atıf harfleri ve bu harflerin Arap dilindeki kullanımlarının bilinmesi bu dilin anlaşılmasında son derece önemlidir. Öyle ki içerisinde bu harflerin kullanılmadığı bir cümle yapısını görebilmenin neredeyse imkansızlığı, sözkonusu harflerin dildeki önemini göstermesi açısından kanaatimizce yeterli bir belge niteliğindedir.

Dikkatle incelendiğinde de görüleceği üzere, Türkçemizde nokta (.), virgül (,), noktalı virgül (;), tire (-), satırbaşı ve paragraf gibi daha 20. y.y. başlarında kullanılmaya başlanan çoğu noktalama işaretlerinin yerine getirdiği işlevlerin kalasik Arapçada özellikle de Kur'an Arapçasında bazı harflerle ifade edildiğine tanık olmaktayız. Özellikle de vav ve fa harfleri bu nazarla incelendiğinde konunun daha iyi anlaşılacağı ortadadır.

Atıf harfleriyle ilgili olarak yukarıda da belirttiğimiz gibi Arapça, tefsir, fıkıh usulü kaynakları ve sözlüklerde dağınık halde bazı bilgiler bulunmakla birlikte bu konuda gerek Arapça, gerekse Türkçe olarak hazırlanmış müstakil bir çalışma mevcut değildir. Biz de bu düşünceden hareketle, konunun da önemini gözönünde bulundurarak çalışmamızı bu konuya hasretmenin uygun olacağını düşündük.

Öte yandan çalışmamızın halihazırda yazılı olan Arapça kitaplarının teknik konudaki bazı yetersizliklerinden dolayı da son derece önemli olduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki; pek çok Arapça kitabının büyük ölçüde nahiv ve sarf konuları üzerinde odaklaştığını; halbuki cümlelerin teşkilinde çimento vazifesini gören harfler ve edatlar konusunu gözardı ettiğini görmekteyiz. Halbuki, bu bilgilerle kompleks yapıdaki cümlelerin çözülebilmesi konusunda bir takım yetersizlikler olduğu ortadadır.

Çalışmamızın hazırlanışında özellikle ilk devir kaynakları ve harflerle ilgili çalışmalar başta olmak üzere; tefsirler, i'rabü'l-Kur'an, meani'l-Kur'an çalışmaları, hadis

usulu kaynakları, sözlükler ve Türkçe dilbilgisi alanındaki çalışmalardan da yararlandık. Bununla birlikte Batı Dilinde bu konularda yapılan çalışmalardan da imkanlar ölçüsünde istifade etmeye gayret ettik. Çalışmamızda konuyla ilgili örnekleri mümkün olduğu kadar Kur'an'ı-Kerim ayetleri, hadisler, klasik Arap şiiri ve arapça deyimlerden seçmeye özen gösterdik.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Arap dilinde kelime, kelime çeşitleri ile harfler, anlam ve kullanımlarına göre harflerin gruplandırılması ve harflerle ilgili diğer bazı konularla yararlanılan kaynaklar hakkında kısa ve özlü bilgiler vermeye çalıştık. Birinci bölümde Arap dilinde atıf ve atıf çeşitleri (atfı-nesak ve atfı-beyan) ile atıf konusu ile ilgili gramer konularını, ikinci bölümde ise en çok kullanılanlardan başlamak suretiyle atıf harflerini ele aldık. Sonuç kısmında ise çalışmamızın genel bir değerlendirmesini yaptık. Çalışmamızın konu olarak tesbitinden bu hale gelmesine kadar geçen her aşamada ilgi, alaka, değerlendirme ve yönlendirmeleriyle birikimlerinden istifade ettiğim değerli hocam Doç. Dr.Mehmet Çakır ve Yard. Doç. Dr. Osman Keskiner'e, kaynak, bilgi ve teknik konularda ilgi ve katkılarda bulunan diğer hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma teşekkür etmeyi borç bilirim.

Ahmet Yüksel

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Sesliler :

û : و ُ ; î : ي ِ ; â : اَ , آ , إ
o , u : ُ ; l , i : ِ ; a , e : َ

Sessizler :

ء : ʾ	ب : b	ت : t	ث : s	ج : c
ح : ħ	خ : ħ	د : d	ذ : z	ر : r
ز : z	س : s	ش : ş	ص : s	ض : d / z
ط : t	ظ : z	ع : ʿ	غ : ğ	ف : f
ق : k	ك : k	ل : l	م : m	ن : n
و : v	ه : h	ي : y		

Ayrıca şu hususlara riâyet edilmiştir :

- Yumuşak bir transkripsiyon sistemi kabûl edilmiştir.
- Terkib hâlindeki ad ve lakabların cüzleri ayrı değil, bitişik yazılmıştır.
Örneğin; Abdullah, Abdülmelik gibi
- Bilhassa vasl halinde , kelime sonlarındaki i'râb durumları belirtilmiştir.
Örneğin; Kitâbu'l-Ağânî gibi.
- Türkçe şahıs adları hariç, Türkçe eserlerin adları, Arapça veya Farsça terkipler şeklinde olduğu zaman , transkripsiyonlu olarak yazılmıştır.
Örneğin el-Muktedab, Cevâhiru'l-Edeb gibi.

KISALTMALAR

a.g.e.	:adı geçen eser
a.mlf.	:aynı müellif
b.	:bin,ibn
bs.	:baskı
bkz.	:bakınız
Fen. Ed. Fak.	Fen Edebiyat Fakültesi
h.	:hicri
İst.	:İstanbul
Kit.	:Kitabevi
Ktb.	:kütüphanesi
m.	:miladi
Mat.	:matbaası
M.E.B.	:Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	:neşreden, naşir
ölm.	:ölümü
s.	:sayfa
ss.	:sayfalar
sy.	:sayı
trc.	:tercüme
tsz	:tarihsiz.
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve devamı
vs.	:ve saire
yay.	:yayınları

GİRİŞ

I - KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Harf ve edatların anlamlarının incelenmesi faaliyetlerinin Tefsir ilminin omuzlarında yükselmeye başladığını söyleyebiliriz. Müfessirler Kur'an ayetlerinde geçen her bir harfin değişik anlamlarını açıklıyorlardı. Harfler ve edatlar hakkında tefsir kitaplarının yanında, divan şerhleri, nahiv, lügat ve belâgat kaynaklarında mütakaddimûn âlimlerine ait pek çok görüş mevcuttu. Sonra nahiv alimleri bu harflerin anlamları ile ilgili müstakil eserler yazma zarureti hissettiler. Bu konudaki çalışmalar zamanla gelişerek müstakil bir ilim dalı haline gelmiştir.(İlmu Meâni'l-Hurûf) Şöyleki; Arap dili ile ilgilenen bilim adamları, özellikle de Arap nahvi ile uğraşan dilciler harflere özel bir önem verdiler ve harfleri değişik açılardan ele aldılar. Örneğin belâgat alimleri harfleri değişik anlamları ve kullanım şekilleri açısından ele alırken, sarf bilimcileri harflerin ibdali, i'lali, hazfî, ziyadesi, idgâmı gibi konularla ilgilendiler. Nahiv alimleri ise, harflerin ifade ettiği anlamlar, harflerin cümleye etki (amel) etmesi veya etmemesi, ziyade olarak kullanılması ve cümleden düşürülmesi (hazif) gibi yönlerini ele almışlardır.

Harfleri ele alan kaynaklar üç ana grupta mütâlaa edilebilir.

A- GENEL KAYNAKLAR (Nahiv Kaynakları)¹

Bunlar harfleri genel olarak nahiv konuları içersinde ele alan kaynaklardır. Bu gruba örnek olarak Arap nahvi alanındaki belli başlı şu kaynakları sayabiliriz.

1) *el-Kitâb* (الكتاب)

Sibeveyh adı ile tanınan Ebû Bişr Amr b. Oşman b. Kanber (öl.180 / 796) tarafından te'lif edilen bu eser nahiv ve sarf alanında bize ulaşan en eski ve orijinal eserdir. Sibeveyh'in bu eseri Özellikle de Başra'da öylesine şöhrete ulaşmıştı ki "*falanca el-Kitabı okuyor*" denildiği zaman Sibeveyh'in el- Kitab'ını okuduğu anlaşıldı. Bazı dilciler eseri "*nahvin kur'anı*" olarak nitelendirirler.

Fransız Müsteşrik Alim Hartvig Derenbourg tarafından ilk defa 1881-1889 yılları arasında iki cilt halinde Paris'te basılan el-Kitab 1887 yılında Kalküte'de, 1316 yılında

¹ Genel kaynaklar için ayrıca bak. Demirayak Kenan - Çöğenli Sadi, **Arap Edebiyatında Kaynaklar**, Fen Ed. Fak. Ofset Tes.,Erzurum, 1994, s.157-172

Bulak'ta neşredilmiş, 1966-1977 yılları arasında Muhammed Abdüsselam Harun tarafından tahkik edilerek beş cilt halinde Kahire'de neşredilmiştir.²

2) *el-Mukteḍab* (المقتضب)

Ebû'l-Abbas Muhammed b.Yezid el-Müberrid (öl.285/898) tarafından te'lif edilen bu eser Sibeveyh'in el- Kitabından sonra en orjinal eserlerden biri olarak kabul edilir. Şerh ve basitleştirmeye dayalı bir öğretim metodunun hakim olduğu eserde daha çok Başra dil ekolü görüşleri ağırlıktadır.

Eser Muhammed Abdu'l-Ḥâlik Uḍayme tarafından tahkik edilerek 1963 yılında dört cilt halinde Kahire'de neşredilmiştir.

3) *el- Mufaṣṣal fî İlmi'l-Arabiyye* (المفصل فى علم العربية)

Ebu'l Kâsım Cârullah Maḥmud b. Ömer ez-Zemaḥşerî (öl.538/1144) tarafından Arapça gramerine dair te'lif edilen bu eser isim, fiil, edat ve eş anlamlı kelimeler olmak üzere dört bölümden oluşur. Eser 1291/1874 de İskenderiye'de, 1323/1905 de Kahire'de neşredilmiştir.

4) *Şerḥu'l-Mufaṣṣal* (شرح المفصل)

Ye'îş b. Ali Ye'îş (öl.643/ 1245) tarafından meydana getirilen bu eser Zemaḥşerî'nin el-Mufaṣṣal'ına yazılan şerhlerin en değerlisi ve en meşhurdur. İbni Ya'îş bu eserinde el-Mufaṣṣalı şerhederek genişletmiş, kapalılıklara açıklık getirmiş ve delillerden yoksun meseleleri şahit ve delillerle desteklemiştir.

Şerḥu'l-Mufaṣṣal Ezherden bazı hocaların taḥḫîḥ ve ta'likî ile beş cilt içersinde 10 cilt olarak basılmıştır. Ayrıca iki cilt içersinde 10 cüz halinde Beyrût baskısı da mevcuttur.

5) *el-Elfiyye* (الألفية)

İbni Mâlik Muhammed b. Abdillâh (öl 672/ 1271) ın daha önce te'lif ettiği "el-Kâfiyetu's-Şâfiye" adlı eserinin urcuze şeklinde bin beyit içersinde ele alınmasından oluşmuştur. Pek çok baskıları bulunan el-Elfiyye, İbni Hişâm, İbni Akîl, el-Eşmûni gibi değerli alimler tarafından da şerhedilmiştir.

² Bak. Çakır Mehmet, *Sibeveyh Öğretim Yöntemi ve Koyduğu Bazı Nahiv Kuralları*, Anadolu Matbaası, İzmir, 1994, s.13-25

6) *Evdāhu'l-Mesâlik İla Elfiyyeti-İbn'i Mâlik* (أوضح المسالك إلى ألفية ابن مالك)

Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b.Hişâm (öl.761/1360) ın İbni Mâlik'in Elfiyye'ine yazmış olduğu şerhidir. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid 'in de tahkiki ile 1968 yılında Mısır'da dört cilt halinde neşredilen Evdāhu'l-Mesâik'in daha değişik baskıları da mevcuttur.

7) *Şerhu İbni Âkîl le'l- Elfiyye* (شرح ابن عقيل على الألفية)

Abdullah b. Abdirrahman b. Akîl(öl.769/1367) in bu eseri İbni Malik'in el-Elfiyye'inin bir şerhi olup, onun basitleştirilmiş bir izahı niteliğindedir. Şerhu İbni Akil 1992 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir.

8) *Şerhu Şüzûri'z-Zeheb fi Ma'rifeti Kelâmi'l-Ârab* (شرح شذور الذهب في معرفة كلام العرب)

Eser, Ebu Muhammed Abdullah b. Yûsuf b.Hişam (öl.761/1360) ın yine kendisinin te'lif ettiği *Şüzûri'z-Zeheb fi Ma'rifeti Kelâmi'l-Ârab* adlı eserine yaptığı bir şerh çalışması niteliğindedir. Defalarca baskısı yapılan Şüzûrî'z-Zeheb ve şerhinin 9. baskısı ise Muhammed Muhyiddin Abdülhamid'in de tahkiki ile 1963 yılında Mısır'da yapılmıştır.

9) *Câmîû'd-Dürûsi'l-Ârabiyye* (جامع الدروس العربية)

Mustafa el-Ğalâyînî tarafından kaleme alınan bu eser Arapça nahiv ve sarf konularını ele alan kıymetli bir çalışmadır. Müellif daha önce Suriye'de İlk ve Ortaokullar için hazırladığı ve gerek öğrenci, gerekse hocalar tarafından çokca hüsnü kabul gören

"*ed-Dürûsü'l-Ârabiyye*" adlı çalışmasını daha da geliştirerek bu eseri ortaya çıkarmıştır. Pek çok baskıları yapılan eserin 13. baskısı Dr. Âbdu'l-Mun'im Haffâce'nin tashih ve tahkiki ile 1982 yılında Beyrut'ta 3 cilt halinde yapılmıştır.

10) *en-Nahvu'l-Vâfi* (النحو الوافي)

Kahire Üniversitesi Nahiv ve Sarf bölümü hocalarından Abbas Hasan'ın hazırladığı bu eser, bütün nahiv ve sarf konularını içine alan ve ele aldığı konular hakkında Kahire Arap Dil Kurumu kararları da dahil olmak üzere, son derece ayrıntılı bilgilere yer veren geniş ve hacimli bir çalışmadır. Değişik baskıları bulunan eserin çalışmamız da bizim de yararlandığımız 3. baskısı, Dâru'l-Meârif tarafından 1966 yılında Kahire'de 4 cilt halinde çıkarılmıştır.

B - ÖZEL KAYNAKLAR (Yalnızca Harfler Konusunu Ele Alan Kaynaklar)

Bunlar ise diğer nahiv konularına değinmeksizin yalnızca değişik yönleriyle harfleri ele alan kaynaklardır.

Bu gruba giren başlıca kaynaklar ise şunlardır.

1) *Rasfu'l Mebâni fî Şerhi Hurûfi'l-Meânî* (رصف المباني في شرح حروف المعاني)

Ahmed b. Abd en-Nûr el-Mâlekî (-/ 702 h.) nin bu eseri anlam harfleri konusunda yazılmış en hacimli eserlerden biridir. Anlam harflerini alfabetik sıralamaya göre ele alan bu çalışma Dr. Aḥmet Muḥammed Ḥarrât'ın da tahkiki ile ilk kez 1394 te , ikinci kez de 1405/1985 te Beyrut'ta basılmıştır.

2) *Cevâhiru'l- Edeb fî-Ma'rifeti Kelâmi'l-Ârab* (جواهر الأدب في معرفة كلام العرب)

Âlaâddin b. Âli el- İrbîlî (572/631 h.) tarafından te'lif edilen bu eser anlam harflerini harf sayısı esasına göre (önce tek harfliler sonra iki, sonra üç vs. gibi) ele alan kıymetli bir çalışmadır. Kitap ilk defa Âli Nâil ve Şeyh Hasan b. Ebu Ziyâd taṣḥîhi ile h. 1294 yılında neşredilmiş, daha sonra Muḥammed Mehdî Ḥasan el-Ḥorosan tarafından 1389 /1970 yılında ikinci kez yayınlanmıştır. Daha sonra İmil Bedî' Ya'kûb taḥkîki ile 1412/ 1991 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır.

3) *Menâzilü'l- Hurûf* (منازل الحروف)

Ebi'l-Ḥasen Ali b. İsa er-Rummânî'nin te'lif ettiği bu eser önemli anlam harflerini ele alan yaklaşık 25 sahife civarında küçük bir kitapçık mahiyetindedir. Seçtiği harf ve edatların en meşhur anlamlarını ve kullanılışlarını ele alarak diğer kitaplarda olduğu gibi her bir anlam için örnekler verir. Eser Bağdat'da basılmıştır.

4) *El-Cene'd-Dâni fî-Hurûfil-Meânî* (الجنى الدانى في حروف المعاني)

Bedreddin Hasan b. Kâsım el- Murâdî (-/749) nin kaleme aldığı bu çalışma anlam harfleri konusunda sıkca müracaat edilen ve izleyenleri tarafından kaynak gösterilen kıymetli bir eser olarak bizlere ulaşmıştır. Eser Dr. Fahrettin Ḳabave ve Muḥammed Nedim Fadîl'ın da taḥkîki ile 1413/ 1992 yılında Beyrutta neşredilmiştir.

5) *Kitâbu'l- Ezhiyye fî 'İlmi'l- Hurûf* (كتاب الأهمية في علم الحروف)

Âli b. Muhammed en-Nahvi el-Herevi (- / h.) nin meydana getirdiği bu eser özellikleri bakımından Rummânî'nin "*Menâzilü'l-Hurûf* " una çok benzer. Fakat ondan daha çok harf ve edatla daha çok şahidi ele almış ve bunların kullanılışları hakkında daha geniş bilgiler vermiştir. Eser Âbdu'l Muîn el-Mellûhî'nin de tahkiki ile 1971 yılında Şam'da Terakki Matbaası tarafından basılmıştır.

6) *Meâni'l- Hurûf* (معانى الحروف)

Âbdil Celil b. Feyrûz el Gaznevî'nin bu isimli bir eserinin olduğunu Kâtib Çelebi Keşfu'z-Zünûn adlı eserinde haber vermektedir.³

7) *Meâni'l Edevât ve'l- Hurûf* (معانى الأدوات و الحروف)

İbnu'l Kayyım el Cevziyye, Muhammed b. ebi Bekir el Hanbelî (-/ h.) nin bu isimli bir eserinin olduğunu yine Keşfu'z-Zünûn sahibi Kâtib Çelebi'den öğrenmekteyiz.⁴

8) *Muğni'l Lebîb ân- Kütübi'l-Eârîb* (مغنى اللبيب عن كتب الأعريب)

İbni Hişam Âbdullah b. Yusuf b. Hişam el Ensârî (öl. 761/1360) nin te'lif ettiği bu eser harfler konusundaki değerli çalışmalardan biridir. Müellif eserini iki kısma ayırmış birinci kısımda alfabetik sıralama esasına göre harf ve edatları ele almış, ikinci kısımda ise üzerinde hataya düşülen bazı nahiv meselelerini incelemiştir. Çeşitli şerh ve haşiyelerle birlikte 1331, 1358 ve 1372 yıllarında Mısır'da baskısı yapılan bu eser, Muhyiddin Âbdulhamid'in da taşih ve tahkiki ile iki cilt halinde yine Mısır'da basılmıştır.

10) *Te'vîl-ü Müşkilü'l-Kur'ân* (تأويل مشكل القرآن)

İbni Kuteybe, Ebu Muhammed b. Müslim ed-Dineverî (-/ 276 h.) bu eserinde harfleri yalnızca Kur'an'daki kullanılışları açısından ele alır. Ahmet Şakr tarafından da şerhedilen eser Dâru't-Türâş Yayınları tarafından neşredilmiştir.

³ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, M.E.B., İst.,1971, c.II, s.1729; Ayrıca bak. es-Süyûtî, Celâleddin b. Âbdurrahman, *Buğyetu'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lüğaviyyin ve'n-Nühât*, Thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrahim, e l-Mektebetü'l-Âşriyye, Beyrut, trs., c.II, s.500

⁴ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c.II, s.1729

11) *Mevsûâtü'l- Ĥurûf fil-Lügatil- Ārabiyye* (موسوعة الحروف فى اللغة العربية)

İmil Bedî' Ya'kûb tarafından telif edilen ve alfabetik sıralama esasına göre harf ve edatları ele alan bu ansiklopedik çalışma 1988 tarihinde Beyrûtta neşredilmiştir.

12) *El-Ĥurûful Āmile fi'l- Kur'âni'l- Kerim* (الحروف العاملة فى القرآن الكريم)

Hadî Ātiyye Maṭr el-Hilâlî tarafından hazırlanan bu eser adından da anlaşılacağı gibi, Arap dilinde amel eden anlam harflerinin yalnızca Kur'an'daki kullanımlarını inceleyen bir doktora çalışmasıdır. Eser bir giriş, üç bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır. Eserin ilk baskısı 1986 yılında Mektebetu'n- Naḥḍati'l- Ārabiyye tarafından Beyrut'da yapılmıştır.

13) *Sırru Şanâatil' -İ'râb* (سر صناعة الإعراب)

Eser gerçekte İbn Cinnî (Oṣman b. Cinnî -/392 h.) nin anlam harfleriyle ilgili bir çalışması olmayıp, sadece mu'cem harflerinden bahseden bir çalışma niteliğindedir. İbn Cinnî bu eserinde harflerin seslerle ilgili özellikleri, harflerin ibdal, i'lal gibi durumlarını ele alır. Eser Muṣṭafa es-Seḳa, İbrahim Muṣṭafa, ve Ābdullah Emîn gibi hocaların da tahkiki ile 1954 yılında Mısır'da, Ḥasan Hindâvî tahkiki ile de 1985 yılında Şam'da Dâru'l-Ḳalem tarafından neşredilmiştir.

14- *The Connectors in the Modern Standart Arabich* (أدوات الربط فى العربية المعاصرة)

A. Tahir Ḥaseneyn- N. Na'îli el-Varraki nin yazmış oldukları bu eser Arapçadaki tüm bağlaçları kullanım özelliklerini de dikkate alarak 27 ünite içersinde ele alan değerli bir çalışmadır. Eserin dili, adından da anlaşılacağı gibi ingilizcedir. Eser Amerikan Üniversitesi Arap Dili Enstitüsü tarafından 1993 yılında Kahirede neşredilmiştir.

15- *Arap Dilinde Edatlar* (الأدوات فى اللغة العربية)

Hasan Akdağ tarafından kaleme alınan ve isim, fiil ve harf ayırımı yapmaksızın alfabetik sıraya göre tüm edatları ele alan bu çalışma 1984 yılında Konyada basılmıştır.

16- *eş-Şâmil* (الشامل معجم فى علوم اللغة العربية و مصطلحاتها)

Muhammed Sâid Esir -Bilal Cüneydî'nin hazırlamış oldukları bir ıstılah sözlüğü niteliğindeki bu çalışma, harf sırasına göre tüm harflere yer verirken, edatlara da oldukça geniş yer veren ve gramer konularını ele alan bir çalışmadır. Beyrut'da 1981 yılında 1. baskısı, 1985 yılında ise 2. baskısı yapılmıştır.

17- *Arapçada Edatlar* (الأدوات في اللغة العربية)

Mehmet Çelen'in hazırladığı bu çalışma arapçadaki tüm harf ve edatları lügat ve filolojik açıdan ele alan bir incelemedir. Eser 1981 yılında İstanbul'da basılmıştır.

18) *Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar* (أدوات ربط الجمل في اللغة العربية)

Hüseyin Yazıcı⁵ tarafından neşredilen bu eser Arapçadaki tüm harf ve edatları kullanım yapılarıyla birlikte ele alan bir çalışmadır. Eser önce 1996'da, sonra 1998 yılında Dağarcık Yayınları tarafından İstanbul'da yayınlanmıştır.

C- TETKİKLER (Yalnızca Tek Bir Harfi Ele Alan Kaynaklar)

Bunlar ise yalnızca tek bir harfi ele alarak onu değişik açılardan inceleyen kaynaklardır. Bu gruba ise şunları örnek verebiliriz.

1) *Kitâbu'l-Lâmât* (كتاب اللامات)

Ebi'l-Hasen Âbdirrahman b. İshâk ez-Zeccâcî'nin lâm (اللام) harfinin tüm kullanılışlarını ele aldığı başarılı bir çalışmasıdır. Aynı zamanda Arap dilcilerinin harfler konusuna ne kadar önem verdiklerini gösteren bu eser, yazma halinde İst. Süleymâniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Bölümü 2511/3'de bulunmaktadır. Ayrıca 1969 yılında Şam'da Hâşimiyye Matbaası tarafından baskısı da yapılmıştır.

2) *El-Lâmât* (اللامات)

Âbdü'l- Hâdî el- Fuđaylî'nin, Zeccâcî'nin Kitabu'l-Lâmât'ında olduğu gibi lâm harfinin kullanılışlarını ele aldığı bu eseri, 1985 yılında Beyrut'da Dâru'l-Kalem tarafından neşredilmiştir.

3) *Selâsü Resâil fi'l-Lüğa* (ثلاث رسائل في اللغة)

İbni Kemâl Paşa Zâde ismiyle tanınan Ahmet b. Süleyman b. Kemal Paşa (/h.940)nın كاد fiili ve "min et-teb'îdiyye" (من التبعية) ile "min et-teb'yîniyye" (من التبينة) arasındaki farkları ele aldığı bu çalışması Muhammed Ebu'l-Fettûh'un da tahkiki ile 1993 yılında Beyrut'da basılmıştır.

⁵ Doç.Dr. Hüseyin Yazıcı, İst. Ün. Ede. Fak. Doğu Dilleri Böl. Öğr. Üyesi.

II - ARAP DİLİNDE HARFLER

Arap Dilinde hem nahiv, hem de sarf ilminin konusu isim, fiil ve harflerden meydana gelen kelimedir. Nahiv ilmi, kelimenin cümle içindeki yeri, görevi ve irabı konularını inceler. Sarf ilmi ise, kelimenin yapısını, yani istenilen bir anlamı elde etmek için onun isim, fiil ve sıfat gibi çeşitli şekillere girmesini inceler.

Harfler mebni oldukları için sarf ilminin konusu dışındadırlar. Dolayısıyla inceleme konumuzu oluşturan atıf ve atıf harfleri nahiv ilminin inceleme konusu içinde yer alırlar.

A- TANIMI :

Harf: Sözlükte yön taraf, bir nesnenin ucu, kenarı, sivri ve keskin kısmı" gibi anlamlara gelir⁶.

Istılahta ise;

Harf: الحرف هي كلمة تدل على معنى في غيرها فقط . Harf: ancak başka kelimelerle bir anlam ifade eden kelimedir.⁷

Harflerin kendi başlarına bir anlamı olmayıp birlikte kullanıldıkları isim ve fiillerle birlikte bir anlam ifade ederler. Bazı dilciler harfin tanımındaki "başka bir kelimedeki bir anlamı gösterme" ifadesiyle onun kelimenin diğer çeşitleri olan isim ve fiillerden ayrıldığını belirtirler. Çünkü isimler kendi başlarına bir anlam ifade ederler.

Arap dilinde harfler sözkonusu olduğu zaman çoğu kez yapı harfleri ile anlam harfleri birbirine karıştırılır. Bu karışıklığı önlemek için bunların ne olduğunu kesin çizgileriyle belirlemek gerekmektedir. Bu itibarla söz konusu gruplar hakkında bazı bilgiler vermenin yararlı olacağı kanaatındayız.

B - YAPI HARFLERİ

Bunlar kelimelerin teşkilinde kullanılan alfabe harfleridir. Toplam yirmi dokuz tane olan yapı harfleri şunlardan ibarettir:

ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، ي، لا، ه، و، ن

⁶ Mu'cemu'l-Vaşıf, Çağrı Yay. İst. 1986, c.I, s.167

⁷ Murâdî, el-Hasan b. Kaşım, el-Ceneddâni fi Hurûfi'l-Me'âni, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s.21.

Bu sıralamaya göre harflere "*hece harfleri*" veya "*tehecci harfleri*" denildiği gibi "*mu'cem harfleri*" (حروف المعجم) de denir. Bunlar ister Arapça da isterse diğer dillerde olsun lisanımızdan çıkan harflerdir. Bu harfler birbiri ile uyumlu ve bitişik olmayan seslerden ibarettir. Bunlar isimler, filler ve diğer harfler gibi bir takım anlamlar ifade etmezler. Ancak bunlar kelime kısımlarının terkiibinde asıldırılar. Örneğin; ضرب kelimesindeki ض bir sestir. Başkasındaki bir anlama işaret eden müstakil bir harf değildir. ر ve ب harfleri de aynı şekildedir. Bu üç harf hece harfleri olup bunların terkiibinden bir zaman ve olaya işaret eden ضرب (vurmak) kelimesi ortaya çıkmıştır.⁸

İbn Cinnî bina / yapı harfleri konusunda geniş bir çalışma yapmıştır. Ancak bu daha çok harfler ve harflerin doğal sesleri ile, (Hems, cehr, şiddet, rehavet, itbak, infitah, isti'la, istifal gibi) genel sıfatları ile ilgili bir çalışma niteliğindedir. Ayrıca İbn Cinnî yapı harflerinin lafzi medlûllerini ele alarak. bunların sesle ilgili yönlerini inceler. O'nun "*Sırru Sinââtî'l-İ'râb*" adlı eseri de 29 yapı harfinin lügat ve ses özelliklerini inceleyen bir çalışma niteliğindedir. Örneğin با bahsinde İbn Cinni با nın başta ,ortada ve sonda kullanılan cehri bir harf olduğunu (قرب / شبع / بئر) ve zaid olarak da kullanılmadığını söyler.⁹ Yapı harfleri ile anlam harflerini kesin olarak birbirinden ayıran İbnü Cinnî yapı harflerinin asıl, ziyadelik, ve i'lal gibi sigalarının geldiğini ve bu harflerin asla anlam harfi sayılmadığını da belirtir.¹⁰

Yapı harflerinin sözkonusu sıralama (hece sıralaması) dışında başka bir sıralaması daha vardır ki o ona göre de harflere "*ebced harfleri*" denir. Ebced harfleri yapı harflerinin hece sıralaması dışında başka bir esasa göre diziminden meydana gelir.

C - EBCED HARFLERİ (الحروف الأبجدية)

Arap yazısı hakkında bilgi veren klasik kaynaklarda alfabedeki harflerin önceleri "*et-tertibü'l-ebcedî*" denilen sıralamada görüldüğü şekilde düzenlenmiş oldukları ifade edilmekte; dini metinlerde ise bu tertîbin başlangıcı Hz. Âdem'e kadar çıkarılmaktadır. Hz. peygamber zamanında da kullanılan ebced tertîbi Emevî halîfesi Abdülmelik b. Mervân zamanında (685-705) değiştirilerek yerine Naşr b. Âsım ile Yahyâ b. Ya'ner

⁸ İbn Cinnî, *Sırru Sinââtî'l-İ'râb*, Nr. Hasan Hindâvî, Dâru'l-Kalem, 2.b., Beyrut, c.I, s.33-40

⁹ İbn Cinnî, a.g.e., c.I, s.119-120

¹⁰ İbnü Cinni, a.g.e. , c.I, s.269-270

el-Üdvânî'nin hazırladıkları birbirine benzer harflerin ardarda sıralanması esasına dayanan bugünkü " *hurûfî'l-hecâ* " tertibi getirilmiştir.¹¹

Ebced aslında alfabedeki harflerin kolaylıkla hatırd tutulmasını sağlamak için eski dönemlerde geliştirilmiş bir formül olarak görülmektedir. Gerçekte bir anlamı olmayan bu kelimelerin ilki ebced (أ ب ج د) şeklinde okunduğu için bu adla anılır olmuştur.

Ebced harfleri formülünde yer alan harfler şunlardır:

Ebced	(أ ب ج د)	sa'feş	(س ع ف ص)
Hevvez	(ه و ز)	Ķaraşet	(ق ر ش ت)
Huttî	(ح ط ی)	Seħaz	(ث خ ذ)
Kelemen	(ک ل م ن)	Daħağ	(ض ظ غ)

Türkçede bu tertîbin son kelimesi, ayrı bir rakam değerine sahip olmayan lâmelif (ل) ile bitirilerek daħığlen (ض ظ غ ل) şeklinde söylenmekte ve sonunda dâima Müminûn sûresi 14. ayetinin sonunda yer alan "fetebârekallâhü eħsenül ħâlikîn" (فتبارك الله أحسن الخالقين) ibâresi eklenmektedir. Buna uygun olarak hat sanatında da murakka'lar ve meşk mecmûalarındaki müfredât kısmı bittikten sonra mürekkebât kısmının başına Arap harflerinin birleşmesine ait özellikleri topluca göstermek üzere konulan ebced tertîbinin genellikle bu şekilde yazıldığı ve bunun istife de uygun düştüğü görülmektedir. Mağrib müslümanları ise sa'feş, karaşet, ve daħağ kelimelerini şa'faz (ص غ ف ز), karaşet (ق ر ش ت), ve zağaş (ظ غ ش) şeklinde söylemektedirler.

1- Ebced Harflerinin Rakamsal Değerleri:

Hemen her alfabedeki harflerin çok eskiden beri rakamsal bir değerinin bulunduğu, bu yüzden harflerin rakamlar yerine kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin İbrânî-Süryânî, Grek ve Latin sayı sistemleri bunların en çok tanınanları arasında yer alır. Arap alfabesinin ebced tertîbine dayanan rakamlar ve hesap sistemi "*ebced hesâbı*" ise müslüman milletler arasında kullanılmaktadır. Bundan başka, İslam kültüründe bir de yine ebced harflerinin rakamsal değerlerine dayanan "*hisâb-ı cümel*" (cümel hesâbı) vardır. Ancak bu hesap ebced hesâbı kadar tanınmış değildir.

¹¹ DİA, c.10, s.68 Ebced mad.;Tâhiru'l Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, Nr.K. Edib Kürkçüoğlu, Enderûn Kit., İst, 1973, s.38; Furat, A. Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, c. I, s. 45-56

Ebced harflerinin rakamsal değerlerinin daha değişik sistemlerle farklı şekillerde ortaya çıktığı görülür. Bu değerlerin birbiri ile mukayesesi neticesinde çok şaşırtıcı eşitlikler ve benzerlikler bulunmuş bunun sonucunda ise bu kelime ve rakamların bazı sırlara ve fevkalade özelliklere sahip olduğuna inanılmıştır. "*Ebced risâleleri*" adıyla anılan bu çalışmalarda konuyla ilgili çoğu bir takım yakıştırma izahlardan ibaret olduğu anlaşılan çok çeşitli ve zengin bilgiler bulunmakta, buralardaki aynı veya yakın anlamlara gelen bazı değişik kelimelerin aynı rakamsal sonucu verdiği görülmektedir. Örneğin *Allah* ve *hilâl* kelimelerinin rakamsal değeri 66 yı gösterdiği için Türk bayrağındaki *hilâl* 'in *Allah*'ı sembolize ettiği söylenmektedir. Ayrıca Türkçe bir deyim olan "*işi 66'ya bağlamak*" deymi de bu sebeple "*meseleyi Allah'a havâle etmek*" olarak izah edilmiştir. Bazı kelimeler hem anlamları hem de sayısal değerleri bakımından çeşitli sanat gösterisi ve söz oyunları yapılmasına imkan verdiklerinden şâirlerce sevilmiş ve sıkça kullanılmıştır. Bu bakımdan özellikle divan şiirinde beyitlerin nüktesiyle birlikte iyice anlaşılabilmesi için kelimelerin ebcedle ilgisini gözönünde bulundurmak gerekir. Ebced sistemi İslam dünyasında özellikle tasavvuf, astronomi, astroloji, edebiyat ve mîmârî alanlarıyla cifr¹² ve vefk'e¹³ ait konuları geniş anlamda içine alan havâs ilminde ayrıca sihir ve büyücülükte kullanılmıştır.¹⁴

Ebced tertîbinde sıralanan harflerin oluşturduğu kelimelerin ilk üçü birler (âhâd :1-10), ortadaki ikisi onlar (aşerât:20-90) son üçü de yüzler (miât:100-1000) basamağında bulunan rakamları gruplandırır.

Grup adı :	Harf :	Rakamsal değer :	Basamak :
أ ب ج د هـ و ز	ا	= 1	birler (âhâd)
	ب	= 2	
	ج	= 3	
	د	= 4	
	هـ	= 5	
	و	= 6	
	ز	= 7	

¹² Harflere verilen sayı kıymeti ile geleceğe veya geçen hadiselerle ibarelerden tarih veya isme dâir işaretler çıkarma ilmidir. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat** (Heyet), Tükdav Yay. İst. 1981, c.I, s.304

¹³ Duâ yazılı şekillerin bulunduğu nüsha (Bak: **Temel Türkçe Sözlük / Kamûşu Türkî**, Şemseddin Samî Birinci baskı, İstanbul, 1986 Tercüman gazetesi yayınları, c.III, s.1438

¹⁴ **DİA**, s. 68, Ebced

حطى	ح	=	8	
	ط	=	9	
	ى	=	10	onlar (aşerât)
كلمن	ك	=	20	
	ل	=	30	
	م	=	40	
	ن	=	50	
سعنص	س	=	60	
	ع	=	70	
	ف	=	80	
	ص	=	90	
قرشت	ق	=	100	yüzler (miât)
	ر	=	200	
	ش	=	300	
	ت	=	400	
ثخذ	ث	=	500	
	خ	=	600	
	ذ	=	700	
ضظغ	ض	=	800	
	ظ	=	900	
	غ	=	1000	

Ayrıca bunlardan başka birtakım Arapça Osmanlıca ve Farsça harfler için de rakamsal değerler takdir edilmiştir. Ancak bunlar yukarıdakilerden farklı olmayıp şu şekildedir.

a) Arapçada "*et-tâül-merbûta*" denilen te (ت) açık te gibi (400).

b) Med-elif ve hemze, kürsüsü ne olursa olsun elif (ا) gibi (1).

Ayrıca Farsca ve Osmalıca alfabelerde yer alan pe (پ) Arapçadaki be (ب) gibi (2), çe (چ) ce (ج) gibi (3), je (ژ) ze (ز) gibi (7) ve sağır kef (ك) ke (ك) gibi (20) kabul edildiklerinden bunlarla eşit derecede sayısal değere sahip oldukları kabul edilmiştir.¹⁵

¹⁵ Yakıt İsmâil, **Türk İslam Kültüründe Ebcad Hesâbı ve Tarih Düşürme**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992, s.37

Değişik hesaplama usûllerine göre farklı isim ve değerlere sahip olan diğer ebced sistemleri de geliştirilmiştir.¹⁶

2 - Ebced Harflerindeki Rakamsal Sistemin Kullanım Alanları:

Ebced harflerinin ifade ettiği rakamsal sistem çeşitli sahalarda kullanılmıştır. Bunları şöylece sıralayabiliriz :

a) İsim sembolü olarak :

Örneğin Mevlevîlere göre *Konya* "semâ" demektir. Zira (قونه) kelimesiyle (سماع) kelimesinin sayısal değerleri birbirine eşittir (1571).¹⁷

b) Halk arasında çocuklara ad vermek için :

Buna göre doğum yılını veren harflerin biraraya getirilmesi ile ortaya çıkan kelime çocuğa ad olarak verilir. Örneğin h. 1290 (m. 1873) yılında doğan Mehmed Âkif Ersoy'un adı babası tarafından ebced hesabına göre Ragîyf olarak konulmuş, fakat bu kelime yakın çevresi tarafından Âkif şekline dönüştürülmüştür.¹⁸

c) Günlük ihtiyaçlar ve haberleşmelerde :

Günlük ihtiyaçlar ve özel notlarda rakam yerine kullanılmış, ticârî ilişkilerde ise adetâ şifre yerini almıştır. Örneğin 100 akçe borcu olan bir adama alacaklısı bir kağıd üzerine (ق) harfini yazıp gönderir, borçlu da bununla sözkonusu borcun istenmekte olduğunu anlar.¹⁹

ç) Yine halk arasında büyü, muskalarda zâyîçe²⁰, tılsım²¹, muska ve vefklerin hazırlanışı ile defîne arama gibi işlemlerde:

Türkçede genel olarak "yıldıznâme" adı verilen müstakil eserlerde de bu amaçla hazırlanmış ve ebcede dayalı çeşitli bilgilerin yer aldığı görülür.

d) İslam dünyasında kitap ve makalelerin tertibinde :

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Yakıt İsmail, a.g.e., s.40

¹⁷ Yakıt İsmail, a.g.e., s.40

¹⁸ Vakkasoğlu Vehbi, Mehmed Akif, Dîvan Matbaası, 2. b. ,İst. 1976, s.17

¹⁹ Yakıt İsmail, a.g.e., s. 40

²⁰ Yıldızların belirli bir vakitteki yerleri ve durumlarını gösteren cetvel. (bak. Ş Sami, a.g.e., c.III, s.1516)

²¹ Sözde bir takım defîne vb. nin korunma gücünü üzerinde taşıyan bir takım şekiller ve tertipler.

Anahtarı bilinmedikçe açılması mümkün olmazmış. (Bak: Ş. Sâmi, a.g.e., c III, s.1367)

Arap alfabesinin kullanıldığı ülkelerde kitapların başında eserden ayrı bilgiler verileceği zaman bu kısım ebced harfleriyle numaralanır. Ayrıca bazı kitapların bölüm başlıkları, madde başlıkları ile tezkireler gibi ansiklopedik eserlerde şahıs, yer ve mekan adlarının sıralanışında da ebced harflerinin kullanıldığı görülür.

e) Vakıf kayıtlarında:

f) Devlet tarafından yaptırılan bazı sayım ve tesbitlerde :

Bu sayım ve tesbitlerde ortaya çıkan rakamların değiştirilmesini önlemek için bunların ebced tertibindeki kelimelerle ifade edildiği bilinmektedir.

g) Mimaride:

Özellikle Mîmar Sinan tarafından yapılan eserlerdeki nisbetlerin belirlenmesinde ve modüler düzenin teşkilinde bu kelimelerin delalet ettiği sayılardan faydalanılmıştır.

h) Fizik ilminde:

ı) Matematik ilminde :

i) Astronomi ilminde :

Bu ilimde kullanışısı ise daha çok " *hisâbı cümele* " dayanmaktadır. Ancak astronomik gözlemlerde kullanılan usturlap vb. çeşitli rasat aletlerinde ebced harfleri rakam yerine kullanılmıştır.

k) Tasavvuf ilminde :

Tasavvufî izah ve yorumlar, zikir sayılarının belirlenmesi, "*iş'ârî tefsir*" adıyla bilinen tasavvufî tefsirler ve kadir gecesinin tesbiti gibi tasavvufî konularda da kullanılan ebced hesabı tasavvufî alanda ayrı bir öneme sahiptir. Büyük mutasavvıf İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde konuyla ilgili geniş açıklamalar vardır. XVII. yy. mutasavvıflarından İsmâîl Hakkî Bursevî tasavvuf ehli arasında ebced harfleri ile ilgili olarak yapılan îzâhları "*Esrârü'l- Hurûf* " adlı eserinde toplamıştır.

Ayrıca Hurûflîlik, Bektâşîlik ve genel olarak bütün tasavvufî edebiyatlarda ebced harflerinin bazı sırları ve rakam değerlerinin de değişik özellikleri olduğu yolunda yaygın bir kanâatı yansıtan pek çok örneğe rastlamak mümkündür.

l) Dîvân edebiyatında:

Ebced kelimesi divan edebiyatında bir remiz veya mazmun olarak yer alır. Bu kullanışta kelimenin hem "*ebced*" hem de "*ebûced*" şeklinde okunuşu söz konusu edilmiş ayrıca beyitlerde bu kelime ile yapılmış tamlama ve deyimlere de yer verilmiştir. Ebced öncelikle âlfabeyi ifade ettiğinden bir işe yeni başlayanlar için "*işin ebcedinde*", yeni okumaya başlama için de "*ebced okumak*" tabiri kullanılmıştır. Ayrıca yeni okumaya başlayan çocuklara "*ebcedhân*", ilkokul hocalarına ise, "*hâce-i ebced*" denilmiştir.

m) Tarih düşürmede:

Ebced hesabı bir olayın tarihini belirlemek için de kullanılmıştır. Bunun için o olayın tarihini verecek şekilde bir kelime veya mısra söylenir. Hesaplandığında o olayın tarihi ortaya çıkar. Dîvân edebiyatında en fazla kullanılan sanatlardan biri olan bu işleme "*tarih düşürme sanatı* " denir. Padişahların cülûsu (tahta çıkma), sadrâzam, şeyhülislam ve diğer bazı önemli kişilerin tayinleri, doğum, sünnet, evlenme ve ölümlerde, zafer ve fetihlerde, umûmî felâketlerde, câmi, mescid, han, hamam, vb. yapıların inşâ tarihlerinde, yazma ve kitapların tamamlanışında, taht kavgaları, isyan ve azillerde, antlaşma kongre ve sempozyumlarda, yeni yıl tebrikleri, kutlamalar ve diğer bazı konularda tarih düşürme için ebced hesabı kullanılmıştır.

Osmanlı ilmiye sınıfına dâhil kişilerin arapça tarih düşürdükleri de görülür. Örneğin Şeyhülislam Ebû's-Suûd'un vefâtına dâir " مات فرد الزمان مولانا : zamanın eşsizisi /benzersizi önderimiz öldü" (982) tarihi düşürülmüştür.²²

D - ANLAM HARFLERİ

Bunlar ise cümlelerin kuruluşunda isimler ve fiillerle birlikte kullanıldığında bir anlam ifade ederek cümlenin anlamının tamamlanmasına katkıda bulunan harflerdir.²³

Ebû Âli el Fârisî (/ 356 h.), Zemaşserî (/ 583 h.), İbnül Enbârî (/ 577 h.), Zeccâcî (/338 h.), İbni Hişâm (/761 h.), Suyûfî (/911 h.) gibi dilciler de bu tarife katılarak harfin isim ve fiilde bulunmayan bir anlamı ifade ettiğini belirtirler.

Örneğin, زیدٌ ات : Zeyd gelecek /gelmektedir.

deriz. Daha sonra

هل زیدٌ ات : Zeyd gelecek mi /geliyor mu /gelmekte mi?

deriz. Burada هل harfî ne Zeyd ne de gelecek kelimesinin içermediği bir anlam içerir.

Ayrıca anlam harfî kelimenin bir bölümü veya onun bir kısmı değildir. Bilakis o zâtıyla kâim müstakil bir kelimedir. Onun anlamı ancak cümlede diğerleri ile birlikte kullanıldığı zaman ortaya çıkar.

Örneğin,

كُتِبْتُ بِالْقَلَمِ : Kalemle yazdım

²² Yakıt İsmail, a.g.e., s.117

²³ Sîbeveyh, Ebû Bişr Âmr, el-Kitâb, Nr. Âbdü's-Selâm Muhammed Harûn, Mektebetu'l-Hancî, 2.b., Kahire, c.I, s.112

sözünde (ـِ) bir anlam harfidir ve "isti'âne" ²⁴ ifade eder ve bu kelime kalem kelimesinin bir kısmı veya onun bir bölümü değildir.

1- Anlam Harflerinin Sayısı:

Yapı harfleri sayı itibarı ile anlam harflerinden ayrılır. Yapı harfleri 29 tane iken, (bak. yapı harfleri s.7) anlam harfleri 95 tanedir. Süyûfî mükerrer olanlar çıkarıldığında anlam harflerinin 70 tane olduğunu, bunların 13 tanesinin tek harfli (müfred), 82 tanesinin ise iki ya da daha fazla harften oluştuğunu söyler²⁵.

Müfred harfler şunlardır:

harfleridir. ve الواو ، الهاء ، السين ، الفاء ، النون ، الميم ، اللام ، الكاف ، التاء ، الباء ، الهمزة ، الألف

Mürekkeb olanlar ise :

أَنْتُمْ ، انْتَمَا ، أَنْتَ ، أَنْ ، إِنَّ ، إِنْ ، أَمَّا ، إِمَّا ، أَمَا ، أَمْ ، إِلَّا ، (أَلَا) إِلَى ، أَلَا ، لَا ، أَلْ ، إِذَنْ ، إِذَا ، إِذْ ، أَجَلْ
ذَا ، خَلَا ، خَاشَا ، حَتَّى ، جِير ، جَلَل ، ثُمَّ ، بَلَى ، بَلْ ، بَجَلْ ، (أَمْسَى ، أَصْبَح) ، إِيَّا ، أَيَا ، إِي ، أَيْ ، أَوْ ، أَتَنْ
، نَحْنُ ، مَع ، مَنْذ ، مِّنْ ، مِّنْ ، مَذ ، مَا ، لَيْسَ ، لَيْت ، لَوْلَا ، لَوْمَا ، لَوْ ، لَنْ ، لَمَّا ، لَمْ ، لَكِنْ ، لَكِنْ ، لَا ، كَي ، كَمَا ،
يَا ، وَيِ ، وَ ، هُن ، هَم ، هَمَّا ، هِي ، هُو ، هِيَ ، هَلَا ، هَل ، هَا ، سَوْف ، قَدْ ، فِي (غَن) عَنْ ، عَلَى ، عَل ، عَدَا ، نَعَمْ ،
harfleridir.

2- Amel Edip Etmemesi (Etkin Olup Olmaması) Yönüyle Anlam Harfleri:

Anlam harfleri cümledeki etkinliklerine göre amel edenler, amel etmeyenler ve bazen amel edip bazen amel etmeyenler diye üç gruba ayrılırlar.²⁶

a- Amel eden harfler:

Bunlar müfredlerden الباء harfidir.

Mürekkeblerden ise 22 harftir.

لكن، كي، كأن، (إذما) harfi ile birlikte kullanılan مَ harfi Bunlar
فی ve رب، خلا، خاشا، إلی، إن، عل، علی، عن، عدا، مع، مِّنْ، مِنْ، مَذْ، (منذ) لیت، لن، لم
harfleridir.

Amel eden harfleri de kendi aralarında şöylece gruptandırabiliriz:

²⁴ Mâlekî, *Rasfu'l-Mebâni fî Şerhi Hurûf'il-Meânî*, Nr.A.Muhammed Harrât, Dârul-İlm, Beyrut, s.221.

²⁵ Süyûfî, Celâleddin, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, trs., c.II, s.17;

Ayrıca bak. Murâdî, **a.g.e.**, s.28; A.Cemil Şâmi, **Mu'cemu-Hurûfi'l-Meânî**, 1.b., Beyrut, 1992, s.11; Reşit Şertûnî, **Mebâdiu'l-Ârabiyye**, el-Kalsûlikiyye Matb.İst, c.V., s.160-161

²⁶ Süyûti, **a.g.e.**, c.II, s.17-22

a1- fiilde amel edenler :

i- Cezmeden harfler (cezm harfleri).

Bunlar : اذ (إذما) ile bitişik ما e إن ، لما ، لم اللام harfleridir.

ii- Nasbeden harfler (nasb harfleri).

Bunlar : أن ، لن ، إذن ، كي ve كيما harfleridir.

a2- İsimde amel edenler :

i- İsimde ref ve nasbedenler.

Bunlar iki gruba ayrılır. İkisi de mürekkebe harflerden meydana gelir.

- İsmi ref haberi nasbeden harfler.

Bunlar لا harfleridir. ليس ، ما ve bazılarına göre

- İsmi nasb, haberi ref eden harfler.

Bunlar 9 harf olup غن ve لعل ، ليت ، لكن ، كأن ، أن ، إن ، أن ، إن harfleridir.

ii- İsimlerde cerredenler.

Bunlar müfredlerden 5, mürekkeplerden de 17 tane olmak üzere toplam 22 harftir.

Bunlardan müfred olanlar; الباء ، التاء ، الواو ، الكاف ve اللام harfleri; mürekkebe olanlar ise على ، عن ، عدا ، عل ، لولا ، كي ، مع ، منذ ، من ، من ، مُذ ، رب ، خلا ، (حتى) ، خاشا ، إلى ve في harfleridir.

a3- Hem isim hem de fiilde amel edenler:

Bunlar ise atıf harfleri olup toplam on tane dirler.

Bu harfler: لا ، بل ، لكن ، إما ، أو ، أم ، حتى ، ثم ، الفاء ، الواو harfleridir..

b- Amel etmeyen harfler:

Bunlar müfredlerden 8, mürekkeplerden de 47 tane olmak üzere toplam 55 harftir.

Bunlardan müfred olanlar الباء ve الهاء ، السين ، الفاء ، النون ، الميم ، الهمزة ، الألف harfleri mürekkebe olanlar ise أم ، إلا ، ألا ، أل ، إذا ، أجل ، انتم ، أنتم ، أنتما ، أنت ، أنا ، (إما) ، أما ، أي ، أو ، (ذا) ، وي ، وا ، هن ، هم ، سوف ، قد ، نعم ، نحن ، لوما ، لو ، لكن ، كلا ، جبر ، جلل ، ثم ، بلى ، بل ، بجل ، إيا ، أيا ، إي ، أنتن ، يا ve هما ، هي ، هو ، هلا ، هل ، هيا ، ها harfleridir.

c- Bazen amel edip bazen amel etmeyen harfler :

Bunlar müfredlerden 4, mürekkeplerden de 12 tane olmak üzere toplam 16 harftir. Bunlardan müfred olanlar; التاء ، الكاف ، اللام ve الواو harfleri, mürekkepler olanlar ise; لا ، ما ، ليس ، لولا ، لما ، كما ، حتى ، لن ، أن ، أن ، إن ، إذن harfleridir.

3- Yapısal açıdan harfler:

Tek harften oluşan anlam harfleri yapısal olarak bina harflerine benzer. Hatta anlam yönüyle olmasa bile şekil yönüyle belki de onun aynısıdır. Ancak iki ,üç ,dört ve beş harften oluşan anlam harfleri ne mana ne de yapı yönüyle bina harflerine benzemez. Örneğin البريد (posta) kelimesindeki با harfi بريد (Zeyd'e) kelimesindeki با harfi ile yapısal olarak benzer. Anlam yönünden ise ondan ayrılır. Birinci با hece harfidir ve bir anlamı yoktur. Diğer harflerle birleşerek بريد (posta) kelimesini oluşturur. Diğer با ise kelimeye bir anlam katar

مررت بريد : Zeyd'e uğradım. (denir.)

Zeyd uğradım. (denmez.)

örneklerinde olduğu gibi . Bu anlam ise "ilşâk" anlamıdır.²⁷

Ancak yerine müstakil bir anlam harfi yerine göre de yapı harfi olabilen bazı harfler de vardır. Örneğin ,

أ زيد : Ey Zeyd !

cümlesinde أ (ey) anlamında bir nidâ (çağırma) harfidir.

أسعيت عندك أم منير؟ : Said mi yanında yoksa Münir mi?

cümlesinde ise soru içindir. Bu örneklerde أ bir anlam harfidir.

Aynı harf سأل (sordu) نشأ (büyüdü) ve أقام (kaldırdı) kelimelerinde ise yapı harfi olarak yer almıştır.²⁸

4- Anlam Harflerinde Ma'rifelik ve nekrelilik:

Anlam harfleri marifedirler. Örneğin لَيْتَ ، إِنَّ dedğimiz zaman bu harflerin konumları ve fonksiyonları bilinir. İşte bu yüzden bunların başına ال takısı gelmez. Yapı harfleri ise nekredir ve tenvin (ة) ile telaffuz edilebilirler. بَاء ، تَاء gibi.²⁹

²⁷ İbni Hişam, Ebu Muhammed Âbdullah b. Yusuf, Muğni'l-Lebîb 'ân Kütübi'l Eârîb, Kahire, trs., c.I, s.101

²⁸ İbn Cinnî, a.g.e., c.I, s 78 ,173, 138

5- Lafız ve Şîğa İtibarı İle Anlam Harfleri:

Harfler, lafız ve şîğa itibarı ile ikiye ayrılır.

a) Müfred harfler,

b) Mürekkeb harfler.

Müfred harflere "*âḥādî harfler*" (الحروف الأحادية) de denir.. Bunlar tek bir harften oluşan harflerdir. Bunların sayısı Mâleki'ye göre 13 tanedir.³⁰ . Bunlar:

harfleridir. الباء ، الواو ، الهاء ، السين ، الفاء ، النون ، الميم ، اللام ، الكاف ، التاء ، الباء ، الهمزة ، الألف

Murâdî ise bunlara şın (ش) harfini de ekler, böylece 14 harfe çıkar.³¹

Diğer harfler mürekkeb harflerdir. Bunlar ise iki, üç, dört ve beş harften meydana gelir.

6- Son Harfinin Harekesi Yönüyle Anlam Harfleri:

Son harfi sakin veya harekeli olması itibarı ile harfler ikiye ayrılır:³²

a) Sonu sakin harfler: مَ ، مِنْ ، مَاْ gibi.

b) Sonu harekeli harfler:

b i) Fethalı olanlar: لَيْتَ ، ثُمَّْ gibi.

bii) Dammeli olanlar : مِنْدُْ

biii) Kesralı olanlar : جَيْرِْ

7- Anlam Harflerinde Ziyâdelik:

Bazı anlam harfleri zâid olarak kullanılabilir.³³ Örneğin zâid mâ (ما الزائدة) gibi.

إِنَّمَا اللهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ . Allah tek bir İlahtır.

cümlesinde ما harfi zâid olarak kullanılmıştır.

"Onlara acıdığın için yumuşak davrandın." ³⁴ فِيمَا رَحِمْتَ مِنْكَ لَنْتَ لَهُمْ .

²⁹ A.Cemil Şâmi, a.g.e., s.11

³⁰ Mâleki, a.g.e., s. 4; Süyutî, a.g.e., c.II, s.17-22; A.Cemil Şâmi, a.g.e., s.11-12

³¹ Murâdî, a.g.e., s.28

³² İbn Cinnî, a.g.e., c.II, s.62

³³ İbn Cinnî, a.g.e., c.I, s.269-270

³⁴ Âli-İmrân, 3/159

8- Anlam Harflerinde Hazf:

Harfin hazfinin kıyasa göre son derece zor olduğu görülür. Çünkü anlam harflerinden maksat zâten kısaltma ve fiilin yerine geçmesidir. Örneğin (ما) nefy (نفى) yerine kullanılır. Soru hemzesi (ا) ise (أَسْتَفْهِم) fiili yerine , aynı şekilde atıf harfleri (أَعْطَف) fiili yerine, nida harfleri (اِنَادَى) fiili yerine kullanılır. Bunların hazfi muhtaşarın da ihtisârı demek olacağı için zararlı bir işlemdir.³⁵ Ancak nidânın hazfinde mahzûfa olan delâletin kuvvetinden dolayı hazfe gidilmiştir. Çünkü mahzûfa delâlet eden karîneler onu telaffuz gibi olmuştur.³⁶

Suyûtî İbn Ya'îş'den naklen, harflerde hazfın asıl olmadığını , ancak muzaaf olursa tahfif yapılabileceğini söyler. (لَكَنَّ) (لَكَنَّ) gibi. Tahfif ise harfin amelini kaldırır. sonrasındaki isim ibtidâ üzere merfû olur.³⁷ Örneğin (لَا سَيْمًا) dan (لَا) harfi hazfedilemez. Çünkü anlam harfleri kısaltma (ihtisâr) amacıyla fiillerin yerine (bedel olarak) kullanılır.

İbn Cinnî de aynı görüştedir.³⁸

Ancak bazı durumlarda anlam harflerinin hazfedildiğini görmekteyiz. Örneğin İmrü'ül -Kays'ın şu sözünde و harfi hazfedilmiştir.

فقلت بحين الله أبرح قاعدا : dedim ki vallahi burada oturmaya devam
edeceğim, senin yanında kellemi ve tüm
azalarımı kesseler bile .
ولو قطعوا راسي لديك و أوصالي .

³⁹ Gerçekte لا أبرح şeklindedir.

Aynı şekilde و ، الف ، و ، اللام ve قد harflerinin hazfedildiğine dâir örneklere rastlamak mümkündür. Örneğin; Abdurrahman b. Hassân'ın

من يفعل الخير الله يشكرها : kim iyilik yaparsa Allah O'na teşekkür eder
kötülük de Allah tarafından kötülükle
والشر بالشر عند الله سيان . : cezalandırılır.

Yâni فالله يشكرها demektir.⁴⁰

³⁵ İbn Cinnî, a.g.e., c.I, s.269-270

³⁶ Süyûtî, a.g.e., c. I, s. 133

³⁷ Süyuti, a.g.e., c I, s 133

³⁸ İbn Cinnî, a.g.e., c.II,s.62

³⁹ İbn Cinnî, Ebu'l Feth Ösman, el-Hasâis; Nr., M. Ali en-Neccâr, Dâru'l-Hüdâ, trs., c.I. s. 2-3, 273,284

Ayette

: أُنُومُنُ لَكَ وَ اتَّبَعَكَ الْأَرْدَ ثُون . "Sana bayağı kimseler uymuşken biz sana inanmayız." ⁴¹

Yani وَقَدْ اتَّبَعَكَ demektir. ⁴²

Ancak bunlar şiir zorunluluğu gereği yapılan hazfler olup belki bir kurala bağlı değildir. Bu konudaki genel görüş ve galib düşünce harflerde hazfın yapılmaması yönündedir. Mâdem ki harfler cümleler ve kelâmda kısaltma amacıyla konulmuştur, öyleyse bu gâyeye bağlı olunmalıdır.

9- Anlam Harflerinde Mebnîlik ve Mu'reblik:

Nahiv alimleri tüm harfleri tüm harfleri mebni kabul ederler. Ayrıca harflerin irabdan mahalli de yoktur.

Harflerin mebnîlik durumları ise dört gruba ayrılır.

a) Sükûn üzere mebnî olanlar.

Örneğin; لَمْ - قَدْ - بَلْ - هَلْ harfleri gibi.

b) Fetha üzere mebnî olanlar.

Örneğin; ثَمَ - إِنَّ - لَعَلَّ - لَيْتَ harfleri gibi.

c) Kesra üzere mebni olanlar.

Örneğin; حَيْرَ - اللام - الباء harfleri gibi.

d) Damme üzere mebni olanlar.

Örneğin; مَنْذُ - harfî gibi.

İbn Mâlik harflerin mebnîliğini şu beyitlerle ifade eder.

وكل حرف مستحق للبناء	Bütün harflerin mebni olması gerekir
والأصل في المبني أن يسكن	Mebnilikte asıl ise sakin olmasıdır
ومنه ذو فتح وكسر و ضم	Fakat fethalı, kesra ve dammelisi de vardır.
كأين أمس حيث والسكن كم	كم gibi ise ك أين , أمس , حيث

⁴⁰ İbn Cinnî, *Sırru Şinâti'l-İ'râb*, c.I, s.276; Süyûtî, *a.g.e.*, c.I, s.33- c.II, s.310

⁴¹ Şuarâ, 26/111

⁴² Ebu'l-Berekât, Abdullah b. Aḥmed b. Maḥmûd en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, Dâru İhyâi'l- Kütübi'l- 'Arabîyye, Mısır, .trs., c.III, s.190

⁴³ İbn Âkîl Bahâuddin Âbdullah, *Şerḥu İbnu Âkîl*, Nr. M. M. Abdulḥamid, 14.b. Mısır, 1964, c.I, s.40

10- Anlam Harflerinde Çekimlilik (Tasrîf) Durumu:

Harfler; (ليس - عسي) fiilleri gibi camiddirler. Harflerin vezinleri de yoktur. Çünkü bunların asılları meçhuldür. Bunlar sesler gibidir. (صه - مه) örneğinde olduğu gibi. Bu yüzden harfler sarf ilminin konusuna girmezler.⁴⁴

11- Harflerin Müzekkerlik Müenneslik Durumu:

Harflerde hem müzekkerlik hem de müenneslik caizdir.

Örneğin:

هذا ألف : "Bu eliftir" denildiği gibi

هذه ألف "Bu eliftir" de denir.⁴⁵

12- Harflerin Bedel Olarak Kullanılması:

Yapı harflerinin bazıları harekelerin yerine bedel olarak kullanılabilir. Örneğin teşniye ve cemilerdeki " ن " gibi. Anlam harfleri ise herhangi bir şeyden bedel olarak kullanılmayıp sadece başka bir kelimedeki bir anlama işaret etmek üzere gelirler.

13- Anlam Harflerinde Kalb ve ibdal:

Yapı harflerinde kalb ve ibdal gibi işlemler uygulanabilir. Anlam harflerinde ise uygulanamaz.⁴⁶

D - FONKSİYONLARI İTİBARIYLA HARFLER

Harfler, cümledeki fonksiyonlarına ve cümleye kazandırdığı anlamlarına bakılarak bir takım isimlerle adlandırılmışlardır.⁴⁷ Bunları şöylece sıralayabiliriz.

1) "Anlam harfleri" (حروف المعاني) (bak. anlam harfleri, s. 16)

2) "Arz (sunuş / teklif) harfleri" (حروف العرض)

Bunlar; لَوْ ، أَمَا ، أَلَا harfleridir.

⁴⁴ İbn Cinni, *Sırru Sınâati'l-İ'râb*, c.II, s.781; A.Cemil Şami, a.g.e, s.18

⁴⁵ A.Cemil Şâmi, a.g.e., s.19

⁴⁶ A.Cemil Şâmi, a.g.e., s.19

⁴⁷ İsimlendirmeler konusunda geniş bilgi için bak. Mâlekî, a.g.e, s.101-102; G..M.Âbdulmassih -H.G. Tabri, *el-Halil*, Mektebetu Lübnân, Beyrût, 1990, s.29-30 ; M.Esîr-C.Bağdadi, *Şâmil*, Dâru'l-Âvde, Beyrût, 1985, s.449

3) "Aslî harfler" (الحروف الأصلية)

Yapı harflerinin kısımlarındandır. Kelimelerin aslî harflerine bu ad verilir. Bunun zıddı "zâid harfler"dir.⁴⁸

4) "Atf (bağlama) harfleri" (حروف العطف)

Çalışma konumuzu da oluşturan bu harfler; الواو ، الفاء ، الواو ، حتى ، ثم ، الفاء ، الواو ، أم ، أو ، لكن ، لا ، بل ، حتى ، ثم ، الفاء ، الواو ، أما harfleridir. bu harflere "iştirâk veya teşrîk harfleri" de denir.⁴⁹

5) "Cer harfleri" (حروف الجر)

Bunlar ;

واو القسم ، مِنْ ، مِنْذُ ، مِنْذُ ، متى ، لول ، لعل ، اللام ، كي ، الكاف ، في ، عن ، على ، عدا ، رب ، خلا ، حاشا ، حتى ، تا ، با ، إلى harfleridir. Harfî cerler; asli harfî cerler, zâid harfî cerler ve zâide benzeyen harfî cerler olmak üzere üçe gruba ayrılırlar.

a) aslî harfî cerler :

Bunlar ; واو القسم ، مِنْ ، مِنْذُ ، مِنْذُ ، اللام ، كي ، الكاف ، في ، عن ، على ، حتى ، تا ، با ، إلى harfleridir.

b) zâid harfî cerler :

Bunlar; harfleri olup, cümlede sözü güzelleştirmek, genel anlamı pekiştirmek veya şiirde vezni düzeltmek veya secîli olmasını sağlamak amacıyla kullanılan ve bir müteallak istemeyen harfî cerlerdir.⁵⁰

c) zâide benzeyen harfî cerler :

Bunlar ; لعل harfleri olup, cümlede bir anlam ifade eden, fakat müteallak istemeyen harflerdir.⁵¹

Harfî cerler "civâr", "hurufû'l hafîd", "hurûfû'l izâfet", "hurufû's şîfât", "zarf", "şibhu'l vafî" ve "havâfid" gibi isimlerle de anılırlar.⁵²

Ayrıca harfî cerlerden, با ve مِنْ harflerine "teb'î' (bölümleme) harfleri", مِنْ harfine "İbtidâü'l- gâye fî'l- mekân (mekanda başlangıç) harfî", عَنْ harfine "müzâvele

⁴⁸ İbn Cinnî, *Sırru Şinâati'l-İ'râb*, c.I, s.62

⁴⁹ Sîbeveyh atıf için "eş-şerîketu" (الشَّرِكَةُ) deyimini kullanır. Bak.Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.218-430-431.

⁵⁰ Süyûtî, Celâleddin, a.g.e., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, trs., c.I, s.219

⁵¹ Mustafa b. Muhammed Selîm, Ğalâyini, Câmîu'd-Durûsi'l-Ârabiyye, Nşr. A.M.Haffâce- A.S.el-Ehl, 16.b., Beyrut, 1982, a.g.e., c.III, s.197

⁵² G.M.Abdulmassih-H.G.Tabrî, a.g.e., s.206

(ayrılma / uzaklaşma) harfî", مُذْ ve مُذْ harflerine "İbtidâ'ül- gâye fi'z-zemân (zamanda başlangıç) harfleri ", اُذْ harfine "şekk ve ibhâm (kuşku ve kapalılık) harfî ", اَمْ harfine " taḥyîr (seçenek/ alternatif) ve ibâha (yetki/ ruhsat) harfî ", فى harfine "viâ (içirme) harfî" , الى ve حتى harflerine ise " intihâ'ül-gâye harfleri " denir.

6) "Cevab verme (cevaplama) harfleri" (حروف الجواب)

Bunlar; إذن ، أجل ، بجل ، جيل ، جيل ، جيل ، نعم ، بلي ، جيل ، جيل ، جيل ، جيل ve إي harfleridir. Bunlara "ceza harfleri" de denir

7) "Cevab harfleri" (حروف الجواب)

Bunlar; إذن ، إنا ، إنا ve إنا harfleridir. Bunlara "cezâ harfleri" de denir. Bunlar şart cümlesinin cevabının başında kullanılırlar.⁵³

8) "Cezm harfleri" (حروف الجزم)

Amel eden anlam harflerindendir. Bunlar لَمْ ، لَمْ ، لَمْ ، لَمْ harfleridir.

9) "Diâme (destekleme) harfî" (حرف الدعامة)

Bu, cümlede zamirlere destek olarak kullanılan إيا harfidir.⁵⁴

يَا كَ نَعْبُدُ وَإِيَّا كَ نَسْتَعِينُ. : yalnızca sana ibadet eder ve yalnızca senden yardım isteriz.⁵⁵

10) "Fasl (ayırma) harfî" (حرف الفصل):

Bu harf telaffuzda kolaylık olması için "nisve nûnu" ile "te'kid nûnu" arasında kullanılan الف harfidir. (يَكْتَبَانِ)

11) "Fiile benzeyen harfler" (الحروف المشبهة بالفعل)

Bunlar; لَيْتَ ، لَعَلَّ ، كَأَنَّ ، لَكِنَّ ، أَنَّ ، إِنَّ harfleridir. Bu harflerin her biri mübtedâ ve haberin başına gelerek, mübtedâyı nasb eder, haberi ise ref ederler. Artık mübtedâyâ إِنَّ nin ismi habere de إِنَّ nin haberi denir.

12) "Hitâb (seslenme, ünleme) harfleri" (حروف الخطاب)

Bunlar, التاء ve أنت ve الكاف harfleridir.

⁵³ İbn Cinnî, Sırru Şinâ'ati'l-İ'râb, c.I, s 270

⁵⁴ M. Zihni, el-Muktedab, Mârifet Yay. İst, 1981, s.10-313

⁵⁵ Fâtiha, 1/5

13) "İvaz (bedel, karşılık) harfi" (حرف العوض)

Bu harf, durma (vakf) anında mansub tenvin yerine kullanılan الف (elif) tir.

فعلتُ خيراً : Bir iyilik yaptım.

فعلتُ خيراً : Bir iyilik yaptım.

14) "İbâre ve tefsîr (îzah ve açıklama) harfleri" (حروف العبارة والتفسير)

Bunlar; اُ ve اِي harfleridir. (bak. Atfi beyânda kullanılan iki harf. s.161-166)

15) "İbdâl Harfleri" (حروف الإبدال)

Bunlar, üzerinde sarfı ibdalın cereyan ettiği harflerdir. Bunların dışındakilere "*lüğavî ibdâl*" denir. Bu harflerin sayısı hakkında değişik görüşler vardır. Süyûtî'ye göre bunlar sekiz tane olup (طويت دائماً) sözünde toplanırlar.⁵⁶

16) "İbtidâ (başlama/ açılış) harfleri" (حروف الإبتداء)

Bunlar; başında لکن، إنْ ile muhaffef لعل، ليت، لكن کأن، أن، إن harfi bulunan ve mübtedâ ve haberle kullanılan هل ve لولا، حتى harfleridir.

17) "*İcâb harfleri*" (حروف الإيجاب)

Bunlar, **أجل ، إي ، بلى ، جیر ، نعم** harfleridir. Bunlara "**taşdik harfleri**" de denir.

18) "*İhbâr* (bildirme, rapor etme) *harfleri*" (حروف الإخبار)

Bunlar; قد ve قد anlamında kullanılan هل harfleridir. قد harfine, "tahkîk (pekiştirme) harfi" (حرف التحقيق) ve "Tevekkû' (benlenti) harfi" de denir.

19) "İllet harfleri" (حروف العلة)

Bunlar الواو ، الياء ve الألف dir. Bunlara "*cevfi harfler*" de denir.

20) *"İmâd (destekleme) veya fâsl (ayırma) harfleri"* (حروف العمد أو الفصل)

Bunlar أنا ، أنت ، أنتِ ، أُنْتِما ، أنتم ، أنتن ، نحن ، هو ، هي ، هما ، هم ، ve هن harfleridir.

21) "İnfisâl harfleri " (حروف الإنفصال)

Yazıda kendilerinden sonraki harfe bitişmeyen harflerdir. Bunlar ز، ر، ذ، د، ا: harfleridir.

22) " *İ'râb harfleri* " (حروف الإعراب)

Bunlar aslî i'râb alâmetleri olan الواو ، الياء ve الألف harflerdir.

⁵⁶ Geniş bilgi için bak. G. M. Abdul-Massih-H.G.Tabri, **a.g.e.**, s.29-30

23) "İsti'lâ (üzerindelik) *harfi*" (حرف الإستعلاء)

Bu, *harfidir*.⁵⁷ على

24) " İstidrâk (telâfi, karşılama, düzeltme, doğrultma) *harfleri*" (حروف الإستدراك)

Bunlar; لكن ve لكن harfleridir.

25) " İstifham (soru) *harfleri*" (حروف الإستفهام)

Bunlar, هل ve أم المنفصلة ، (أ) الهمزة

26) " İstiftâh (başlama) *harfi*" (حرف الإستفتاح)

Bu; ألا harfidir. Buna aynı zamanda "tenbih *harfi*" de denir.

27) " İstikbâl (gelecek bildirme) *harfleri*" (حروف الإستقبال)

Bunlar; إذما ve إن ، سوف ، السين harfleridir. Bunlara "tenfis *harfleri*" , "tevsî" *harfleri*" de denir. Sadece سوف ye ise "tesvif *harfi*" denir.

28) " İstisnâ (ayırma, hariç tutma) *harfleri*" (حروف الإستثناء)

Bunlar; إلا ، خاشا ، خلا ve عدا harfleridir. Bunlara "istisnâ *edatları*" (أدوات الإستثناء) da denir

29) "İşbâ' (dolgu) *harfleri*" (حروف الإشباع)

Bunlar; الواو ve والياء ، الألف harfleridir. Bunlara "illet *harfleri*" (حروف العلة) ve "ziyade *harfleri*" (حروف الزيادة) de denir.

30) "İşfâk (merak,endişe) *harfi*" (حرف الإشفاق)

Bu لعل harfidir.

31) "İttişâl *Harfleri*" (حروف الإتصال)

Bunlar yapı harflerinin kısımlarındandır. Yazıda kendilerinden sonra gelen harfle bitişikleri için bu adla isimlendirilmişlerdir. Bu harfler :

ی ، هـ ، ن ، م ، ل ، ك ، ق ، ف ، غ ، ع ، ظ ، ط ، ض ، ص ، ش ، س ، خ ، ح ، ج ، ث ، ت ، ب :

Bu harflerin karşılığı infisal harfleridir. (bak. infisal harfleri, s. 26)

⁵⁷Kırâat ilmi istilâhatında ise, telaffuzları esnasında dil üst damağa yaklaştırıldığı için ، الظاء ، الغين ، الناء ، القاف ، الحاء ، الخاء ، الضاد ، الصاد ، الراء ، الراء ، الضاد ، الصاد harflerine "isti'lâ *harfleri*" denir. Bunların dışındaki harflerin telaffuzu ise dilin üst damaktan aşağıya doğru kayması ile olduğu için bunlara da "istifâl *harfleri*" (حروف الإستفال) denir. G. M. Abdul-Masih- H.G. Tabrî, a.g.e., s.201-202

32) "*Kamerî harfler*" (الحروف القمرية)

Kendisinden sonra **ا** takısının okunduğu harflerdir. Bunlar;

(أبغ حجك و حف عقيمه) harfleridir. ي، و، ه، م، ك، ق، ف، غ، ع، خ، ح، ج، ب، ا

33) "*Kasem* (yemin / and) *harfleri*" (حروف القسم)

Bunlar; اللام ، التاء ، الواو ، الباء ve mimi hem kesralı hem de dammeli olarak okunan (مُن) (مِن) (من) harfleridir.

34) "*Keff* (alikoyma, kontrol altına alma) *harfleri*" (حروف الكف)

Bunlar; الألف bazen de ما harfidir.

35) "*Leyse gibi amel eden harfler*" (الحروف المشبهة بالفعل)

Bunlar; ve harfleridir.

36) "Maşdar harfleri" (حروف المصدرية)

Bunlar اُن ، ما ve کی harfleridir.

37) "*Mecâzen fiili nasb harfleri*" (حروف النصب المجازية)

Bunlar; لام الجحود ، كي ، لام ، حتى ، أو ، الواو ، الفاء harfleridir. Bu harflerden sonra fiili nasbenden hakikatte gizli أن harfidir.

38) "*Muşâhabe* (beraberlik, birliktelik) *harfi*" (حرف المصاحبة)

Bu; مع harfidir.

39) "*Muzâraat* (muzârîlik) *harfleri*" (حروف المضارعة)

Bunlar; الهمزة ، التاء ، النون ve الياء harfleridir.

40) "Mufâceet (ansızlık / sürpriz) harfî" (حرف المفاجئة)

Bu; اِذَا harfidir.

41) "Müzâvele (ayrılma, uzaklaşma) harfî" (حرف المزاوله)

Bu; عن harfidir.

42) "Naşb harfleri" (حروف النصب)

Bunlar; harfleridir. اُن ، لَن ، اِذْن

43) "Nefy (olumsuzluk) harfleri" (حروف النفي)

Bunlar; ما ، ليس ، لن ، لما ، لم ve anlamlarının birinde لا harfleridir. Bunlara "*caḥd harfleri*" de denir

44) "Nidâ Harfleri" (حروف النداء)

Bunlar beş tane olup; يا ، أيا ، هيا ، أي ، همزة) harfleridir. Bunlara "Münâdât harfleri" de denir.

45) "Nüdbe (yas,matem), vasl(ekleme) ve fâsl(ayırma) harfi" (حرف الندبة والوصل و الفصل)

Bu: الألف harfidir.

46) "Sebeb harfleri" (حروف السبب)

Bunlar; الباء ، اللام ، ve كي harfleridir.

47) "Sekte (susma, konuşmayı kesme) harfi" (حرف السكتة)

Bu الهاء harfidir.

48) "Sıla (bağ, ilgi, ilişki) harfleri" (حرف الصلة)

Bunlar; الباء ve منْ ، ما أنْ ، إنْ harfleridir.

49) "Şarṭ (koşul) ve cezâ (sonuç) harfleri" (حروف الشرط و الجزاء)

Bunlar; إذن. dâima cevapla bitişik olarak gelir. İma (إما) ve İn bitişik ile ma harfleridir.

50) "Şemsî harfler" (الحروف الشمسية)

Bunlar, ن ، ل ، ظ ، ط ، ض ، ص ، ش ، س ، ز ، ر ، ذ ، د ، ث ، ت harfleri olup. kendilerinden önce belirlilik takısı olan ال kelimesi okunmaz.

51) "Ta'diye (geçişlilik) harfleri" (حروف التعدية)

Bunlar; الهمزة ve الباء harfleridir.

52) "Taḫṣîl (ayrıntı, detay, incelik) harfleri" (حروف التفصيل):

Bunlar; إنا ve إنا harfleridir.

53) "Taḥḍîd (teşvik, yönlendirme, kışkırtma) harfleri" (حروف التحضيض)

Bunlar; هلاً ve لولاً ، لوماً ، ألا harfleridir.

54) "Taḳlîl (azlık, azaltma) harfleri" (حروف التقليل)

Bunlar; قد ve رب harfleridir.

55) "Taḳrîr (belirleme, sabitleştirme), tevbiḥ (kınama, azarlama, ayıplama) ve nakl (aktarma, taşıma) harfi" (حرف التقرير والتوبيخ و النقل)

Bu; الهمزة harfidir.

56) *"Taleb harfleri"* (حرف الطلب) Bunlar;

a) Emir için : لام الأمر b) Nehiy için : لَامِ النَّهْيِ

57) *"Ta'îl (sebep gösterme) harfî"* (حرف التعليل)

Bunlar anlam harflerinden olan في ، كي ، اللام ، من harfidir.

58) *"Ta'rif harfî" / "belirlilik takısı"* (حرف التعريف)

Bu; ال harfidir.

59) *"Tefrîk (ayırma, bölme, dağıtma) harfleri"* (حروف التفريق):

Bu cemâat vavı ile bitişmiş mâzî fiilin sonundaki الف ile (كتبوا / ذهبوا) cemâat vâvı ile bitişen ancak sonundan nûn düşen muzârî fiilin sonundaki الف harfidir.

(لن يكتبوا / لن يذهبوا)

60) *"Temâm (tamamlık, bütünlük) harfî"* (حرف التمام)

Bu; النون ve tenvin (ـُـ) den meydana gelen (نْ) harfidir.

61) *"Temennî (arzu, istek) harfî"* (حرف التمني)

Bunlar anlam harflerinden olup، ليت، لو، هل harfleridir.

62) *"Temsîl harfleri"* (حروف التمثيل)

Bunlar, asli ya da zâid olup olmadığının bilinmesi için vezinlere karşılık gelen harflerdir. Örneğin عنبس kelimesi فعلل mi yoksa فعلل mi veznindedir. Birinciye savunanlara göre nûn harfî zâid, ikinciye savunanlara göre ise aslî bir harfidir.

63) *"Tenbîh (uyarı / ikaz) harfleri"* (حروف التنبيه)

Bunlar; ألأ، ها، أما، ألأ ve يا harfleridir. Bunlardan يا gerçekte nidâ harfidir. Ancak kendisinden sonra münâdâ gelmezse *"tenbîh harfî"* olur.

⁵⁸ "aah keşke kavmim bilseydi." : يا ليت قومي يعلمون.

64) *"Tendîm (pişmanlık) harfleri"* (حروف التنديم)

Bunlar anlam harflerinden olup ألأ، لوما، لولا، لولا harflerinden meydana gelirler.

⁵⁹ "Keşke ona dört şahit getirselerdi ya." : لولا جاثوا عليه بأربعة شهداء

Bunlara *"levm harfleri"* de denir. Bunlar mâzî fiilin başında kullanıldıkları zaman tendîm, muzârînin başında kullanıldıkları zaman ise teşvik ifâde ederler.

⁵⁸ Yâsin, 36/26

⁵⁹ Nûr, 24/13

65) *"Tenfîs (gelecek bildirme) harfleri"* (حروف التنفيس)

Bunlar; سوف ve السين harfleridir.

66) *"Te'nîs (müenneslik / dişilik) harfleri"* (حروف التأنيث)

Bunlar; التاء ve الهمزة ، الألف harfleridir.

67) *"Tereccî (umma, beklenti) harfleri"* (حروف الترجى)

Bunlar, عل ve aynı anlamdaki غن harfleridir. Bunlara *"tevekku'*(umma,beklenti) *harfleri"* (حروف التوقع) de denir.

68) *"Tevvîf harfî"* (حرف التسويف)

Bu gelecek zaman bildiren سوف harfidir.

69) *"Tesviye (eşitleme) harfî"* (حرف تسوية)

Bu; الهمزة dir. Dâima سواء kelimesinden sonra kullanılır.

: وسواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذرتهم لا يؤمنون .
"Onları korkutsan da kotkutmasan da birdir /farketmez." ⁶⁰

70) *"Teşbîh (benzetme) harfleri"* (حروف التشبيه)

Bunlar كَأَنَّ ve الكاف harfleridir.

71) *"Tevkîd (pekiştirme) harfleri"* (حروف التوكيد)

Bunlar; لا ve ما nefy de zaid olarak kullanılan الباء ، لا ve ما şeddeli veya şeddesiz التون harfleridir. أن ve إن ile yine şeddeli veya şeddesiz

72)- *"Vakf (durma) harfî"* (حرف الوقف)

Bu; الياء harfî ile kullanılan (هـ) harfidir. Ayrıca kafiyelerde bu ikisine *"itlâk harfî"* denir. (هـ) kullanılmadığı zaman yalnızca الياء ya *"tesniye ve cemî' harfî"* de denir.

73) *"Zecr (baskı, azar) ve red"(engelleme, alıkoyma) harfî"* (حرف الزجر و الردع)

Bu; كَلَّا harfidir.

74) *"Ziyâde harfleri"* (حروف الزيادة)

Yapı harflerinin kısımlarından olup, kelimeye eklenen harflerdir. (سألتمونيها)
kelimesinde toplanırlar. Bunlara *"zevâid harfler"* de denir.

⁶⁰ Yâsin, 36/8

BİRİNCİ BÖLÜM

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

I - HARFLERLE ATIF / ATFI NESAK (DÜZENLİ BAĞLANTILAR)

A- TANIMI :

"Atıf" kelime anlamı olarak "birşeyi iki kat yapmak", "meyletmek", "şefkat göstermek" gibi anlamlara gelen عطف fiilinden masdar bir isimdir⁶¹. Araplar, birisi yastığı iki kat yaptığı zaman zaman buna

عطف الوسادة : yastığı iki kat yaptı. derler.

İştilahda ise atıf, "Bir kelimeyi veya cümleyi kendisinden önceki başka bir kelime veya cümleye bağlamaktır" diye de tarif edilir⁶²

Atfi nesak ise; Kendisi (ma'tûf) ile bağımlı olduğu kelime (ma'tûfun aleyh) arasında atıf harflerinden birisi bulunan atfa "atfi nesak" (عطف النسق) denir.

جاء زيد و عمرو : Zeyd ve Amr geldi.

ذهب عبد الله فأخوه : Abdullah, hemen arkasından da kardeşi gitti.

سافر خالد ثم سافر أبوه : Halid gitti. Daha sonra babası gitti.

Atf'ı- nesak'a "sıra atfi", "el-atfu bi's-şerike", "eş-şeriketu" ve "el-iştirak" dendiği gibi⁶³, ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında atıf harflerinden birisi bulunduğu için "harflerle atıf" (العطف باخروف) da denir⁶⁴

Atf'ı- nesak'da, ma'tûfun (ref, naşb, cer, cezm gibi) i'râb özellikleri yönüyle ma'tûfun aleyhe tâbi olması gerekirken, ma'rifelik, nekrelük, müzekkerlik, müenneslik ve (müfred, tesniye ve cemîlik gibi) sayı özellikleri yönüyle öncesine bağımlı olması gerekli değildir.

⁶¹ Bak. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Ârab*, Nşr. M. A.el-Kebîr vd. Dâru'l-Meârif, Kahire, 1119, c.IV, s.2996; Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed Âmr, *Esâsü'l-Belâğa*, Dâru'n Şâdir, Beyrût, 1979, s.426; *Mu'cemû'l-Vasît*, Çağrı Yay., İst.1986, s.608; *el-Mu'cemu'l-Ârabiyyi'l-Esâsiyyi*, Lârus Yay, 1989, s.848

⁶² G. M. Abdul-Massih- H.G. Tabri, *a.g.e.*, s.276

⁶³ Bak. Sibeveyh, *a.g.e.*, c.I, s.218-430-431

⁶⁴ M. Zihni, *el-Muktedab*, s.156

- . جاء زيد و عمرو . Zeyd ve Amr geldi. (denir)
 . جاء زيد و عمرو . Zeyd ve Amr'a geldi. (denmez.)
 . كلمتُ زيداً و عمرو . Zeyd ve Amr'la konuştum.
 . كلمتُ زيداً و عمرو . Zeyd'le ve Amr konuştum. (denmez)
 . قام زيد و أنا : Zeyd ve ben kalktık.
 . أنت و رجل ذاهبان : Sen ve bir adam gidici.
 . جاء الرجل و المرأة : Adam ve kadın geldi.
 . جاءت المرأة و الرجل : Kadın ve adam geldi.⁶⁵
 . جاء زيد و رجلان : Zeyd ve iki adam geldi.

İsimler birbirine atfedildiği gibi, fiiller ve cümleler de birbiri üzerine atfedilirler.

(bak. fiillerde atıf, cümlelerde atıf. s. 42-42)

Cümlede öncesine bağımlı birden fazla öge (tâbi) nin yanyana gelmesi durumunda önce sıfat, sonra atfı beyân (bak. atfı beyân s.54), sonra te'kîd, sonra bedel, sonra atfı- nesak söylenir.⁶⁶

- . الخليفة بعد أبي بكر الصديق أبو حفص الكرمي : Ebû Bekir Şiddîk'dan sonra halife, müminlerin emîri Ebu Hâfş el-Kerim 'Ömer'in bizzât kendisi ,
 . عمر نفسه أمير المؤمنين ثم عثمان . daha sonra ise 'Osman'dır.

B - ÖGELERİ:

Atfı- nesakda kendisi ile atıf yapılan bağlaca "*harfû'l-atf* " (حرف العطف), bağlanan kelime veya cümleya "*ma'tûf*" (معطوف), kendisine bağlantı yapılan kelime veya cümleye "*ma'tûfun aleyh*" (معطوف عليه), her ikisine birden, "*mûteâtûfân*" (متعاطفان), atıf harfî, ma'tûf ve ma'tûfun aleyhin hepsine birden ise "*atfî mürekkeb*" (المركب العطفى) denir.

⁶⁵ Örneklerden de anlaşılacağı gibi, atıfda biri müzekker, diğeri müennes iki kelime yanyana geldiğinde önce gelene itibar edilir.

. جاء زيد و هند . Zeyd ve Hind geldi.
 . جاءت هند و زيد . Hind ve Zeyd geldi.

Arapçada, fiillerde gerekli olan sözkonusu erkeklik dişilik uyumu, Türkçede yoktur. Bu yüzden her iki cümlelerin de çevirisi aynıdır.

⁶⁶ M.Zihni, *Muktedab* s., 158,

C - ATIF HARFLERİNİN GRUPLANDIRILMASI:

1- Ma'tûf ve ma'tûfun aleyhi ortak bir anlamda ve i'râbda birleştiren atıf harfleri:

Bunlar الواو ، الفاء ، ثم ve حتى harfleridir.

2- Hükümü ma'tûf veya ma'tûfun aleyhden birinde isbat eden harfler:

a- belirsiz olarak (ibhâm yolu ile) hükümü ma'tûf veya ma'tûfun aleyhden birinde isbât eden harfler

Bunlar, إمّا ve أم أو harfleridir.

أ خالداً جاء أم سعيد؟ : Halid mi geldi yoksa Said mi ?

خذ القلم أو الدفتر : Kalem al ya da defteri.

b- belirli olarak (ta'yîn yolu ile) hükümü ma'tûf'a has kılan harfler

Bu, لا harfidir.

يفوز الشجاع لا الجبان : Cesur başarır korkak değil.

(korkak değil cesur başarır).

c) belirli olarak (ta'yîn yolu ile) hükümü ma'tûfun aleyhe has kılan harfler

Bunlar, لكن ve لا ، بل harfleridir.

جاء خالد بل علي : Halid geldi yoo Ali (geldi).

ما جاء القوم لكن سعيد : Millet gelmedi ama Said (geldi).

D - ATIF ÇEŞİTLERİ

1 - Lafza Atıf:

Ma'tûfu kendisinden önce geçen bir kelimeye bağlamaktır.

Atıfda aslolan da budur. Lafza atıfda âmilin ma'tûfa teveccühü, yani diğer bir deyimle, 'âmil ma'tûfun aleyhin başına getirildiğinde onda amel etmesi mümkün olmalıdır.⁶⁷

جاء الأمير و خادمه . : Başkan ve hizmetlisi geldi.

جاء الأمير و جاء خادمه . : Başkan geldi . Hizmetlisi geldi.

ليس زيد بقائم ولا قاعد . : Zeyd ne ayakta ne de oturuyor.

قام الأمير و أنا . : Başkan kalktı ve ben (kalktı).

قام الأمير و قام أنا . : Başkan kalktı ve ben kalktım.

⁶⁷ Süyûtî, a.g.e., c.II, s.123

Ben ve başkan kalktık. : قمتُ أنا و الأُمير .

bana ne bir kadın ne de bir Zeyd geldi (denemez).⁶⁸ : ما جئني من امرأة ولا زيد .

bana ne bir kadın ne de Zeyd geldi (denir). : ما جئني من امرأة ولا زيد .

Lafza atıfla ilgili olarak; kendisinden önceki bir kelimeyi tefsir etmek veya onu açıklamak için و harfi ile ondan daha meşhur bir eş anlamlısının (mürâdifi) nin getirilmesine " tefsir atfı " (عطف التفسير) denir.⁶⁹

kalbinde garaz ve kin ateşi var. : في قلبه نارُ الضغينة و الحقد .

B - Maḥalle Atıf:

Ma'tûfu, ma'tûfun aleyhin bulunduğu konuma atfetmektir.

Zeyd ne ayakta ne de oturuyor. : ليس زيدٌ بقائِمٍ ولا قاعِداً .

Zeyd ne ayakta ne de oturuyor. : ليس زيدٌ بقائِمٍ ولا قاعِداً .

Bu atfin yapılabilmesi için:

a) Güzel konuşmada bu mahallin ortaya çıkması mümkün olmalıdır.

Örneğin;

Amr'ı uğradım (denmez). : مررتُ عمرًا .

Amr'a uğradım. (denir). : مررتُ بعمرٍ .

Zeyd'e ve Amr'a uğradım (denir). : مررتُ بزيدٍ و عمرٍ .

Zeyd'e ve Amr'ı uğradım (denmez). : مررتُ بزيدٍ و عمرًا .

Çünkü fiili daima با harfi cerri ile kullanılır.⁷⁰ مرَّ

b) Bulunduğu yer temel kaideye uygun olmalıdır.

Bu, Zeyd'i ve onun kardeşini dövdü / dövüyor / dövendir. (denmez.) : هذا الضاربُ زيداً و أخيه

Bu, Zeyd'i ve onun kardeşini dövdü / dövüyor / dövendir. : هذا ضاربُ زيدٍ و أخيه

⁶⁸ Çünkü zâid bir harfi cer olan harfi ma'rife isimlerde amel etmez. Bu yüzden burada lafza değil, mahalle atıf yapılır. (bak. Süyûtî, a.g.e., c.II, s.123)

⁶⁹ G..M.A.Massih- H.G.Tabri, a.g.e., s.276

⁷⁰ Ahmedî, Musa b. Muhammed el-Melyânî, Mu'cemu'l -Ef'âli'l -Müteddîyetu bi Harfin, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 3.b. Beyrût, 1986, s. 346

c) Ma'tûfda bulunmayan âmile itibarla mahalle atıf yapılır. Ancak ma'tûfun bu şekilde i'râb almasını isteyen bir âmilin bulunması gerekir.

Zeyd ne ayakta ne de gidiyor. : ليس زيدٌ بقائِمٍ و لا ذاهِباً

Kisâî

İnananlar, yahudiler, sabiiler, ve hristiyanlardan : إن الذين آمنوا و الذين هادوا و الصابئون
Allah'a ve ahiret gününe inanan ve iyi işler yapanlara : و النصارى من آمن بالله و اليوم الآخر
korku yoktur."71 وعمل صالحاً فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون.

ayetini delil göstererek buna muhâlefet etmiştir.

Burada آمنوا veya مأجورٌ nin haberi

Fârisî,

"Böylece hem bu dünyada hem de kıyamet gününde : و أتبعوا فى هذه الدنيا لعنةً و يومَ القيامة
lanete uğradılar."72

ayetinde هذه kelimesinin mahalline atfedildiğini söyler.

Allah kimi saptırırsa artık onun için yol : و من يضل الله فلا هادي له و يذرهم فى
gösteren olmaz ve onları azgınlıkları içinde طغيانهم يعمهون .
bocalar bir halde bırakır."73

Cezm kırâatinde in mahalli üzerine atfedilmiştir.

Mânâya atıfla ilgili olarak, in ile başlayan isim cümlelerinde haberin
tamamlanmasından sonra atıf harfi ile in nin ismi üzerine yapılan müfred isimler, hem
nasb hem de ref şekillerinden her ikisi ile de okunabilir.

Zeyd ve Amr gerçekten ayaktadır. : إن زيداً قائمٌ و عمرُ

Zeyd ve Amr gerçekten ayaktadır. : إن زيداً قائمٌ و عمرو

Allah ve Resulü müşriklerden uzaktır."74 : إن الله برئى من المشركين و رسولُه

Allah müşriklerden uzaktır. Resulü de." : إن الله برئى من المشركين و رسولُه

⁷¹ Mâide, 5 /69

⁷² Hûd, 11 /60

⁷³ A'râf, 7 /186

⁷⁴ Tevbe, 9/3

Nasb halinde okunduğunda إِنَّ nin ismine atfedilmiş, ref halinde ise إِنَّ nin isminin mahalline, yani mübtedâ mahalline atfedilmiş sayılır. Bazı dilciler burada atfedilen merfû ismi haberi hazfedilmiş bir mübtedâ kabul ederler.

(كَذَلِكَ) : Zeyd gerçekten ayakta. Amr da (öyle.)
 إِنَّ اللَّهَ بِرِئَاسَةِ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولِهِ : "Allah müşriklerden uzaktır. Resûlü de öyle."
 75 "İnananlar, yahudiler, sabiiler ..." : إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِغُونَ

Ancak bu atıf, إِنَّ nin haberini almasından önce yapılırsa sadece nasb halinde okunur.

إِنَّ زَيْدًا وَعَمْرًا قَائِمَانِ : Zeyd ve Amr gerçekten ayakta.
 إِنَّكَ وَزَيْدًا ذَاهِبَانِ : Sen ve Zeyd gerçekten ayağtasınız.

Cerîr şöyle der:

إِنَّ الْخِلَافَةَ وَالنَّبِيَّةَ فِيهِمْ : halife de peygamber de onlardan çıktı.
 وَالْمَكْرُومَاتُ وَسَادَةُ أَطْهَارُ : hürmete layık ve arınmış beyler de.

3) Tevehhüme atıf (العطف على التوهم)

Ma'tûfun aleyhde bulunmayan ve ma'tûfun o i'râbı almasını isteyen bir âmilin olmaması durumunda yapılan atfa "tevehhüme atıf" (العطف على التوهم) denir.

ليس زيد قائماً و ذاهباً : Zeyd ne ayakta ne de gidiyor.

cümlesinde ليس nin haberinin başına با harfî cerri geldiği düşünülerek ma'tûf mecrûr okunmuştur. Tevehhüme atfın geçerli olabilmesi için getirildiği düşünülen âmilin buraya gelmesi mümkün olmalı, güzel konuşmada söz konusu âmil burada sıkça kullanılmalıdır.

Ebû Âmr'ın dışındaki kıraatlarda meczûm da tevehhüme atfedilmiştir.

لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأُصَدِّقُ وَ أَكُنُ مِنَ الصَّالِحِينَ : "Rabbim bana biraz daha mühlet verseydin de sadaka verip iyilerden olsaydım."
 76

⁷⁵ Mâide, 5/69

⁷⁶ Münâfikûn, 63 /10

el-Halîl ve Sibeveyh bunun tevehhüm üzerine atıf olduğunu söylemişlerdir. Çünkü

: لَوْلَا أُخِرْتَنِي فَأَصَدَّقَ . "bana biraz daha mühlet verseydin de sadaka verseydim.
bana biraz daha mühlet versene, sadaka vermem için." ⁷⁷

cümlesinin anlamı

: أَخِرْنِي أَصَدَّقْ "bana biraz daha mühlet ver de sadaka vereyim."

demektir.

Kunbul kırâatinde :

: إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَضِيعُ أَجْرَ الْحَسَنِينَ . "doğrusu kim Allah'dan korkar ve sabrederse Allah
iyilik edenlerin karşılığını asla boşa çıkarmaz." ⁷⁸

ayeti

: إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ "korkan ve sabreden kimseye"

şeklinde okunmuştur.

Hamza ve İbn'ü Âmir'in kırâatinde menşub kelimelerde de da tevehhüme atıf yapılır.

: وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ . "İshâk'ın ardından da Ya'kûb'u" ⁷⁹

Bazıları da

: وَحَفَظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارٍ . "ve her türlü aşî şeytandan koruduk." ⁸⁰

ayetini delil getirerek

: إِنَّا زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا "biz de en yakın göğü ziynetle yıldızlarla süsledik." ⁸¹

ayetinin manası üzere atfedildiğini söylerler.

Hafz kırâatinde

: يَا هَامَانَ بْنَ لِي صِرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغَ الْأَسْبَابَ "Ey Haman , bana yüksekce bir kule yap da yollara
yani göklerin yollarına erişeyim de çıkıp Mûsâ'nın tanrısına bakayım." ⁸²

⁷⁷ Münâfikûn, 63/10

⁷⁸ Yûsûf, 12 /90

⁷⁹ Hûd, 11/71

⁸⁰ Saffât, 37/7

⁸¹ Saffât , 37/6

⁸² Mü'min, 40 /36-37

ayetinde geçen لعلی أن أبلغ kelimesi لعلی üzerine atfedilir. Çünkü لعل nin haberi genellikle أن ile bitişik olarak gelir.

İbn Mâlik tevehhümden kasdın yanılma olduğunu söyler. Halbuki tevehhümden maksad yanılma değil, Ebû Hayyân ve İbn'ü-Hişam'ın da ifade ettikleri gibi mânâ üzere atıftır. Kur'ân'da bu şekilde gelen atıflar da mana üzere atıf sayılırlar.

E - MA'TÛF VE MA'TÛFUN ALEYHE GÖRE ATIF ÇEŞİTLERİ

1 - İsimlerde ve Fiillerde Atıf

İsmin başka bir isim üzerine atfı, müfretlerin atfı olarak kabul edildiği gibi, fâili olmaksızın yalnızca fiilin fiil üzere atfı da aynı şekilde müfretlerin atfından sayılır.

İnsan başkalarının ayıplarını açığa çıkarmaya girişir ve bu işe burnunu sokarsa, onu söz ve davranış oklarıyla parçalarlar. : اذا تعرضَ و تصدى المرءُ لكشفِ معاييبِ الناسِ مزقود بسهام اقوالهم و اعمالهم .

Ancak, fiilin fiile atfının müfredlerin atfından sayılabilmesi için iki şartın yerine getirilmesi gerekir. Bunlar :

a) Her iki fiil de birbiri ile zamandaş olmalıdır. Bu durum ise her iki fiilin de mâzî muzârî veya gelecek zaman ifade etmesi ile olur.

ان تؤمنوا و تتقوا يؤتكم اجرکم. : "İnanır ve korkarsanız size ecrinizi verir."⁸³

Zaman yönüyle birbiriyle aynı anlamı ifade eden fiiller birbiri üzerine atfedilebilir. Bunun için lafız yönüyle aynı olmaları gerekmez.

يقدمُ يومَ القيامة فاوردهم النار . : "Kıyamet günü kavminin önünde gidiyor. İşte onları ateşe itiverir."⁸⁴

يوم ينفخُ في الصور ففرغَ من في السموات و الارض . : "Sûra üfleneyeceği gün göklerde ve yerde bulunan kimseler korku içinde kalır." ⁸⁵

تبارك الذي ان شاء جعلَ لك خيرا من ذلك جنات تجري من تحتها الانهار و يجعلُ لك قصورا . : "Yücedir ki O dilerse sana bundan hayırlısını, altlarından ırmaklar akan bahçeler verir, ve senin için saraylar yapar." ⁸⁶

⁸³ Muhammed, 47/36

⁸⁴ Hûd, 11/98

⁸⁵ Neml, 27/87

⁸⁶ Furkan, 25/10

b) Her iki fiil de aynı irâb özelliklerine sahip olmalıdır.

Bu ise her iki fiilin de i'râbına delâlet eden hareke, sükûn v.b. gibi işaretlerin aynı olması ile olur. Bu durum, her iki fiilin de olumluluk veya olumsuzluk gibi durumlarda birlikteliği anlamına gelir. Şu halde ma'tûfun aleyhin merfû, mansub veya meczûm v.b. olması durumunda ma'tûfun da aynı olması gerekir.

لن يفيضَ النهر فيغرقَ الساحلُ . : nehir taşmayacak ki sahil sular altında kalsın
(nehir taşmayacak, bu yüzden sahil de sular altında kalmayacak).

Mâzî veya muzâri bir fiil kendisine anlam yönüyle benzeyen bir isim üzerine atfedilebileceği gibi benzeri bir isim de mâzî veya muzâri bir fiil üzerine atfedilebilir.⁸⁷

يُخرجُ الحيَّ من الميتِ و يخرجُ الميتَ من الحي . : "Ölüden diriye çıkarır, diriden de ölüyü çıkarır."⁸⁸

إن المصدقينَ و المصدقاتِ و اقترضوا الله قرضاً : "Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar

ve Allah'a güzel borç verenler "⁸⁹ حسناً.

أو لم يروا إلى الطير فوقهم صافاتٍ و يقبضن . : "Üstlerinde kanatlarını açıp yumarak uçan kuşları görmüyorlar mı?"⁹⁰

فالمغيراتِ صبحاً فائرنَ به نقعا . : "Sabahleyin akın edenlere, koşarak toz

koparanlara."⁹¹ (واللاتى عدون فأورين فأغرن) .

ان الله يشترِكُ بكلمة منه اسمه المسيح عيسى : "Ey Meryem, Allah seni kendinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesihdir. Dünyada ahirette de Allah'a yakın olanlardandır. Beşikte ve yetişkinlikte insanlara konuşacak."⁹²
ابن مريم و جيهها في الدنيا و الآخرة و من
المقرين و يكلّم الناس في المهد و كهلا .

⁸⁶ Furkân, 25/10

⁸⁷ A.Hasan, Nahvu'l-Vâfi, Dâru'l-Fikr, 3.b. Mısır, trs., c.III, 3,s. 648 Burada anlam yönüyle fiile benzeyen ifadesinden kastedilen isim fiillerle fiilimsiler (ismi fâil, İsmi mefûl, sıfatı müşebbehe ,maşdar vb.) dir.

⁸⁸ En'âm, 6/95

⁸⁹ Hadid, 57/18

⁹⁰ Mülk, 67/19

⁹¹ Âdiyât, 100/3; Ayette fiil isme atfedilmiştir. Çünkü buradaki isim fiil te'vilindedir. bak. Neseфі, a.g.e., c.IV, s.373, Celâleddin Ahmed b. Muhammed el-Mahallî, Tefsîru'l-Celâleyn, Çağrı Yay. İst., trs., c.II, s.272

⁹² Âl-i İmrân, 3/45

2 - Cümlelerde Atıf

a) Aralarında bir anlam ilişkisi bulunan isim cümleleri birbiri üzerine atfedilebilirler.

الصدقُ يالْفهُ الكَريمَ المرتَحى : iyi huylu kimse doğruluğa alışır
و الكذبُ يالْفهُ الدني الأَحيب . : yalancılığa ise adi ve aşağılık .

Başında nesh harflerinden biri bulunan isim cümleleri de birbiri üzerine atfedilmeleri konusunda normal isim cümleleri gibidir.

إِنَّهُمْ لَهمَ المَنصُورونَ : "Onlar mutlaka zafere ulaştırılanlar, galip gelenler
وَإِنَّ جَنَدَنَا لَهمَ الغَالِبونَ . : de mutlaka bizim ordumuz (olacaktır.)"⁹³

Kays b. Züheyr şöyle der :

وَإِنَّ سَبِيلَ الحَربِ وَعرَ مُضَلَّة : savaş yolu engebeli ve çetindir
وَإِنَّ سَبِيلَ السَّلمِ أَمَنَةٌ سَهْل : barış yolu ise güvenli ve kolay .

b) İsim cümleleri isim cümleleri üzerine atfedildiği gibi, fiil cümleleri de fiil cümleleri üzerine atfedilebilir. Ancak bu atfın yapılabilmesi için birbiri üzerine atfedilecek her iki cümlelerin de ihbârî⁹⁴ veya inşâî⁹⁵ cümle olmaları yönüyle birbiriyle uyuşması gerekir.

تُؤْمِنونَ بِاللَّهِ وَ رَسولَهُ وَ تَجاهِدونَ في سَبيلِ اللَّهِ : "Allah'a ve Rasulüne inanır, Allah yolunda da
mallarınız ve canlarınızla cihad ederseniz, işte bu

⁹³ Saffât, 37/172

⁹⁴ İhbârî Cümle / Haberî cümle: Doğruluğu ya da yanlışlığı tasdik edilebilen veya diğer bir deyişle soru ve istek ifâde etmeyen cümlelerdir. Fiil, isim ve sıfat soylu yüklemlerle inşâ edilen bu tür cümlelerin en önemli özelliği; mazîde cereyân etmiş olmaları (şübüt), ya da fiili istikbâli gösterse bile gerçekleşeceğine kesin gözüyle bakılan olayların anlatımını ifade etmesidir. [bak. Kazvîni, **el-İzâh**, c.I, s.13; A. el-Cârim, **el-Belâğatü'l-Vâdiha**, s.139; Çakır Mehmet, **Arapçada Dolaylı Cümle**, (Basılmamış Doktora Tezi),s.69]

⁹⁵ İnşâî / Talebî Sözler: Doğruluğu ya da yanlışlığı tasdik edilemeyen sözlerdir. Talebî (tamamen ileriye yönelik istek ve arzuları dile getiren) ve gayri talebî (inşâî-talebî sûretinde olduğu halde haberî anlam taşıyan) olmak üzere iki grupta mütâlaa edilebilir.: Emir, nehiy, temennî, nidâ ve soru ifâde eden cümleler İnşâî cümlelerden sayılırlar. [bak. Kazvîni, **a.g.e.**, c.I,s.136-146; A. el-Cârim, **a.g.e.**, s.176-191.; Çakır Mehmet, **a.g.e.**, s.12-13-14-15]

باموالكم وانفسكم ذلكم خير لكم ان كنتم تعلمون *eğer bilerseniz sizin için en iyisidir."*⁹⁶

: إن الذين كذبوا بآياتنا و استكبروا عنها لا يفتح لهم الابواب ولا يدخلون الجنة *"Bizim ayetlerimizi yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül bile etmeyenler var ya, onlara gökyüzünün kapıları açılmayacak ve cennete gireme yceklerdir."*⁹⁷

: الذين امنوا و هاجروا و جاهدوا في سبيل الله باموالهم وانفسهم اعظم درجة عند الله *"İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla mücadele verenlerin Allah katında dereceleri daima büyüktür."*⁹⁸

Fiil cümlelerinin atfında fiillerin zaman yönüyle aynı olması gerekli değildir. Aynı şekilde fiil cümlelerinin biri olumlu diğeri olumsuz olabilir.

: ويوم نبعث من كل امة شهيدا ثم لا يؤذن للذين كفروا ولا هم يستعتبون *"Her ümmetden bir şahit getirdiğimiz gün, artık nankörlere ne izin verilir, ne de onların özür dilemeleri istenir."*⁹⁹

Emir cümleleri de yine kendileri gibi emir cümleleri üzerine atfedilirler.

: سيروا في الارض ثم أنظروا كيف كان عاقبة المجرمين . *"Yeryüzünde gezin de suçluların sonunun nasıl olduğunu görün."*¹⁰⁰

: يا ايها الذين امنوا اتقوا الله و ابتغوا اليه الوسيلة و جاهدوا في سبيل الله . *"Ey inananlar Allahtan korkun, O'na yaklaştırmaya yol arayın, ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtulasınız."*¹⁰¹

: وكلوا و اشربوا حتي يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود . *"Beyaz iplik siyah iplikten ayırdedilinceye kadar yiye, için."*¹⁰²

: كلوا و اشربوا و لاتسرفوا انه لا يحب المرفين . *"Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."*¹⁰³

⁹⁶ Saff, 61/11

⁹⁷ Â'râf, 7/40

⁹⁸ Tevbe, 9/20

⁹⁹ Nahl, 16/84

¹⁰⁰ Neml, 27/69

¹⁰¹ Mâide, 5/35

¹⁰² Bakare, 2/187

- كلُوا و اشربُوا هنيفًا بما كنتم تعملُونَ . : "Yaptıklarınıza karşılık afiyetle yiyin, için." ¹⁰⁴
- يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وقولوا قولا سديدا . : "Ey inananlar, Allahtan korkun ve doğru söz söyleyin." ¹⁰⁵
- ربنا اغفر لنا ذنوبنا و كفر عنا سيئاتنا و توفنا : "Rabbimiz, bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, canımızı iyilerle beraber al." ¹⁰⁶

Haber ve inşâ yönüyle farklı olan cümleler arasında atıf yapılmaz.

c- Haber ve inşâ yönüyle aynı olan fiil cümleleri isim cümlelerine, isim cümleleri de fiil cümlelerine atfedilebildiği gibi olumsuz isim veya fiil cümleleri de birbiri veya yekdigeri üzerine atfedilebilir.

İsim cümlesinin fiil cümlesine ,fiil cümlesinin isim cümlesine atfına örnek olarak:

- قل يوم الفتح لا ينفع الذين كفروا ايمانهم و لا هم ينظرون . : "De ki: fetih günü gelince inkar edenlere o zaman inanmaları fayda vermez ve kendilerine iltifat edilmez." ¹⁰⁷
- واختلف الأحزاب من بينهم فويل للذين كفروا . : "gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Artık vay kâfirlerin haline." ¹⁰⁸
- وطُبع على قلوبهم فهم لا يفقهون . : "kalpleri mühürlendi, artık anlamazlar." ¹⁰⁹

d- Cümle ya da şibih cümle müfred; müfred de şibih cümleye atfedilebilir. Ancak bunun için sözkonusu cümlelerin te'vili müfred konumunda olması gerekir. Bu ise bu cümlelerin nâ't, sıfat, hâl, haber veya ya da ye benzeyen fiillerden herhangi birisinin mefulü konumunda olursa geçerlidir. ¹¹⁰

Cümlelerin müfredde veya müfredin cümleye atfına örnek olarak :

¹⁰³ A'râf, 7/31

¹⁰⁴ Mürselât, 77/43

¹⁰⁵ Ahzâb, 33/70

¹⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/193

¹⁰⁷ Secde, 32/29

¹⁰⁸ Meryem, 19/37

¹⁰⁹ Tevbe, 9/87

¹¹⁰ A.Hasan, a.g.e. ,c.III, s.658

- : و قفينا علي اثارهم بعيسي ابن مريم مصداقاً لما بين يديه من التوراة واتيناه الانجيل فيه هدي و نور و مصداقاً لما بين يديه من التوراة . "Onların ardından, yanlarından Tevrâtı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik ve O'na içinde yol gösterme ve nur bulunan, önündeki tevrâtı doğrulayan İncili verdik." ¹¹¹
- : وكم من قرية اهلكناها فجاءها باسنا بياتا او هم قاتلون (قاتلين) . "Nice kentleri helâk ettik, gece yatarlarken yâhut gündüz uyurlarken azâbımız onlara geliverdi." ¹¹²
- : واذا مس الانسان الضر دعانا لجنبه او قاعدا او قائما . "İnsana bir darlık dokunduğu zaman, yanı üzere yatarken ya da ayakta iken bize yalvarır." ¹¹³
- : لا يصح مخالفة القاعدة المطردة الا شذوذاً او في ضرورة . Uygulana gelen genel kaideye ancak şâz olarak veya zarûret anında muhalefet edilebilir.

3 - Zamirlerde Atıf

a) Muttasıl veya munfasıl merfû zamire (Fiile bitişik veya ayrık özne zamiri) atıf:

I) İster gizli isterse açık olsun muttasıl merfû zamir üzerine atıf yapılacağı zaman bu zamir (ma'tûfun aleyh) önce munfasıl bir zamir ile te'kîd edilir sonra atfedilecek olan kelime (ma'tûf) getirilir.

- : ضربت انا وزيد و عمرو . Ben, Zeyd ve Amr vurduk.
- : ضرب هو و غلامه . O ve hizmetlisi vurdu.
- : لقد كنتم انتم و ابائكم في ضلال مبين . "Siz ve babalarınız apaçık bir sapıklık içinde idiniz." ¹¹⁴
- : فاذهب أنت و ربك فقاتلا . 'sen ve rabbin gidin , savaşın." ¹¹⁵
- : قل هذه سبيلي أدعوا إلى الله على بصيرة : "de ki: "bu, benim metodumdur, ben ve bana uyanlar bilinçli olarak Allah'a çağırınız" ¹¹⁶
- : أفضل ما قلته أنا و النبيون من قبلي : "benim ve benden önceki peygamberlerin söyledikleri en güzel söz: "Allah'dan başka tanrı yoktur" (sözüdür.)"

¹¹¹ Mâide, 5/46

¹¹² A'râf, 7/4

¹¹³ Yûnus, 10/12

¹¹⁴ Enbiyâ, 21/54

¹¹⁵ Mâide, 5/24

¹¹⁶ Yûsuf, 12/108

Bu te'kîd munfaşıl zamir ile olduğu gibi (hepsi, bütün, tamamı vb.) manevî te'kîd ifâde eden lafızlardan biri ile de olabilir.¹¹⁷

ذُعرتم اجمعون ومن يليكم : sizin hepinizin ve peşinizdekilerin ödü patladı
• برؤيتنا و كنا الظا فرينا : bizi görünce, çünkü bizler birer kahramandık.

Ancak zorunluluk durumunda araya fasıl zamiri getirmeksizin muttasıl merfû zamir üzerine atıf yapılabilir. Özellikle de şiirlerde bu tür atfa sıkca rastlamak mümkündür.¹¹⁸

ورجا الاخيطل من سفاهة رايه : Şu zavallı Ahtal'a da ne oluyor ki, basîretsizliği yüzünden daha önce pîrinin dahi yapamadığı şeyleri yapmak istiyor.
• ما لم يكن و اب له لينالا .

11) Muttasıl merfû zamir ile ma'tûfu arasında atıf harfinden önce veya sonra başka bir fâşıla bulunur ise te'kîd zamiri düşürülebilir.

ضربت القوم و زيد . herkesi dövdüm. Zeyd de. (dövdü)
جنات عدن يدخلونها ومن صلح من آبائهم : "Adn cennetlerine girerler. Babalarından
• أزواجهم و ذرياتهم . eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlar da. " ¹¹⁹
لو شاء الله ما اشركنا ولا أبأؤنا . "Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız ortak koşmazdık." ¹²⁰
• اسكن أنت و زوجك الجنة . "sen ve eşin cennette oturun." ¹²¹

Yazı dilinde ve nesirde arada fâşıla olmaksızın müstetir merfû zamir üzerine atıfda bulunmak mümkün olmakla birlikte bu durum dil zevkine ve belâgate uygun değildir.

قاوم و نظرائك اعوان السوء . (sen) ve arkadaşların kötülere karşı direnin.
• (قاوم أنت) و نظرائك اعوان السوء . (sen) ve arkadaşların kötülere karşı direnin.

¹¹⁷ İbni- Hişâm, Evdahu'l- Mesâlik İlâ Elfiyyeti İbn Mâlik, Dâru'l-Cîl, 5.b. Beyrût, 1979, c.III, s.390

¹¹⁸ Kûfeliler ise araya fasıl zamiri getirmeksizin, atfın mutlak olarak câiz olduğu görüşündedirler.

¹¹⁹ Ra'd, 13/23

¹²⁰ En'âm, 6/148

¹²¹ Bakara, 2/35

Sîbeveyh burada Araplardan naklen, onların

- مررتُ برجلٍ سواءٍ و العدمُ . : varlığı ile yokluğu hiç farketmeyen bir adama uğradım.
 (مررتُ برجلٍ سواءٍ (هو) و العدمُ) . : varlığı ile yokluğu hiç farketmeyen bir adama uğradım.

sözlerini örnek verir. Çünkü bu söz müştaka müevveldir.

- مررتُ برجلٍ مستوٍ و العدمُ . : varlığı ile yokluğu hiç farketmeyen bir adama uğradım.
 (مررتُ برجلٍ مستوٍ (هو) و العدمُ) . : uğradım.

Fâsıla olmaksızın atıf yapılmasına şiirde daha çok rastlanır.

Daha önce zikrettiğimiz Cerîr'in Ahtal'ı yeren beyitlerinde olduğu gibi

111) Bitişik özne zamirleri (merfû muttasıl zamirler) atıfda fasıla ile birlikte te'kîd / pekiştirme zamiri kullanılabilir.

فككبوا فيها هم و الغا وون. : " Onlar ve azgınlar tepetaklak oraya atılırlar."¹²²

b) Mansûb Zamire atıf:

1v) Bitişik (muttasıl) veya ayırık (munfasıl) nesne (mansûb) zamir üzerine yapılan atıfda ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasını bir ayırık (munfasıl) zamir veya başka bir ayıraç (fâsıla) ile ayırmak gerekmez.

- ضربتُك و زيداً . : Seni ve Zeyd'i dövdüm.
 ضربتُك أنتَ و زيداً (لا حاجة) . : bizzat Seni ve Zeyd'i dövdüm. (gereksiz).
 كافأتُكم و المجتهدين . : Sizi ve çalışanları mükafatlandırımdı.
 كافأتُكم أنتم و المجتهدين (لا حاجة) . : bizzat Sizi ve çalışanları mükafatlandırımdı (denmez).
 ما أكرمتُ إلا إياك و زيداً . : Sadece sana ve Zeyd'e ikrâm ettim.

c) Mecrûr Zamire Atıf:

v) Muttasıl mecrûr zamir üzerine yapılacak atıfda iki görüş vardır.

a) Başralı dilciler (cumhûru naḥviyyûn) in görüşü:

Buna göre bitişik (muttasıl) mecrûr zamir üzerine yapılacak atıfda gerek harfi cer gerekse zarf veya muzâf isim tekrar edilir. Çünkü mecrûr ismin harfi cerri ile olan ilişkisi

¹²² Şuâra', 26/94

failin fiili ile olan ilişkisinden daha güçlüdür. Basralı dilcilere göre muttasıl merfû zamir fiilinden koparılabilir ama mecrûr isim harfi cerrinden koparılamaz.¹²³

Bunların Türkçeye çevirilerinde ise, yalnızca harfi cerlerde tekrar yapılırken muzâf isimler tekrar edilmez.

: فقال لَهَا و لِلْأَرْضِ : "Ona ve yeryüzüne dedi ki"¹²⁴

: قالوا نعبد الهك و اله آبائك : "Senin ve babalarının tanrısına ibadet ediyoruz"

dediler.¹²⁵ (Senin tanrına ve babalarının tanrısına ibadet ediyoruz.)

: وكذلك يوحى اليك و الى الذين من قبلك : "Sana ve senden öncekilere böyle vahyeder."¹²⁶

: رب اغفر لي و لوالدي و لمن دخل بيتي مؤمنا : "Rabbim, beni, anamı, babamı ve inanarak evime gireni affet.." ¹²⁷

: وإذا قرأت القرآن جعلنا بينك و بين الذين لا : "Kur'an okuduğun zaman seninle ahirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekeriz."¹²⁸

Ancak zorunluluk halinde bu harfi cer, veya zarf ya da mazrûf isim düşürülerek tekrâr edilmez.

: و جعلنا لكم فيها معاش و من لستم : "Orada sizin ve sizin beslemediğiniz kimseler için

له برازقين. geçimlikler var ettik."¹²⁹

: فاليوم قربت تهجونا و تشتمنا : bugün yatıp kalkıp bizi yeriyo bizi karalıyorsun
: فاذهب فما بك و الايام من عجب . haydi ordan sana da bugünlere de birşeyler olmuş olmalı.

Bazı Arapların

: ما فى الدار غيره و فرسه . evde kendisi ve atından başka kimse yok.

: ما فى الدار غيره و غير فرسه .

sözleri de bu konuda güzel bir örnek teşkil eder.

¹²³ A.Hasan, *Nahvu'l-Vâfi*, c.III, s.633; H.Es'ad, *Hulâsatu's-Şurûh*, Derseâdet, İst.1305, s.225

¹²⁴ *Fuṣṣilat*, 41/11

¹²⁵ *Bakare*, 2/133

¹²⁶ *Şûrâ*, 42/3

¹²⁷ *Nûh*, 71/28

¹²⁸ *İsrâ*, 17/45

¹²⁹ *Hacr*, 15/20

ii-Kûfeli diltillerin görüşü:

Kûfeli diltiller ise normalde harfî cerrin îâdesinin gerekli olmadığını, dolayısıyla mecrûr zamir üzerine fâsılasız olarak atıf yapılabileceğini kabul ederler. Delilleri ise:

: و اتقوا الله الذي تسألون به و الارحام . "Adına birbirinize dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının." ¹³⁰

ayetidir.

İbni Abbas ve Hasan, ayeti و الارحام şeklinde kesralı okumuştur.

: و صد عن سبيل الله و كفر به و المسجد الحرام ... "Allah yoluna engel olmak, Allaha ve mescidi harama nankörlük etmek," ¹³¹

Çünkü nazım ve nesirde mecrûr zamir üzerine h. cerrî tekrâr etmeksizin atıf yapıldığının örnekleri çoktur. ¹³²

: فاليوم قربت تهجونا و تشتمنا bugün yatıp kalkıp bizi yiyor bizi karalıyorsun

: فاذهب فما بك و الايام من عجب . haydi ordan sana da bugünlerde birşeyler oluyor.

Doğrusu da Kûfeli diltillerin de ileri sürdüğü gibi, harfî cerrî tekrar etmeksizin atıf yapılmasıdır. Zaten bu konuda diltiller arasında en çok kabul edilen görüş de Kûfeli diltillerin görüşüdür.

F- ATIFDA TAKDİM

Ma'tûfun ma'tûfun aleyhe Takdîmi :

Yalnızca الواو harfî ile yapılan atıfda bazen ma'tufun ma'tufun aleyhten önce geldiği görülür. Ancak bunlar şiir zarureti gibi bir takım zorunluluklardan kaynaklanan istisnai kullanımlar olup bunlara bakarak kıyas yapılmaz.

Örneğin şâirin

: أيا نخلة من ذات عرق ey aslından olan hurma ağacı

: عليك و رحمة الله السلام. üzerine olsun Allahın rahmeti ve selam.

: (السلام عليك و رحمة الله). (Allahın selamı ve rahmeti üzerine olsun).

¹³⁰ Nisâ, 4/1

¹³¹ Bakare, 2/217

¹³² Fahr Abdulâzîz Muhammed, Tawdîhu'n-Nahv, Kahire, trs. ,c.III, s.,58

G- ATIFDA HAZF (DÜŞÜRME)

1- Atıf Harfi ile Ma'tûfun Hazfı

Bazı atıf harfleri ma'tufu ile birlikte hazfedilebilirler. Bunlar و ، ف ve muttasıl اُم harfleridir.

الواو harfinin hazfı :

: أنقذت الغريق ولم يكن بين الموت : suda boğulan kişiyi ölümüne çok az bir zaman kala
(و بينه) kurtardım. إلا لحظات.

Yine şâirin :

: إني مقسم ما ملكت فجاعل. : ben elimdekini paylaştırdım. bir kısmını ahirete (bir
قسما لأخرة (و قسما لدنيا) و دنیا تنفع. kısmını da dünyaya) ayırdım. halbuki dünya fayda
verirken

سؤی ile Arapların :

: راکبُ الناقه طليقان. : deveye binen iki yolcu sayılır.
(راکب الناقه والناقه طليقان) (deve ve binicisi iki yolcu sayılır.)

deyimleri atıf harfi ile matufun hazfine güzel bir örnek teşkil eder.

Ancak karışıklığa neden olması halinde bu hazfı yapmak doğru değildir.

فا harfinin hazfı :

: وإذ إستسقى موسى لقومه فقلنا اضرب : "Bir zaman da Mûsâ kavmi için su istemişti. "asanla
بعضاك الحجر فانفجرت منه إثنى عشرة عينا : taşla
(فاضرب فانفجرت منه عشرة عينا) / bunun üzerine O da vurmuş ve taştan
oniki göze fişkırmıştı." ¹³³ / bunun üzerine O da vurmuş ve taştan
oniki göze fişkırmıştı." ¹³⁴

اُم harfinin hazfı:

: دعاني إليها القلب إني لأمره سميع : gönlüm beni O'na çağırdı, ben onun emrini dinlerim.
فما أدري أرشد طلابها أم عي ؟ bilmiyorum istediğim rüşd mü yoksa azgınlık mı ?

¹³³ Bakare, 2/60

¹³⁴ Nesefi, a.g.e., c.I, s.50

2) Ma'tûfun Aleyhin Hazfî :

Bazı atıf harflerinin de ma'tûfun aleyhi hazfedilebilir. Bunlar لا ، أم ، فا ، و harfleridir.

الواو harfinin ma'tûfun aleyhinin hazfî :

Örneğin size

مرحبا (sana) : مَرَحَبًا بك.

diyen birisine

(و مَرَحَبًا بك) : وبك. sana da (sana da merhaba).

cevâbında olduğu gibi .

"insan, önceden hiçbir şey değilken onu nasıl

yarattığımızı hiç düşünmüyor mu ?" ¹³⁵ (أ نسي ولا يذكر الإنسان أنا خلقناه من قبل ولم يك شيئا).

فا harfinin ma'tûfun aleyhinin hazfî :

"yeryüzünde gezip kendilerinden öncekilerin

sonlarının nasıl olduğuna bakmıyorlar mı?" ¹³⁶ (أ فلم يسيروا في الأرض فينظروا كيف كان عاقبه

الذين من قبلهم .
(أ مكتوا فلم يسيروا في الأرض فينظروا)

أم harfinin ma'tûfun aleyhinin hazfî :

"Yoksa Allah içinizden cihad edenleri sınavıp

الذين جاهلوا منكم . bilmeden cennete gireceğinizi mi sandınız." ¹³⁷

(أ علمتم أن دخول الجنة يسير أم حسبتم أن تدخلوا

الجنة ولما ...)

¹³⁵ Meryem, 19/67; Yorumu için bak. Neseî, Ebî'l- Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd,

Tefsîru'n-Neseî, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Ârabiyye, Mısır, trs. c.III, s.41

¹³⁶ Rûm, 30/9; Yûsuf, 12/109; Ğâfir, 40/21

¹³⁷ Âli 'İmrân, 3/142

لا harfinin ma'tûfun aleyhinin hazfî :

: عاهدت نفسي أن أعمل الخير .. لا قليلاً و أن أقول الحق .. لا .. بعض الأوقات. az değil (çok) iyilik yapmaya, (bazen değil) her zaman doğruyu söylemeye kendi kendime söz verdim.

Ma'tûfun hazfinde olduğu gibi, ma'tûfun aleyhin hazfinin de karışıklığa neden olmaması gerekir. Aksi halde bu hazif yapılmaz.

3-Yalnızca Atıf Harfinin Hazfî :

و ، فا ve او harfleri ile yapılan atıflarda bazen atıf harfi hazfedilerek doğrudan ma'tûfa geçildiği görülür.

الواو harfinin hazfî :

: تصدَّقَ رجلٌ من دينارِهِ مِنْ درهمِهِ من صاعٍ به من صاعٍ تمره . bir adam dinarından, dirheminden, bir sa'¹³⁸ buğdayından ve bir kap hurmasından sadaka verdi.

ile yine Arapların ;

: أَكَلْتُ حَبِزاً لَحْماً تَمْرًا . ekmek et hurma yedim.
: أَكَلْتُ حَبِزاً وَ لَحْماً وَ تَمْرًا . ekmek, et ve hurma yedim.

sözlerinde olduğu gibi.

فا harfinin hazfî :

: قَرَأْتُ الْكِتَابَ بَاباً بَاباً . kitabı bölüm bölüm okudum.
: قَرَأْتُ الْكِتَابَ بَاباً فَبَاباً . kitabı bölüm bölüm okudum.

او harfinin hazfî

Arapların

: أَعْطَى الرَّجُلَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا ثَلَاثَةً . adama bir dirhem iki dirhem üç dirhem ver.
: أَعْطَى الرَّجُلَ دِرْهَمًا أَوْ دِرْهَمَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً (adama bir dirhem veya iki dirhem ya da üç dirhem ver.) sözünde olduğu gibi.

¹³⁸ Hubûbât ve benzeri maddelerin tartıldığı bir ölçü birimidir. Hicazlılara göre 120,000 dirhem, Iraklılara göre ise 8 rıtıl karşılığıdır. (bak. el-Mu'cemu'l-Esâsî, s.528)

V- ATFI NESAKDA KAT' (KOPARMA)

و ، فا ، ثم ve اُ' harfleri ile yapılan mansûb muzari fiillerin atfında ma'tûfun i'râbı ma'tûfun aleyhe bağımlı kılınabildiği gibi, gerekli durumlarda ma'tûfu ma'tûfun aleyhten kopararak yeni bir cümleye başlangıç yapmak da mümkündür.¹³⁹

- أريد أن تأتيني ثم تحدثني . : bana gelmeni istiyorum. sonra benimle konuşacaksın.
 أريد إتيانك ثم تحدثني . : bana gelmeni istiyorum. sonra benimle konuşacaksın.
 أريد أن تأتينا فتباعدنا . : bizim yanımıza gelip bize biat etmeni istiyorum.
 أريد أن تنطق بجميل أو تسكت . : güzel konuşmanı ya da susmanı istiyorum.
 أريد أن تنطق بجميل أو تسكت . : güzel konuşmanı istiyorum ya da susacaksın.
 ما كان لبشر أن يؤتيه الله الكتاب والحكم والنبوة ثم يقول للناس كونوا عبادا لي ... ولا يا مكرم أن تتخذوا الملكة والنبين أربابا . : "Allah ona hüküm, kitap ve peygamberlik verip de sonra O adamın insanlara: "Allah'ı bırakıp da bana kullar olun" demesi hiç yakışmaz. Melekleri ve peygamberleri tanrılar edinin diye emretmez." ¹⁴⁰

Ayetteki ولا يامرکم ifadesi birinciden kopuk olarak gelmiştir. Çünkü burada kastedilen

Allah size emretmez : ولا يامرکم الله .

demektir. Ancak ayeti mansûb okuyanlar da vardır.

- أريد أن تأتي فتشتمني . : bana gelmeni istiyorum sen ise bana sövüyorsun.
 كلما أردت إتيانك شتمتني . : ne zaman bana gelmeni istesem bana sövüyorsun.
 أريد إتيانك و شتمك (لا يقال) . : bana gelmeni ve bana sövmeni istiyorum. (denmez.)

Rü'be der ki

- يريد أن يعرّبه فيعجمه . : O'nu i'rab etmek istiyor. o da nesi o'nu harekeliyor.
 يريد أن يعرّبه فإذا هو يعجمه . : O'nu i'rab etmek istiyor. o da nesi o'nu harekeliyor.
 يريد أن يعرّبه فيعجمه (لا يقال) . : O'nu i'rab etmek sonra da o'nu harekelemek istiyor.
 لتبين لكم و نقر ما في الأرحام . : "size kudretimizi açıkça gösterelim diye. Dilediğimizi de belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutarız." ¹⁴¹
 لتبين لكم و نحن نقر ما في الأرحام . :

¹³⁹ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.430

¹⁴⁰ Âli 'Imrân, 3/79-80

¹⁴¹ Hacc, 22/5

- ¹⁴² "kadınlardan biri şaşarsa diğeri ona hatırlatsın diye." : أن تضلَّ إحداهما فتذكرُ إحداهما الأخرى .
- beni görür görmez atılır./ bu olur olmaz atılır. : ما عدا أن رأني فيثبُ : ما عدا ذلك فيثبُ .
- beni görür görmez atıldı. : ما عدا أن رأني فوثبَ .
- beni görüp atılır atılmaz. (denmez) : ما عدا أن رأني فيثبُ (لا يقال) .

II - ATFI BEYÂN / AÇIKLAMA ATFI

Kendisinden önceki kapalı bir kelime ya da cümleyi açıklamak veya onu sınırlandırmak için kullanılan, lafzen ondan farklı, fakat anlam ve (ref', nasb, cerr, cezm vb. gibi) i'râb özellikleri yönüyle o kelimeye uygun olan atfa "*atfı-beyân*" denir.¹⁴³

Arap dilinde "*es-sıfât*", "*en-nâ't*" gibi isimlerle de anılan atfı beyânın dilimizdeki karşılığı, açıklama bağlamları olan bağlaçsız bağlam/ salt bağlam cümleleridir. Bu tür bağlamlarda / cümlelerde açıklanan cümleye anlamca bağlılık görülür.¹⁴⁴

Atfı beyân lafzen ma'tûfun aleyhe muhâlif, fakat zât ve anlam yönüyle onun aynısıdır.

Örneğin;

: جعل الله الكعبةَ البيتَ الحرامَ قياماً للناسِ . "*Allah Kâbe'yi yâni O saygıdeğer evi insanlar için bir şahlanma noktası yaptı.*"¹⁴⁵

ayetinde الكعبة ve البيت الحرام kelimelerinde olduğu gibi.

Lâfız yönüyle öncesinin aynı olan atfı, atfı beyân değil, lafzî te'kit olur. Çünkü bir şey kendi kendisini açıklayamaz.

Örneğin;

: حضر المدرسُ المدرسُ . Hoca geldi hoca.

cümlesinde ikinci المدرس kelimesi atfı beyân değil, te'kitir.

Atfı beyân ma'rifelik, nekrelik, müzekkerlik, müenneşlik ve sayı yönüyle ma'tûfuna uyar.¹⁴⁶ Örneğin;

¹⁴² Bakare, 2/282

¹⁴³ Ğalâyînî, a.g.e., c.III, s.242

¹⁴⁴ Taḥsin Banguoğlu, a.g.e., s.554

¹⁴⁵ Mâide, 5/97

¹⁴⁶ A.Hasan, a.g.e., c.III, s.545

: قالوا ائنا رب العالمين رب موسى و هرون . "Âlemlerin Rabbine yâni / senin anlayacağın Mûsa ve Hârûn'un Rabbine inandık dediler." ¹⁴⁷

: او كفارة طعام مسكين. "Ya da keffâret.(yâni/senin anlayacağın) yoksullara yedirmek." ¹⁴⁸

: يوقد من شجرة مباركة زيتونة . "Mübarek bir ağaçtan yani zeytin ağacından yakılır." ¹⁴⁹

Atfî beyânda ma'tûf'un aleyh, ma'rife (belirli) ise atıfdan maksat ma'tûfun aleyhin açıklanmasıdır. Bu bütün dilcilerin ittifakla kabul ettiği bir görüştür. Şâyet ma'tûfun aleyh nekre / belirsiz bir kelime ise; atıfdan maksad ma'tûfun aleyhin tahsîsi ¹⁵⁰/ sınırlandırılmasıdır. Bu görüş ise Kûfeli dilcilerin görüşüdür. ¹⁵¹

: اشترى حلياً سواراً . Bir süs yâni / senin anlayacağın bilezik aldım.

: او كفارة طعام مسكين. "Ya da keffâret. Yoksullara yedirmek." ¹⁵²

: و يسقى من ماء صديد . "Bir sudan yâni irinden içirilir." ¹⁵³

¹⁴⁷ A'râf, 7/121-122

¹⁴⁸ Mâide, 5/95

¹⁴⁹ Nûr, 24/35

¹⁵⁰ Kısıtlamak sûretiyle bir nevi belirli hale getirmek .(Bak. Yusuf Uralgiray, **İlk ve İleri Dilbilgisi**, Tebliğ Yay. Riyad, 1986., c.II, s.700)

¹⁵¹ Basralı dilciler ise bu konuda "*bedeliyyet prensibi*" ni şart koşarak atfî- beyanın sadece ma'rifelerde olacağını söylerler. Çünkü onlara göre nekre zâten belirsizdir. Atfî beyanın amacı ise öncekini açıklamaktır. Halbuki belirsiz bir kelime ile belirsiz bir kelimenin açıklanması ise mümkün değildir. Fakat dilcilerin çoğunluğu atfî beyânın marife olarak gelebileceği gibi nekre olarak da geleceğini kabul ederler. Nitekim İbn Mâlik de Elfiyye'sinde bunu şöyle ifade eder.

: فقد يكونان مُنْكَرَيْنِ (atfî beyân ve m. aleyhi) nekre da olabilir

: كما يكونان معْرِفَيْنِ . tıpkı ma'rife olabildikleri gibi.

(İbni Malik, **Elfiyye**, s.37)

Öte yandan m. aleyh marife, a. beyânın ise nekre olabileceğini söyleyenler de vardır. Bu durumda da a. beyân öncesini sınırlar. Örneğin;

: جاء إحصان رجل إحصان yâni erkek olan geldi.

cümlesinde olduğu gibi. Çünkü إحصان kelimesi Arapçada hem erkek hem de kadınlar için kullanılan bir isimdir. Buradaki رجل kelimesi ile ondan kadın anlaşılması ihtimâli ortadan kalkar. Bu ise bir sınırlandırmadır. (Bak. A. Hasan, a.g.e., c.III, s.545; İbni Hişâm, **Evdahul-Mesâlik**, c.III. s.348

¹⁵² Mâide, 5/95

¹⁵³ İbrâhim, 14/16

Atfî beyân bir şeyin sıfatını değil bizâtihi kendisini açıklar. Bu yüzden açıklama atfî türemiş bir kelime / müştâk değil türememiş bir kelime /câmid olur. Arapçada atfî beyânlar çoğunlukla lakap ve künyelerden sonra kullanılır.

Örneğin;

اقسم بالله أبو حفص عمر . : Ebû Hafs yâni /senin anlayacağın

Ömer Allah'a yemin etti.

cümlesinde olduğu gibi.

Atfî beyân türemiş olamayan /câmid¹⁵⁴ salt / zâhir isimlerden olur. Zamirler atfî atfî beyân olarak kullanılmazlar. Eğer zamir olarak gelirse o durumda bedel olur.

Atfî beyân müfred olarak geldiği gibi cümle halinde de gelebilir. Örneğin;

فوسوس اليه الشيطان قال يا آدم هل ادلك : "Nihayet şeytan O'na fısıldadı. (yâni) "Ey
علي شجرة الخلد و ملك لا يلي الحکمرانلی gösteriyim mi?" dedi." ¹⁵⁵

Ancak bazı dilciler cümlelerde atfî beyânı kabul etmezler. Onlara göre burada atfî beyân kabul edilen, gerçekte bedeldir.

Genellikle atfî beyânlarda ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında genelde herhangi bir bağlaç (atıf harfi) kullanılmaz. Ancak bir tefsir/açıklama harfi olan ائ veya ائ harfleri atfî- beyandan önce gelebilir. Şöyle ki: ائ hem müfretler hem de cümlelerden önce kullanılırken, ائ sadece kavı (قال : demek, söylemek) fiili kullanılmaksızın demek/ söylemek anlamını ifade eden cümlelerden önce kullanılır. Bu durum ise cümlede kavı fiili veya onun türemişleri dışında اشار (işaret etti), كلم (konuştu) ve امر (emretti) gibi demek/ söylemek anlamına gelen herhangi bir kelimenin kullanılmasıyla olur. (Bak. Atfî beyânda kullanılan iki harf: ائ ve ائ s. 161-166)

هذا الخاتم لجين أي فضة . : Bu yüzük lüceyn, yâni gümüşdür.

رايت ليثاً أي اسداً . : Bir Leys yâni bir arslan gördüm.

كتبته اليه ان عجل بالحضور . : O'na "acele gel" diye yazdım.

ونودو ان تلکم الجنة . : Onlara " işte size cennet " diye seslenildi. ¹⁵⁶

¹⁵⁴ Şâyet atfî beyân fakat özel bir türemiş isim olursa (âlem) bu isim hükmen türememiş sayılır ve onun hükümlerine bağımlı olur.

¹⁵⁵ Tâhâ, 20/120

¹⁵⁶ A'râf, 7/143

إذا harfî ای anlamını içerdigi zaman tefsir harfî olur. Sonrası ise atfî beyândır¹⁵⁷.

: تقول أمطيت الفرس إذا ركبته . Bindigin zaman "atı sürdüm" dersin.

Gerek anlam gerekse i'râb yönüyle atfî beyân ile bedel birbirine çok benzer. Çünkü bunlar anlamları, i'râbları, öncesinden koparılabilmeleri (kât') ve türememiş (câmid) kelimelerden yapılmaları yönüyle aynı özellikleri taşırlar.

Atfî beyân lâfız yönüyle öncesinin aynı lâfızla gelmez. Çünkü birşey kendisini açıklamaz. Örneğin;

: حضر المدرسُ المدرسُ . Hoca geldi hoca.

cümlesinde ikinci المدرس kelimesi atfî beyân değil lafzî te'kittir.

A- ATFİ BEYÂN VE BEDEL

Atfî beyân ve bedel; anlamları , i'râbı, öncesinden koparılabilmeleri (kât'), ve türememiş (câmid) kelimelerden yapılmaları yönüyle birbirine çok benzer. Hatta bu yüzden "her atfî- beyân aynı zamanda bir bedel küll- minel küll'dür" denir.

Atfî beyân ile bedel arasındaki farklılıkları şöylece sıralayabiliriz:

- 1) Cümlede bizâtihi atfî beyân kastedilmez. Asıl kastedilen ma'tûfun aleyhdir. Halbûki bedelli cümlelerde, cümlede bedel kastedilir.
- 2) Atfî beyân ma'rifelik ve nekrelük konusunda açıkladığına aykırı bir kelime olamaz.
- 3) Atfî beyân zamir, cümle veya fiil ya da bunlardan birine bağımlı bir kelime olamaz.
- 4) Bedel tabii olduğu kelimenin lafzıyla olabilir. Ancak a. beyanda bu mümkün değildir.
- 5) Bedelde diğer bir cümlemin takdîri şartken a. beyân da böyle bir şey sözkonusu değildir.
- 6) Bedel mübdel minh yerine konulduğu zaman cümlede anlamın bozulmaması gerekir. Halbuki a. beyânda bu gerekli değildir.
- 7) Her atfî- beyân aynı zamanda bir bedel küll- minel küll'dür. Ancak her bedelü'l-küll atfî beyân değildir. Bunun belirleyici kuralı; eğer atfî- beyânı ma'tûfunun yerine getirmek mümkün oluyorsa o takdirde bu atfî- beyân bedel, olmuyorsa bedel değildir. (bir önceki madde ile ilgili) Örneğin;

¹⁵⁷ Galayini, a.g.e., c.III, s.243

كان أبوه خالد عالماً . Babası Halid âlim idi.

cümlesinde خالد kelimesini أبوه kelimesi yerine getirerek

كان خالد عالماً . Halid âlim idi.

diyebiliriz. Fakat

يا علي الحارث . Ey Ali el-Hâris !

cümlesinde علي yerine الحارث kelimesini kullanamayız. Çünkü nidâ harfi olan يا ile ال takısı الله lâfzının dışında başka hiçbir yerde yanyana gelmez.

Yine

جاء أخوك علي . Kardeşin Ali geldi.

cümlesinde muhâtabın Ali'den başka kardeşi varsa Ali kelimesi atfı- beyân, yoksa bedeldir.¹⁵⁸

Cümlede atfı beyânın bedel olarak kabul edilmesi mümkün olmayan durumları şöylece sıralayabiliriz.

a)Atfı beyân müfred, ma'rife ve mansûb bir kelime olur, öncesinde ise nidâ harfi olan يا dan sonra gelen damme harekeli bir isim olursa;

Örneğin;

يا صديق علي . Ey arkadaş Ali.

cümlesinde علي kelimesi atfı beyân olur ama bedel olmaz. Çünkü bedelli cümlelerde ana ana kural, âmilin tekrârı ile cümlelerin yeniden kurulabilmesidir. Bu durumda ise;

يا علي . Ey Ali'ye.

demek gerekir. Bu ise nidâ cümlelerinde geçerli olan " münâda müfred bir özel isim (alem) olduğu zaman damme üzere mebnîdir.¹⁵⁹ " kuralına aykırıdır. Şu halde

يا علي . Ey Ali'ye.

değil, fakat,

يا علي . Ey Ali.

denir.

يا صالح إيتنا بما تعدنا . Ey Salih , bize vadettiğini getir bakalım.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Ğalayini, a.g.e., c.III, s.202

¹⁵⁹ Zeccâcî Âbdurrahman b. İshâk, el-Cümel, thk. İbn Ebî Şenb, 2.b. Paris, 1957, s.151

¹⁶⁰ A'râf, 7/75

Aynı şekilde atfî beyân ال siz bir kelime olup, nidâ harfî olan يا dan sonra gelen ve أيا kelimesini niteleyen ال ile bitişik bir kelimeyi izlerse;

Örneğin;

يا ايها القائد سعيد . Ey komutan Saîd.!

cümlesinde

يا ايها سعيد . Ey Saîd !

denmez. Çünkü أيا kelimesi ancak ال ile bitişik bir kelimeden önce kullanılır.

Atfî beyân ismi işâretten sonra gelen ve ال ile bitişik bir kelimeyi izler ve kendisi ال takısı içermeyen bir kelime olursa ;

يا ذا الرجل غلام خالد . Ey adam yâni Halid'in işçisi.

يا ذا الرجل يا ذا غلام خالد . Ey adam ey Halid'in işçisi (denmez).

جاء هذا الرجل خالد . Bu adam yâni Halid geldi.

جاء هذا خالد . geldi. bu Haliddir (denmez).

çünkü ismi işâretin dâima ال kelimesi ile bitişik bir kelime tarafından izlenmesi gerekir.

b) Tâbi /atfî beyân mübtedâya dönen bir zamiri içermeyen bir haber veya sıla cümlesi ya da sıfattan sonra gelir, ve zamir atfî beyânda görülürse.

Örneğin ;

هنا حضر صالح ولدها . Hindin oğlu Salih geldi.

هنا حضر صالح حضر ولدها . Hind geldi, Salih geldi. oğlu (denmez).

أجاد الذي تكلم علي خاله . Dayısı Ali olan kimse iyi konuştu.

أجاد الذي تكلم علي تكلم خاله . Ali'nin konuştuğu konuşmacı iyi konuştu, dayısı konuştu (denmez).

أجاد رجل تكلم علي خاله . Dayısı Ali olan adam iyi konuştu.

أجاد رجل تكلم علي تكلم خاله . Ali'nin konuştuğu konuşmacı iyi konuştu, dayısı konuştu (denmez).

b)A. beyân ال ile bitişen ve onunla tamlama halinde türemiş (müştâk) bir ismi açıklayan, ancak ال ile bitişmemiş bir kelime olursa.

Örneğin ;

نحن المكرموا النابغة هند . Biz Nâbiğa yani Hind'e ikram ederiz.

cümlesi yerine

¹⁶¹ Biz Hind'e ikram ederiz (denmez). : نحنُ المكرموا هند .

c) A. beyân müsennâ veya cemi' haldeki veya كَلَّا ve كَلْتَا kelimelerinin muzâfun ileyhi olan bir kelimeyi açıklamak için getirilen, fakat atıf harfiyle ayrılmış müsennâ veya cemi (müsennâ veya cem'i müferrak) bir kelime olursa;

Örneğin;

بأي الزميلين مررتَ محمدٍ و حامدٍ ؟ : İki arkadaşın, yâni Muhammed ve Hamid'in hangisine uğradın?
 بأي محمدٍ و حامدٍ مررتَ ؟ : Hangi Muhammed ve Hamid'e uğradın ?
 ايا اخويننا عبد شمس و نوفلا : Ey iki kardeşimiz Abdi Şems ve Nevfel,
 أعيدكما بالله لا تبعثوا بيننا حربا . Noolur Allah aşkına aramızda savaş çıkarmayın.

Çünkü bedelde aslolan "âmilin tekrarı" kuralıdır. Bu durumda ise

ايا عبد شمس وأيا نوفلا : Ey Abdi Şems ve ey Nevfel'e,

demek gerekir. Bu kullanım ise Arapça uslup açısından yanlış bir kullanımdır. Doğrusu

ايا عبد شمس وأيا نوفل . Ey Abdi Şems ve Nevfel.

şeklinde olmalıdır.

أسرعَ كلا المتنا فسين محمدٌ و خالدٌ . : Her iki rakip de yâni Muhannmmed de Halid de koştu.
 أسرعُ كَلْتَا المتنا فستين فاطمةُ و زينبُ . : Her iki yarışmacı da yâni Fatma da Zeyneb de koştu.

Bu iki örnekte âmili tekrar edecek olursak;

أسرعَ كلا محمدٍ و خالدٍ . : Her iki Muhammed de Halid de koştu (denmez).
 أسرعُ كَلْتَا فاطمةَ و زينبَ . : Her iki Fatma da Zeyneb de koştu (denmez).
 أسرعَ كُلُّ من محمدٍ و خالدٍ . : Hem Muhannmmed hem de, Halid koştu (denir).
 أسرعُ كُلُّ من فاطمةَ و زينبَ . : Her iki Muhannmmed de, Halid de koştu (denir).

¹⁶¹ Burada Türkçe olarak değil, fakat Arapça uslûb özellikleri açısından bu şekilde bir kullanım yanlıştır.

Doğrusu

نحن المكرمون هند . Biz Hind'e ikram ederiz.

denmesi gerekir.

Aynı şekilde atfî beyân atfî harfleriyle ayrılmış iki kısımlı bir atfî olur; öncesinde ise ismi tafdîlden sonra gelen ve ona izâfe edilmiş, genellik ifade eden bir kelime bulunursa;

الرسول أفضل الناس الرجال والنساء : Peygamberler insanların, yâni erkek ve kadınların en iyisidirler.

الرسول أفضل الرجال والنساء : Peygamberler erkek ve kadınların en iyisidirler.

2) Atfî- beyân da öncesine bağımlı bir açıklama atfîdir. Bu yüzden onun açıkladığı kelimedenden daha anlaşılır olması gerekir. Aksi halde atfî beyân değil bedel olur.

Örneğin;

جاء هذا الرجل . : Bu adam geldi.

cümlesinde الرجل kelimesi atfî beyân değil, bedeldir. . Çünkü ismi işâret, ال ile ma'rifelik kazanan bir kelimedenden daha açık ve belirgindir. Atfî-beyânın açıkladığı kelimedenden (ma'tûfun aleyh) daha anlaşılır olması şartını gerekli görmeyen nahivciler bunu atfî beyân kabul ederler. Ancak bu doğru değildir. Çünkü bu atfî ma'tûfu açıklamak ve onu daha anlaşılır hale getirmek için kullanılır. Öyleyse ondan daha açık ve anlaşılır olmalıdır.¹⁶²

B - ATFİ BEYÂN VE NA'T

1) Atfî beyân i'râb hareketlerinde öncesine (ma'tûfun aleyh) bağımlı olması, belirli (ma'rife) olduğunda onu açıklaması, belirsiz (nekre) olduğunda ise onu sınırlandırması yönüyle sıfata benzer. Ancak sıfatlarda mevsûfa dönen gizli bir zamir bulunur, atfî beyânda ise bulunmaz.

2) Atfî beyân genellikle türememiş (câmid) kelimelerden olur. Sıfat ise türemiş (müştâk) veya türemiş anlamlı kelimelerden olur.

3) Sıfat, mevsûfla ilgili bir şeyi veya onun bir yönünü izah eder. Halbuki atfî beyân bir bütün olarak öncesinde bulunan kelime veya cümleyi (metbû'unu) açıklar.¹⁶³ Bu yüzden a. beyânın ma'tûfun aleyhi ile anlamdaş veya ondan daha çok tanınan bir kelime ya da cümle olmalıdır.

¹⁶² Ğalayînî, a.g.e., c.III, s.243

¹⁶³ Muhammed Saîd İsbir, Bilâl Cüneydî, Cüneydi, a.g.e., s.600

4) Atfî beyân ister ma'nevî ister hissî olsun metbû'unun hakikatini, yâni onun zâtını açıklar ve ondan kastedilen mânâyı ortaya çıkarır. Na't ise metbû'unun zâtını değil , (uzunluk, kısalık, güzellik, çirkinlik vb. gibi) onun sıfatlarından bir sıfatı veya onun geçici bir özelliğini bildirir.

Örneğin;

- . كَلِمْتُ الرَّجُلِ اِبْرَاهِيْمَ . : Adamla, yâni İbrahim ile. konuştum.
 . كَلِمْتُ الرَّجُلِ الْعَالِمِ . : Alim adamla konuştum.

C- ATFÎ BEYÂN VE TE'KÎD

1-Atfî- beyân açıkladığı kelimenin (ma'tûfun aleyh) lafzından ayrı bir lafızla kullanılır. Halbuki te'kit böyle değildir. Çünkü lafzî te'kit ilgili kelimenin ikinci kez tekrârı ile olur.
 2- Atfî-beyândan maksat sınırlandırma (taḥsîs) ve açıklamadır. Te'kitte amaç ise vurgu ve pekiştirmektir.

D- ATFÎ BEYÂNDAN KAT' (KOPARMA)

Sıfatta olduğu gibi atfî- beyânlarda da belâğî bir amaçla ma'tûf , bağımlı olduğu kelimedenden (m. aleyh) koparılabilir (kat'). Bu amaç ise; dinleyici veya okuyucunun konuya karşı daha çok ilgi ve dikkatini çekmektir. Koparmada ma'tûfun harekesi öncesine (ma'tûfun aleyh) bağımlı halden çıkarılır. Böylece normal cümle akışı içerisinde tabîi i'râb harekesinin dışında âni bir değişiklikle karşılaşan kimsenin dikkati çekilerek konuyu daha iyi anlaması sağlanır.

E- ATFÎ BEYÂNDAN KAT' ŞEKİLLERİ

1) Atfedilen kelimenin (atfî beyân) aslî i'râbı merfû ise, mahzûf bir fiilin mef'ûlû olarak mansûb yapılır. Kat'dan sonraki cümle ise başlangıç cümlesidir.¹⁶⁴

- . هَذِهِ بِنْتُ صَدِيقِي سَعَادُ . : Bu, arkadaşımın kızı Suâd'dır.
 . هَذِهِ بِنْتُ صَدِيقِي سَعَادَ . : Bu, arkadaşımın kızı. yâni Suâd.

¹⁶⁴ A. Hasan, a.g.e., c.III, s.684

2) Atfedilen kelimenin (atfı beyân) aslî i'râbı mansûb ise kat' ile maḥzûf bir mübtedânın haberi olarak merfû yapılır. Kat'dan sonraki cümle ise yine başlangıç cümlesi, yâni yeni bir cümledir.

3) Atfedilen kelimenin (atfı beyân) aslî i'râbı mecrûr ise öncesinden kopararak nasb ve ref' şekillerinin her ikisi ile de okunabilir.

. مررت ببنت جارتنا الربا ب . : Komşumuzun kızı Rebâb'a uğradım.

. الربا ب / Komşumuzun kızına, Rebâb'a uğradım.

. الربا ب / Komşumuzun kızına uğradım. (O) Rebâb'dır.

İKİNCİ BÖLÜM

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

I - و : " ve, ile, de/ da, dahi "

Birliktelik, beraberlik (mutlak cem') anlamını ifade eden "vav" (الواو) bir atıf harfi olarak müfredleri, şibihleri ve cümleleri aynı seviyede öğeler olarak birbirine bağlar.¹

a) Müfredlerin atfı:

Bu durumda lâfızda, mânâda ve i'râbda ortaklık ifade eder.² Özellikle müfredlerin atfı ile ilgili olarak üzerinde en çok tartışılan konu vav harfinin ma'tûf ve ma'tûfun aleyh arasında tertîb ifâde edip etmediği konusudur.

Örneğin;

قام زيدٌ و عمروٌ. Zeyd ve Âmr kalktı.

cümlesinde kalkma eyleminin birlikte mi yoksa ayrı ayrı mı olduğu konusu tartışılmıştır. Aynı cümleyi

قام زيدٌ و عمروٌ. a) Zeyd ve Âmr birlikte kalktı.
b) Önce Zeyd sonra Âmr kalktı.
c) Önce Âmr sonra Zeyd kalktı.

şeklinde üç ayrı şekilde anlayanlar da olmuştur.³

Ancak bu konuda kabul edilebilir nitelikte ki görüş; vav harfinin berâberlik anlamını ifâde etmesi, bu mümkün değilse sıralama (tertîb) anlamına geleceği, bunun aksinin ise az olduğu şeklindedir.⁴

Yukarıdaki üç farklı anlamda da yorumlanabilecek nitelikte ifâdeler mevcuttur.

Örneğin;

فَأَنجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ. "O'nu ve gemi halkını kurtardık." ⁵

¹ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.424; Müberrid, a.g.e., c.II, s.25; Mâlekî, a.g.e., s.473

² Mâlekî, a.g.e., s.473

³ Mâlekî, a.g.e., s. 474; A.İrbili, a.g.e., s.171

⁴ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.424; Müberrid, a.g.e., c.II, s.25

⁵ Ânkebût, 29/15

(hepsini birlikte kurtardık). : فَأُنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ مَعًا.

"Nûh'u ve İbrâhim'i gönderdik." ⁶ : لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ.

(Önce Nûh'u sonra İbrâhim'i gönderdik). : لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَابْنَهُ إِبْرَاهِيمَ.

"Sana ve senden öncekilere böyle vahyeder." ⁷ : كَذَٰلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ.

(önce öncekilere. sonra sana böyle vahyeder). : كَذَٰلِكَ يُوحِي أَوَّلًا إِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ وَبَعْدَهُ إِلَيْكَ.

Vav harfinin birliktelik anlamı özellikle (افتعال) bâbındaki fiillerin fâillerinin atfında gereklilik arzeder.

Zeyd ve Âmr dâvâlaştı. : إِيْتَصَمَ زَيْدٌ وَعُمَرُ.

Zeyd ve Âmr biraraya geldi. : إِيْتَمَعَ زَيْدٌ وَعُمَرُ.

"Cehennemliklerle cennetlikler bir olmaz." ⁸ : لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ.

Vav harfi ile ilgili olarak tartışma konusu yapılan bir diğer konu da; tertib ifade ettiğinde ma'tuf ile ma'tufun aleyh arasında eylemin meydana gelişindeki zaman sınırlaması (tahdîd) konusudur. Bu konudaki en mâkûl tercih ise, bunun cümlelerin gelişi ve mevcut delillerden çıkarılmasıdır.

Zeyd ve Âmr bana geldi (birlikte geldi). : جَاءَنِي زَيْدٌ وَعُمَرُ.

"Biz O'nu tekrar sana geri vereceğiz ve O'nu elçilerden yapacağız." ⁹ : إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ.

Hız. Mûsâ'nın anasına döndürülmesi ile O'nun peygamber yapılması arasındaki süre 40 yıl civârındadır.

b) Şibihlerin atfı:

Her iki halde de müfrede çevrilebilir nitelikte olduğu zaman, vav harfi şibih cümleyi müfrede, müfredi de şibih cümleye atfeder. ¹⁰

⁶ Hâfîd, 57/26

⁷ Şûrâ, 42/3

⁸ Hâşr, 59/20

⁹ Kâşâş, 28/7

: و إذا مس الإنسان الضر دعانا لجنبه أو قاعداً أو قائماً. *"İnsanın başına bir zarar gelince yatarken, otururken ve kalkarken hep bize yalvarır."*¹¹

c) Cümlelerin atfı:

Cümlelerin atfında kullanılan vav müfredlerdekinin aksine, ne lâfızda ne de mânâda bir ortaklık ifâde etmez. Bu durumda iki veya daha fazla cümlelerin bir zamanda veya bir kasıta söylendiği anlaşılır.

: إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفَجَّارَ لَفِي حَرِيمٍ. *"İyiler nîmet içindedirler. Kötüler de yakıcı bir ateş içindedirler."*¹²

Cümlelerin atfında kullanılan vav harfî sanki bir muhâlefet edatı gibi anlam yönüyle birbirine zıt iki cümleyi birbirine bağlayabilir. Bu durum genellikle vav harfinin لَكِنَّ ve إِنَّمَا gibi edatlarla kullanıldığı zaman sözkonusudur. Bu durumdaki cümleler Türkçeye çevrilirken genellikle vav harfinden sonra gelen harfin anlamı ile yetinilir.

: مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ. *"Muhammed sizin adamlarınızdan birinin babası değildir. Fakat Allah'ın elçisi ve Peygamberlerin sonuncusudur."*¹³

A- VAV HARFİ İLE İLGİLİ BAZI HÜKÜMLER:

Vav harfinin diğer atıf harflerinde bulunmayan bazı özellikleri vardır .Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1) Bir şeyi benzeri (mürâdifi) üzerine atfedebilir.

: إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ. *"Ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a arz ederim."*¹⁴

¹⁰ İmil Bedî' Ya'kûb, Mevsûatü'n-Nahvi ve's-Sarfi ve'l-İ'râb, İkinci baskı, Beyrut 1992, Dâru'l-İlm li'l-Melâ'în , s.457

¹¹ Yûnus, 10/12

¹² İnfitâr, 82/13

¹³ Ahzâb, 33/40

¹⁴ Yûsuf , 12/86

: أولئك عليهم صلوات من ربهم ورحمة. *"İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlarıdır."*¹⁵

: لا ترى فيها عوجاً ولا أمتاً. *"Orada ne bir eğrilik ne de bir tümsek göremezsın."*¹⁶

2) Genel (âmm) olanı özel (hâs) üzerine, özel olanı da genel üzerine atfedebilir.

: ربي اغفر لي ولوالدي وللمؤمنين والمؤمنات. *"Rabbim beni, anamı-babamı, inanarak evime girenî, inanan erkek ve kadınları bağışla."*¹⁷

: و إذ أخذنا من النبيين ميثاقهم و منك و من نوح. *"Biz peygamberlerden kuvvetle ahitlerini almıştık. Senden, Nuh'dan..."*¹⁸

3) Birli sayıları onlu sayılara (akdi neyyife), onlu sayıları yüzölü sayılara vs. atıfda artı / daha ifâde eder.¹⁹

: جاء خمسة و عشرون طالبا. *Beş artı yirmi öğrenci geldi (Yirmibeş öğrenci geldi).*

: إن هذا أخي له تسع و تسعون نعجة. *"İşte bu benim kardeşim, O'nun doksan dokuz koyunu var."*²⁰

4) Gerçekte teşkiye ya da cemî olması gereken kelimeler vav harfi ile birer birer atfedilebilir.²¹

Ebî Nüvâs der ki :

: أقمنا بها يوما و يوما و ثالثا (أقمنا بها ثلاثة أيّام) *orada birgün, sonra birgün daha ve üçüncü gün kaldık (orada üç gün kaldık).*
ويوما له يوم الترحل خامس *ve onun için bir gün daha, beşinci gün yolculuk.*

5) Tek bir fâil ile yetinmeyen fiillerin ikinci fâilleri vav harfi ile atfedilir. Bu durum vav harfinin tertîb ifâde etmediğini gösteren delillerden sayılır.²²

¹⁵ Bakare, 2/157

¹⁶ Tâha, 20/107

¹⁷ Nûh, 71/28

¹⁸ Ahzâb, 33/7

¹⁹ Arapçada birli sayılar onlu, onlu sayılar yüzölü, yüzölü sayılar da binli vs. sayılara atıf harfi ile eklenirken, Türkçede bu durumda arada atıf harfi kullanılmaz.

²⁰ Sâd, 38/23

²¹ İbn'i-Hişâm, Muğni'l-Lebîb, c.II, s.356

إختصم زيد و عمرو. Zeyd ve Âmr dâvâlaştı.

6) Olumsuz bir cümleden sonra ﻻ harfî ile kullanılır ve birliktelik ifâde etmez.

ما قام زيد و لا سليم. Zeyd de kalkmadı Selim de. Ne
Zeyd kalktı ne de Selim.

Örneğin burada;

قام زيد و لا سليم. Zeyd de kalkdı değil Selim (denmez).

Çünkü burada cümle başındaki fiil olumsuz değildir. Eğer vav birliktelik ifâde edecekse vav harfinden sonra ﻻ harfî düşer.

ما قام سعيد و عمرو. Said ve Âmr kalkmadı.

لا يستوى أصحاب النار و أصحاب الجنة. "Cennetliklerle cehennemlikler bir olmaz."²³

Bazen de و harfinden sonra zâid olarak ﻻ getirilir.

ما يستوى سعيد و لا عمرو. Zeyd ve Âmr denk değildir.

ﻻ harfî burada zâiddir.²⁴

7) لکن ile bitişebilir.

ما كان محمد أباً أحد من رجالكم ولكن رسول الله. "Muhammed sizden herhangi birinin babası değildir. Fakat O Allah'ın elçisidir."²⁵

8) Vav harfî ile ma'tûfunun arası zarf veya câr- mecrûr ile ayrılabilir.

وجعلنا من بين أيديهم سداً و من خلفهم سداً. önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed çektik.²⁶

/ و سداً من خلفهم : önlerinden bir sed çektik. bir sed de arkalarından.

9) Karışıklığından emîn olduğu zaman vav harfî düşürülebilir.

²² İbn'i-Hişâm, Muğni'l-Lebîb, c.II, s.356

²³ Haşr, 59/20

²⁴ İbni Hişâm, Muğni'l-Lebîb, c.II, s.464; Murâdî, a.g.e., s.190

²⁵ Ahzâb, 33/40

²⁶ Yâsîn, 36/9

Ahmed, Hamid, Selim beni ziyaret etti. : زارنى احمد حامد سليم .

10) Türkçede atıfsız olarak kullanılan bazı karşılıklı sıfatlar Arapçada vav harfi ile atıflı olarak kullanılırlar.

siyah- beyaz televizyon. : التلفزيون الأسود و الأبيض .

11) İğrâ ve tahzîr uslûbundaki atıfda vav harfi kullanılır

Ey öğrenci! ilme ve ma'rifete sarıl. : العلم و المعرفة يا طالب .

12) Zarûret anında önce geleni sonra gelen üzerine (mukaddemi metbû'una) atfeder. Ahvâs'ın

Ey damarlı hurma ağacı : أيا نخلة من ذات عرق

عليك و رحمة الله السلام . üzerine olsun ve Allah'ın rahmeti selâm.
(السلام عليك و رحمة الله). selâm ve Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

14) Ma'tûfu birliktelik, tertîb veya zıddı bir anlamı ifâde edebilir. (bak. müfredlerin atfı. s. 55)

15) İma harfi ile birlikte kullanılır.

ister şükreder, isterse nankörlük.²⁷ : إما شاكرا وإما كفورا .

B - PARAGRAF (İSTİNÂF / YENİ BAŞLANGIÇ) VAVI

Arap dilinde bazı durumlarda vav harfi ile ifâde edilen anlam Türkçeye tam olarak uymaz ve çevirisi yapılamaz. Bu durumlar vav harfinden sonra gelen cümlelerin vavdan önceki cümle ile anlam yönünden bir benzerliği olmadığı ve vav harfi ile yeni bir konuya veya paragrafa başlangıç yapıldığı durumlardır. Bu durumlarda kullanılan vav harfleri Türkçede genellikle düşer. Bunun yerine vavdan önceki cümle sonuna nokta konularak, yeni bir cümle veya bir pragrafa başlangıç yapılır.

Zeyd kalktı.Siz çıkın. : قام زيد و أنتم اخرجوا .

Hiç O'nun adıyla anılan birini biliyormusun? : هل تعلم له سميا

İnsan "ben öldükten sonra mı diri olarak : ويقول الإنسان إذا ما مت لسوف أخرج حيا .

²⁷ İnsan, 76/3

çıkarılacağım ? " diyor.²⁸

: ولا تسرفوا إنه لا يحب المسرفين : İsrâf etmeyin. Çünkü O israf edenleri sevmez.
ومن الأنعام حمولة وفرشا Hayvanlardan da kimi yük taşır, kiminin tüyünden de döşek / çul yapılır.²⁹

: وما ائتم بمعجزين : Siz O'nu önleyemezsiniz. Kendisine
ولو أن لكل نفس ظلمت ما في الأرض zulmeden her kişi yeryüzündekilere
sahib olsa bile , onu fidye verirdi.³⁰

C - PARANTEZ (MU'TERİZA / İ'TİRÂZİYYE) VÂVİ

Mu'teriza cümlelerinin başında kullanılan vav, genellikle de önceki isim ya da zamiri kısaca ifâde etmek için başka bir cümle içersinde parantez olarak yeni bir ibâreye giriş yapmakta kullanılır. Türkçede bunun karşılığı olarak genellikle - (tire) veya *ki* takısı kullanılır.

: في سورة الرعد وهي مكية : Ra'd sûresinde -O Mekkidir- Allah Kur'ân'a
سمى الله القرآن حقاً. hak ismini verdi.
Ra'd sûresinde ki O Mekkidir Allah Kur'ân'a
hak ismini verdi.
: وإذا بدلنا آية مكان آية - والله أعلم : Biz bir âyetin yerine başka bir ayeti
بما ينزل - قالوا إنما أنت مفتّر . getirdiğimiz zaman - Allah ne indirdiğini
daha iyi bilir - Sen iftirâcısın derler.³¹

²⁸ Meryem, 19/65-66

²⁹ En'âm, 6/141,142

³⁰ Yûnus, 10/53,54,

³¹ Nahl, 16/101

D- HÂL CÜMLELERİNDEN ÖNCE KULLANILMASI

1 - Müfred Haller

Hâl ifâdelerinde aslolan halin müfred olmasıdır. Müfred halleri cümleye bağlayan unsur nasb i'râbıdır. Bu yüzden müfred hallerin başında vav (الواو) harfi kullanılmaz.¹

: وأرسلناك للناس رسولا . "seni insanlara peygamber olarak gönderdik".²

: وأرسلناك للناس ورسولا . seni ve bir elçiye insanlara gönderdik (denmez).

: وخلق الإنسان ضعيفا . "insan zayıf olarak yaratıldı".³

: وخلق الإنسان و ضعيفا . insan yaratıldı ve zayıf olarak (denmez).

: ولما رجع موسى الى قومه غضبان اسفا قال بئسما خلفتموني من بعدى . "Musa kızgın ve üzgün bir şekilde kavmine döndüğünde. "benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız" dedi."⁴

Cümle olarak gelen hâl ifâdelerinde ise, hâl cümlesi başlangıcında hâl vavı, iki hâl cümlesi arasında ise atıf harfi kullanılır. (bak. Cümle haller, s. ۷۳)

: قالت رب اني يكون لي ولد ولم يمسنني بشر . "Rabbim bana hiçbir insan eli dokunmadığı halde halde nasıl çocuğum olur." dedi.⁵

: قالت اني يكون لي غلام ولم يمسنني بشر ولم أك بغيا . "bana bir insan dokunmadığı ve ben de bir fahişe olmadığım halde nasıl çocuğum olur " dedi".⁶

Bazen de hem zilhâl hem de hâl birden fazla olabilir. Bu durumda ise;

1) Hal ifadeleri eğer tek bir lafız ve tek bir manadan meydana geliyorsa, vav harfi ile bitişmeksizin, müsennâ veya cemî olarak ana cümleye bağlanırlar.

: جاء سعيد و خالد راكبين . Said ve Halid binerek geldiler.

: وسخر لكم الشمس و القمر دائبين . "sizin için güneş ve ayı iki sürekli görevlerini yapar olarak emrinize âmâde kıldı."⁷

: إن ربكم الذى خلق السموات و الأرض وسخر لكم الليل و النهار و الشمس و القمر و النجوم مسخرات بأمره . "Gerçekten de rabbiniz gökleri ve yeri yaratan ve sizin için geceyi, gündüzü, güneşi, ayı ve yıldızları emrine âmâde olarak boyun eğdirendir".⁸

¹ A. Hasan, a.g.e., c.II, s.395-402

² Nisâ, 4/79

³ Nisâ, 4/28

⁴ A'râf, 7/150

⁵ Âli İmrân, 3/47

⁶ Meryem, 19/20

⁷ İbrâhim, 14/33

⁸ A'râf, 7/54

ii) Ayrı ayrı hal ifâdeleri kullanılırsa arada atıf harfî kullanılır. Ancak bunların Türkçeye çevirilerinde haller zilhâlle birlikte söylenir.

: جاء سعيد و خالد راكبا و ماشيا . Said **binerek**, Halid de **yürüyerek** geldi.

iii) Eğer lâfızları ve zilhâlleri ayrı ise atıf harfî olmaksızın ayrı ayrı kullanılır.

: لقيت خالدا مصعدا منحدرًا . Ben **yukarı çıkarken** O da **aşağı inerken** Halid'e rastladım.

: لقيت دعدا راكبة ماشيا . Ben **yürürken binmiş haldeki** Da'da rastladım.

: نظرت حليلا و سعيدا واقفين قاعدا . **Oturarak / oturduğum yerden ayakta olan** Halil ve Saîd'e baktım.

Arap dilinde hâl ifâdesi olarak خمسة عشر terkîbi gibi arada atıf harfî olmaksızın mürekkeb olarak kullanılan bazı terkipler de vardır. Bunlar her iki kısmının da fethası üzere mebnîdirler. Bunlardan sâdece birinci kısmı باء olanlar sükûn üzere mebnîdir.

Bu lafızlar ikiye ayrılır:

i) Aslı atıf olduğu halde mürekkeb olarak kullanılanlar:

Ancak bunların müfrede te'vîl edilebilir nitelikte olması gerekir.

: تفرقوا شذراً مئراً / شغراً بغير . Dört bir yana dağıldılar.

: تفرقوا متفرقين / متشربين / متشتين . Dört bir yana dağıldılar.

: هو جاري بيت بيت (ملاحظاً) . O kapı kapıya / kapı bir komşumdur. (O kapı komşumdur/ bitişik komşumdur.)

: لقيته كفة كفة (مواجها) . O'na yüzyüze rastladım.

ii) Aslı izâfet olduğu halde mürekkeb olarak kullanılanlar:

: فعلته بادئ بدء / بادئ بدئة... : فعلته مبدوءا به . onu ilk defa ben işledim.

: تفرقوا ايدي سبا / ايادي سبا (متشتين) . çil yavrusu gibi dağıldılar.

2- Cümle Haller

İkinci derece de bir cümle (yan cümlecik) olan hâl cümlesine başlangıçta vav (الواو) harfî kullanılır. Vav harfinden sonra, içerisinde zilhâl dönen gizli (müstetîr) veya açık (zâhir) bir zamiri (âid zamiri) bulunan zilhâlin hal cümlesi konumundaki bir cümle gelir. Bağlamada aslolan da bu zamirinin kullanılmasıdır. Hal cümlesi bu zamiri içermediği zaman vav harfinin kullanılması zorunludur. Hem zamir hem de vav harfî ile ana cümleye bağlanan hal cümleleri ise çok daha sağlam ve güçlüdürler.

- Abdullah gülerek geldi. : حضر عبد الله و هو مبتهم .
 Abdullah geldi **ve** O gülüyor (denmez).
 Zeyd elbiyesi temiz **bir halde** döndü. : عاد زيد و ثيابه نظيفة .
 Zeyd döndü **ve** elbiyesi temizdir (denmez).
 Zeyd güneş doğarken geldi : جاء زيد و الشمس طالعة .
 Zeyd geldi **ve** güneş doğuyor (denmez).
 Zeyd kölesini dövmüş **bir halde** geldi. : جاء زيد و قد ضرب عبده .
 Zeyd geldi **ve** kölesini dövmüş (denmez).

(في حال) harfi (الواو) içerdiginde vav

Hâl cümlesi zilhâle dönen âid zamiri içerdiginde vav (halde / halinde) kelimesi ile takdîr edilir.⁹

- Zeyd kölesini dövmüş **bir halde** geldi. : جاء زيد و قد ضرب (هو) عبده .
 Zeyd kölesini dövmüş **bir halde** geldi. : جاء زيد في حال قد ضرب عبده .
 (Zeyd kölesini dövmüş olarak geldi.)
 Zeyd elbiyesi temiz **bir halde** döndü. : عاد زيد و ثيابه نظيفة .
 Zeyd elbiyesi temiz **bir halde** döndü. : عاد زيد في حال ثيابه نظيفة .

Hâl cümlesinin zilhâle dönen bir zamiri içermemesi halinde ise vav (الواو)

harfi (إذا) kelimesi ile takdir edilir.¹⁰

- Zeyd güneş doğarken geldi : جاء زيد و الشمس طالعة .
 Zeyd güneş doğarken geldi : جاء زيد إذا الشمس طالعة .
 "Sonra o üzüntünün ardından bir kısmınız kendi canlarının derdine düşmüşken bir kısmınızı bürüyen uyku ve güven indirdi".¹¹
 ثم أنزل عليكم من بعد الغم أمانة نعاسا .
 يغشى طائفة منهم و طائفة قد اهتمهم انفسهم .
 (يغشى طائفة منهم إذا طائفة قد اهتمهم انفسهم) .
 Güneş doğarken yıldızları ortadaydı : تبدوا كواكبه و الشمس طالعة
 ne aydınlık aydınlıktı ne de karanlık karanlık. لا النور نور و لا الظلام ظلام .

Vav harfi ile ana cümleye bağlanan hal cümlesinin hem lâfız hem de mânâ yönüyle müfrede çevrilebilir nitelikte olmalıdır. Çünkü hal'de aslolan müfred olmasıdır.¹²

- Zeyd güneş doğarken geldi : جاء زيد و الشمس طالعة .
 Zeyd güneş doğarken geldi : جاء زيد طالعة الشمس .
 Zeyd kölesini döverek geldi. : جاء زيد و يضرب عبده .
 Zeyd kölesini döverek geldi. : جاء زيد ضارباً عبده .

⁹ Mâleki, a.g.e., s.418

¹⁰ Mâleki, a.g.e., s.418

¹¹ Âli-İmrân 3/154

¹² A. Hasan, a.g.e., c.II, s. 393-396

Ayrıca hal cümlelerinin doğrulanabilir ya da yalanlanabilir olma ihtimalini taşıyan birer haberî cümle olmaları da şarttır.¹³ Dolayısıyla hâl vavından sonra birer inşâî cümle olan soru, emir, nehiy ve nidâ cümleleri gibi cümleler gelmez.

Vav harfi ile başlayan hal cümlelerini yapısal olarak ikiye ayırabiliriz.

a) Fiil Cümleleri.

1) olumlu mazi fiil ile başlayan fiil cümleleri.

Aid zamirini içermeyen olumlu bir mazi fiille başlayan hal cümlelerinden önce vav harfinin kullanılması ana kuraldır. Bu cümlelerde vav harfi genellikle قد edatı ile bitişik olarak gelir. (وقد)

الجملة الأصلية + وقد + فعل ما ضي

جئت وقد طلعت الشمس . Güneş doğmuşken geldim.

جاء زيد وقد أشرقت الشمس . Zeyd güneş doğmuşken geldi.

عاد من أمريكا وقد حصل علي الدكتوراه . Doktorayı almış olarak / alarak Amerika'dan döndü.

Ancak bazen قد edatının, bazen de hem vav harfi hem de قد edatının düşürülerek hal cümlelerinin yalnızca zamir ile ana cümleye bağlandığı da görülür.

قالوا و اقبلوا عليهم ماذا تفقدون . Onlara yönelerek ne arıyorsunuz? dediler.¹⁴

انؤمن لك و اتعك الارذ لون . bayağı kimseler sana uymuşken / çapulucular peşinde iken sana mı inanacağız / inanırız ? dediler.¹⁵

او جاؤوكم حصرت صدورهم . ya da yürekleri sıkılarak size gelenler¹⁶

Mazi fiilin إلا edatından sonra gelmesi halinde de vav harfi ve قد edatı düşürülerek sadece zamirle yetinilir.¹⁷

ما ياتيهم من رسول الا كانوا به يستهزؤن . Her ne zaman onlara bir elçi gelse, O'nunla alay ediyorlardı.¹⁸

Ancak zamirin de bulunmaması halinde, cümle yapısında değişikliğe gidilerek fiil cümlesi isim cümlesine dönüştürülür.

¹³ Mâleki, a.g.e., s.418

¹⁴ Yûsuf, 12/71

¹⁵ Şuâra, 26/111

¹⁶ Nisâ, 4/90

¹⁷ ve ر harfleri ile kullanılan bazı şâz örnekler olabilir Ancak bunlar kâideye ve arap dilindeki nazım ve nesir kullanıma aykırı örnekler oldukları için delîl sayılmazlar.

¹⁸ Hacr, 15/11

. ما جئت الا وقد طلعت الشمس . : Ancak güneş doğmuş**ken** geldim (denmez).

. ما جئت الا طلعت الشمس . : Ancak güneş doğunca geldim (denmez).

. ما جئت الا و الشمس طلعت . : Güneş doğuncaya kadar gelmedim./

geldiğimde güneş doğmuştu.

11) Olumsuz mazi ile başlayan fiil cümleleri :

Olumsuz Mazi ile başlayan fiil cümlelerinde ise قد edatı düşürülerek onun yerini olumsuzluk harfi olan ما alır.

الجملة الأصلية + و ما + فعل ما ضي

. جئت و ما طلعت الشمس . : Güneş doğmamış**ken** / doğmadan geldi.

. رجع خالد و ما صنع شيئا . : Halid hiçbir şey yap**madan** döndü.

Bazen de vav harfi düşürülerek hal cümlesi yalnızca zamirle de bağlanabilir.

. رجع ما صنع شيئا . : Hiçbir şey yap**madan**/ yapmaksızın döndü.

111) Muzari ile başlayan fiil cümleleri :

Muzari fiilde sâhibül- hâle dönen bir zamir bulunur. Bu durumda vav harfinin kullanılması zorunlu değildir. Bilakis düşürülmesi daha çoktur.¹⁹

الجملة الأصلية + فعل مضارع

الجملة الأصلية + و + فعل مضارع

. جاء زيدٌ يصك عينه . : Zeyd geldi. gözünü oğuşturuyor (denmez)

Zeyd gözünü oğuşturarak geldi.

. جاء زيدٌ و يصك عينه . : Zeyd gözünü oğuşturarak / oğuştura oğuştura geldi.

. الذى جمع مالا و عدده يحسب أن ماله أخلده . : "malının onu ölümsüzleştireceğini zannederek mal toplayıp sayan ..." ²⁰

Bazen muzârî fille başlayan hal cümlelerinden önce قد edatı ile birlikte vav harfi de kullanılır.

¹⁹Bazı dilciler bu şekildeki muzârî hal cümlelerini, mübtedâsı düşürülmüş isim cümlesi sayarak fiilden önce bir mübtedâ takdîr ederler.

. جاء زيد وهو يصك عينه : Zeyd gözünü oğuşturarak geldi.

Bu durum vav harfinin isim cümlelerinden oluşan hal yapılarında çok kullanılması sebebiyledir. Ancak bu son derece zorlama bir yorumdur. Ayrıca bunu gerektiren bir zorunluluk da yoktur.

²⁰ Hümeze, 104/2-3

: لم تؤذوني و قد تعلمون اني رسول الله . "Allahın elçisi olduğumu bilerek / bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz."²¹

لم ، ve لا ile olumsuzlaştırılmış muzari bir fiil ile başlayan hal cümlelerinde de قد edatı düşer.

الجملة الأصلية + ولم + فعل مضارع

الجملة الأصلية + ولما + فعل مضارع

Doktorayı alamadan Amerika'dan döndü. : عاد من أمريكا ولم يحصل علي الدكتوراه .
Doktorayı henüz almadan Amerika'dan döndü. : عاد من أمريكا ولما يحصل علي الدكتوراه .

la ile olumsuzlaştırılan muzâri fiille başlayan hal cümlelerinden önce vav harfinin kullanılması da düşürülmesi de mümkündür.

الجملة الأصلية + لا + فعل مضارع

الجملة الأصلية + ولا + فعل مضارع

: عاد لا يحمل لنا أية رسائل . Bize herhangi bir mektup getirmeyerek /getirmeksizin geldi.

: عاد ولا يحمل لنا أية رسائل . Bize herhangi bir mektup getirmeyerek /getirmeksizin geldi.

: وما لنا لا نؤمن بالله . "Bize ne oluyor da Allah'a inanmıyoruz".²²

: ما لي لا اري الهدد . "Yâhu ne oluyor Hüdhdü göremiyorum".²³

Ancak vav harfinin kullanılmasının daha yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle de لم ve لما ile olumsuz hal cümleleri ana cümleye vav harfi ile bağlanırlar.

: او قال اوحى الي ولم يوح اليه شيء . "Veya O'na birşey vahyedilmediği halde bana vahyedildi dedi."²⁴

: ام حسبتم ان تدخلو الجنة ولما يعلم الله الذين جاهدوا منكم و يعلم الصابرين . "Allah sizden kimin cihad ettiğini ve kimin sabrettiğini bilmeden yoksa cennete girmeyi mi düşünüyorsunuz" ?²⁵

²¹ Şaff, 61/5

²² Mâide, 5/84

²³ Neml, 27/70

²⁴ En'âm, 6/93

Fakat sadece zamirle bağlanması da mümkündür.

: رجعت لما ابلغ مرادي . Daha muradıma eremeden döndüm.

: فانقلبوا بنعمة من الله وفضل لم يمسسهم سوء . Allah'ın bir nimeti ve iyiliği ile kendilerine hiç bir kötülük dokunmadan döndüler.²⁶

Zamirin kalkması durumunda vav harfi mutlaka kalır.

: جئت ولم تطلع الشمس . Güneş doğmamışken /doğmadan geldim.

Ancak burada da vav ve zamirin birlikte kullanılması tercih edilir. Çünkü Arap dilinde bu usul daha yaygındır.

b) İsim cümleleri :

İster müsbet isterse menfi olsun isim soylu hal cümleleri ana cümleye vav ve zamirle birlikte kullanılır.

: رجعت وما في يدي شيء . ellerim bomboş geri döndüm. eli boş geri döndüm.

: خرجوا من ديارهم وهم الوفاء . "binlerce **iken** /oldukları halde yurtlarından çıktılar." ²⁷

: فلا تجعلوا لله اندادا و انتم تعلمون . **bile bile** / bilerek / bildiğiniz halde Allah'a ortak koşmayın²⁸

Özellikle de sâhibinin zamiri ile başlayan hâl cümlelerinden önce vav harfinin kullanılması ana kuraldır.

الجملة الأصلية + واو الحال + جملة اسمية

: حضر عبد الله و هو مبتسم . Abdullah gülerek geldi.

: لا تقربوا الصلوة و أنتم سكارى . "Sarhoşken namaza yaklaşmayın." ²⁹

: حضر عبد الله هو مبتسم . Abdullah geldi O gülüyor (denmez).

: لا تقربوا الصلوة أنتم سكارى . "Namaza yaklaşmayın. Siz sarhoşsunuz " (denmez).

Sâhibinin zamiri ile başlamayan ancak zilhâle dönen bir zamiri içeren cümlelerde vav harfi düşebilir.

: جاء علي وجهه متهلل . Ali, yüzü sararmış bir halde geldi.

²⁵ Âli-İmrân, 3/142

²⁶ Âli-İmrân, 3/174

²⁷ Bakare, 2/243

²⁸ Bakare, 2/22

²⁹ Nisâ, 4/43

Fedâi arslan **gibi** saldırdı. : هجم الفدائي كأنه أسد .

"Bazınız bazınıza düşman bir halde / olarak
inin dedik ".³⁰ : قلنا اهبطوا بعضكم لبعض عدو .

Ancak zamirin bulunmayışı halinde vav harfî mutlaka kullanılmalıdır.³¹ Aksi halde birbirinden kopuk iki ana cümle ortaya çıkar.

Zeyd ayakta **iken** Âmr geldi. : جاء عمرو و زيد قائم .

Âmr geldi. Zeyd ayakta. : جاء عمر زيد قائم .

Âmr güneş doğarken geldi. : جاء عمرو و الشمس طالعة .

Âmr geldi. Güneş doğmaktadır. : جاء عمرو الشمس طالعة .

Biz bir grupken O'nu kurt yerse;o zaman biz gerçekten beceriksiz kimseleriz.³² : لن أكله الذئب و نحن عصبة إنا إذا لخاسرون .

O'nu kurt yerse, biz bir grubuz ;o zaman biz gerçekten beceriksiz kimseleriz.³³ : لن أكله الذئب نحن عصبة إنا إذا لخاسرون .

Aynı şekilde Rabbin, müminlerden bir grup hoşlanmadığı halde / hoşlanmıyorlarken seni evinden çıkardı.³⁴ : كما أخرجك ربك من بيتك بالحق و ان فريقا من المؤمنين لكارهون .

biz bir grupken O'nu kurt mu yiyecek³⁵ : ايا كله الذئب و نحن عصبة .

Aynı durum olumsuz cümleler ve nâkıs fiillerle başlayan isim cümleleri için de geçerlidir.

Âbdullah hava yağmurlu **değilken** geldi. : جاء عبد الله و ما الطقس ممطر .

Âbdullah yanında hiç kimse **olmadığı halde** / **olmadan** geldi. : حضر عبد الله لا أحد معه .

Allah dilediği gibi hükmeder, kimse de O'na hesap soramaz..³⁶ : و الله يحكم لا معقب له .

Aynı şekilde Rabbin ,müminlerden bir grup hoşlanmadığı halde / hoşlanmıyorlarken seni evinden çıkardı.³⁷ : كما أخرجك ربك من بيتك بالحق و ان فريقا من المؤمنين لكارهون .

İstisnâ edâtı olarak kullanılan **إلا** harfinden sonra hal vavı ile ya da vavsız başlayan bir isim cümlesi gelebilir. Bu durum fasih Arap kelimada mevcuttur.

³⁰ Bakare, 2/36

³¹ A. Hasan, a.g.e., c.III,s.395-402

³² Yûsuf, 12/14

³³ Yûsuf, 12/14

³⁴ Enfâl, 8/5

³⁵ Yûsuf, 12/14

³⁶ Ra'd, 13/41

³⁷ Enfâl, 8/5

وما اهلكنا من قرية الا و لها كتاب معلوم . : kutsal bir kitap göndermeksizin/
göndermeden hiçbir topluluğu helak
etmedik.³⁸

وما اهلكنا من قرية الا لها منذرون . : kendilerine bir korkutucu göndermeden
hiçbir topluluğu helak etmedik.³⁹

Aşağıdaki durumlarda hal cümlesi başlangıcında vav harfi kullanılmaz.

I) Atıfdan sonra :

و كم من قرية اهلكناها : "nice kentleri helak ettik, gece yatarlarken
veya gündüz uyurlarken azabımız onlara
geliverdi."⁴⁰
فجاءها باسنايباتا او هم قاتلون .

II) Kendisinden önceki bir cümlemin anlamını pekiştirici olduğu zaman:

الم ذلك الكتاب لا ريب فيه هدى للمتقين . : "elif-lam-mim, ; kendisinde hiç şüphe
olmayan işte o kitap, Allah'dan korkan
kimseler için yol göstericidir".⁴¹

Özetle ifâde edecek olursak hal ifâdelerinde aslolan hâl'in müfred olmasıdır. Müfred haller arada vav harfi kullanılmaksızın doğrudan ana cümleye bağlanırlar. Ancak haller cümle halinde de gelebilir. Bu durumda hal cümlesini ana cümleye bağlayan bir bağ mutlaka bulunmalıdır. Çünkü cümle kendi başına müstakildir. Arada bir bağ olmadığı zaman birbirinden ayrı cümleler haline gelirler. Hal cümlesini ana cümleye bağlayan bu bağ ise, vav harfi (و) harfi ve âid zamiridir. Değişimli olarak bazen vav harfi bazen de zamirin kullanılmadığı veya düştüğü ya da gizlendiği görülebilir. Ancak hem vav harfi hem de aid zamiri ile ana cümleye bağlanan hal cümleleri ise yalnızca bir bağlanan cümlelere oranla daha güçlüdürler.

³⁸ Hacr, 15/4

³⁹ Şuarâ, 26/208

⁴⁰ A'râf, 7/4

⁴¹ Bakare, 2/1-2

II - فا : "sonra, daha sonra, bunun üzerine, böylece, bu şekilde, bu yüzden, nihâyet, çünkü, zîrâ, fakat, ama, yoksa"

Hem müfred hem de cümlelerin atfında kullanılan فا harfî, genellikle sıralama (*tertîb*¹), derecelendirme (*ta'kîb*) ve nedensellik (*sebebiyet*) ifâde eden bir ulama bağlacıdır (atıf harfî).² Müfred kelimelerle kullanıldığı zaman hem lâfız hem de mânâda ortaklık bildirir.

Bu harfin ifâde ettiği başlıca anlamları şöylece sıralayabiliriz.

a) Hemen ardından geliş, bir eylemin diğerinin hemen ardından geldiğini bildirir. (*et-tertîbu fi'l-mâ'nâ*) "Ardından, hemen sonra, daha sonra" kelimeleriyle Türkçeye çevrilir.

<p>فا إذا قلت " قام زيد فعمرو " :
دلت على أن قيام عمر بعد زيد بلا مهلة .</p>	"Zeyd kalktı hemen sonra da Âmr" dediğin zaman bu; Âmr' ın ayağa kalkmasının Zeyd'in kalkmasından hemen sonra olduğunu gösterir.
فا في حفل الخريجين تكلم العميد فا الرئيس فضيف الشرف .	Mezunlar töreninde dekan ,ardından başkan,ardından şeref konuğu konuştu.
فا يقدم الأقرأ فالافقه فالاسن فالاصبح .	(imamette tercih/itibar) en iyi okuyana, sonra en fakihe, sonra en yaşlıya, sonra en güzel yüzlü olanadır.

فا harfinin ثُمَّ harfî de sıralama bildirir fakat ثُمَّ de bir mühletle beraber sıralama söz konusu iken ثُمَّ harfî bir mühlet olmaksızın sıralama ifâde ettiği görülür.

فا دخلت البصرة فا لكوفة : بعد دخول البصرة : Başra'ya girdim hemen sonra da Kûfe'ye:Başra'ya girdikten sonra doğruca Kûfe'nin yolunu tuttum.

İbn Mâlik aşağıdaki ayetten hareketle فا harfinin ثُمَّ gibi bir mühlet ifâde ettiğini söyler.

فا أم ترأ أن الله أنزل من السماء ماء فتصبح الأرض حاضرة . : "Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi de yeryüzü yemyeşil oluyor". (Hac, 22/64)

Ancak müfessirlerin açıklamalarına baktığımız zaman ayette

فا أم ترأ أن الله أنزل من السماء ماء أنبتنا به : "Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi ve onunla nebatları bitirdik de yeryüzü yemyeşil oluyor".

şeklinde bir mahzûfa atıf olduğunu görmekteyiz.

فا تعقب كل شيء بحسبه : herşeyin sıralaması kendine göredir.

ilkesi de dikkate alındığında ayette söz konusu iddiâyı doğrulayıcı bir delil olmadığını görürüz.

² Sibeveyh, a.g.e, cI, s.218; Müberrid, a.g.e, c.I,s.10

الذى خلقك فسواك فعدلك . : "seni yaradan sonra düzenleyen sonra da sana ölçülü bir biçim veren Allah'a"³

b) Anlatımdaki bir gelişme durumuyla bağlantılı olarak, eşit düzeydeki başka bir ibareye işaretle bir hikaye ,kıssa veya anlatımdaki düzenleme ya da sıralamayı (ta'kîb) gösterebilir. " *Bunun üzerine* " ifâdesiyle Türkçeye çevrilebilir.

O'nu doğum günü partime çağırdım. **Bunun üzerine** daveti kabul etti.

Başkan yardımını istedi. **Bunun üzerine** koşarak ona geldi.

Farklı unsurların sıralaması kendi özelliklerine göre takdîr edilir.⁴

evlilikle doğum arasında sadece hâmilelik süresi olduğunda: "falanca evlendi, **ardından da** çocuğu oldu" denir.

Basra'da veya Basra ile Bağdad arasında başka bir yerde kalmazsan : "Basra'ya gittim, **ardından da** Bağdad'a" dersin.

c) Bir olayı ve onun sonuçlarını gösteren nedensel ilişkiye sahip iki ibareyi birbirine bağlar. Bu durumda " *bu yüzden, bu nedenle, onun için, çünkü* " karşılıklarıyla Türkçeye çevrilir⁵.

Hoca hastalandı . **Bu yüzden** konferans iptal edildi.

Savaş başladı. **Bu yüzden** hükümet havaalanlarını kapattı.

Arkadaşının ölümüne gerçekten üzüldü. **Çünkü** onu çok seviyordu.

³ İnfitâr, 82/7

⁴ İbn Hişâm, **Muğni'l- Lebîb**, c.I, s.161

⁵ فاء السببية (فاء السببية), sonrası öncesinin sebebi ise buna harfinden önceki kısım sonrasının sebebi ise buna (فاء التعليلية) denir. (bak. M.Zihni, **el-Muktedab**, 334-335)

O'nu dövdü, bu yüzden /onun için / bu nedenle ağladı. (sebebiyye)

أخرج منها فإنك رجيم : "oradan çık, çünkü sen artık kovuldun".(Sâd, 38/77)

أخرج منها فانت رجيم : "oradan çık, çünkü sen kovuldun". (ta'liliyye)

أخرج منها أنت رجيم : "oradan çık, sen kovuldun".

: لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ : "Vallâhi senin bundan haberin yoktu. Bu yüzden biz de senin gözünden perdeyi kaldırdık. Artık gözün iyice görür." ⁶
فبصرَكَ اليومَ ديد .

Örneklerden de anlaşılabilirceği gibi ف harfinin sebebiyet anlamını ifâde etmesi daha çok cümlelerin atfında söz konusudur. Müfred isimlerin atfında kullanıldığında ise yalnızca sıfat kökenli isimlerde sebebiyet anlamını ifade ederken sıfat olmayanlarda bu anlamı ifâde etmez.

: قام زيدٌ فعمروُ . Zeyd, ardından da Amr kalktı.

Zeyd kalktı, bu yüzden / bu nedenle

/onun için de Amr kalktı (denemez).

: فوكره موسى فقضى عليه . "Mûsâ da O'na bir yumruk indirip O'nun işini bitirdi". ⁷

: لاأكلون من شجر من زقوم فما لئون منها البطون . "mutlaka bir zaqqum ağacından yiyecekler,onunla karınlarını dolduracaklar, üzerine de kaynar su içeceklerdir". ⁸
فشاربون عليه من الحميم .

: فالزاجرات زجرا فالتاليات ذكرا . "bağırıp sürenlere ,zikir okuyanlara" ⁹

d) Bazı dilciler ف harfinin özellikle de mekân ve yağmur için kullanıldığı zaman الواو harfi gibi yalnızca beraberlik / ulama (mutlak cem') ifâde ettiğini söylemişlerdir. ¹⁰

: عفا مكان كذا فمكان كذا . şurası ve şurası / şu ve şu mekan yok olup

: عفا مكان كذا و مكان كذا . gitti / silindi gitti.

: نزل المطر بمكان كذا فمكان كذا . yağmur şuraya ve şuraya yağdı.

: نزل المطر بمكان كذا و مكان كذا .

İmruu'l-Kays'ın şu sözü de böyledir.

: قفا نبك من ذكرى حبيب و منزل : Durun sevgilinin anısına ağlayalım Dehûl ile

: بسقط اللوى بين الدخول فحومل . Havmel arasında Saḳti'l-Livâ'da.

(بسقط اللوى بين الدخول و حومل).

⁶ Kâf, 50/22

⁷ Kaşas, 28 /15.

⁸ Vâkıa, 56/52

⁹ Saffât, 37/2

¹⁰ fâ' nın bu anlamı ile ilgili olarak vav yerine kullanılır diyenler de vardır.(A.C.Şâmi, a.g.e., s.42)

بين الدخول و حومل Hattâ Aşmaî burada anlatımın doğru olabilmesi için

denilmesi gerektiğini söyler. Çünkü;

- : جلسْتُ بين زيدٍ و عمرٍ . Zeyd'le Âmr'ın arasında oturdum
 : جلسْتُ بين زيدٍ فَعَمِرَ (لا يجوز) . Zeyd **ardından** / **hemen sonra da** Âmr'ın arasında oturdum (denemez).

Ancak atfedilen öğeler arasında bir derecelendirme sözkonusu ise fâ harfi ile atfedilebilir.

- : جلسْتُ بين العلماء فالزهاد . Âlimler **ve** zâhidler arasında oturdum.
 : إن الله لا يستحي أن يضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها . Allah bir sivri sineği, hatta onun **da** üstünde (ondan daha zayıf bir varlığı) misâl vermekten çekinmez.¹¹

e) Ferrâ ise

- : وكم من قرية أهلكناها فجاءها بأسنا . "nice kentleri helâk ettik, gece yatarlarken yâhut gündüz uyurlarken azâbımız onlara **geliverdi**."¹²

âyetinden hareketle bir karînenin varlığı durumunda فـ harfinin ma'tûfunun ma'tûfun aleyhinden daha önce gelebileceğini söyler.¹³

Çünkü azâbın gelmesi helâkdan öncedir. Ancak buna karşı, ayetten kasdın;

- : وكم من قرية أردنا إهلاكها فجاءها بأسنا . "nice kentleri helâk etmek istedik **de** gece yatarlarken yâhut gündüz uyurlarken azâbımız onlara **geliverdi**."

olduğu şeklinde cevap verilmiştir.

örneğin;

- : إذا أكلت قسم الله . yemek yediğin zaman₂ besmele çek.
 : إذا أردت أن تأكل / الأكل قسم الله . yemek yemek /yemek yemeyi istediğin zaman₂ besmele çek.

cümlesi de aynı şekildedir.

f) Bir genellik ifâdesinden sonra aynı ifâdeye ait ayrıntıları bildirmekte kullanılır. (mufasssalı mücmel üzerine atfeder / tafsîliyye).

- : إنا أنشأناهم إنشاءً فجعلناهم أبكارا . "Biz onları yeniden bir güzel inşâ ettik **de**; onları bâkireler yaptık."¹⁴

¹¹ Bakare, 2/26

¹² Â'râf, 7/4

¹³ Ferrâ, a.g.e., c.I, s.371

¹⁴ Vâkıa, 56/35

: تَوَضَّأَ فغسل وجهه و يديه و مسح براسه و رجليه . Abdest aldı ; yüzünü ellerini yıkadı, başını ve ayaklarını meshetti / Abdest aldı; yüzünü ellerini ve ayaklarını yıkadı, başını meshetti.

: فَأَزْهَمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ . "derken şeytan onların ayağını oradan kaydırды / onları oradan etti **de** onları içinde bulundukları nîmet yurdundan çıkardı." ¹⁵

: وَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرَنَا اللَّهَ جَهْرَةً : "Mûsâ'dan bundan da büyüğünü istemişlerdi ; Allah'ı bize açıkça göster demişlerdi". ¹⁶

: و نادى نوح ربه فقال رب إن ابني من أهلي. "Nûh rabbine seslendi **de** ; " rabbim oğlum benim âilemdendir" dedi". ¹⁷

d) harfî de (و , örneğinde olduğu gibi) aralarında anlam yönüyle zıtlık bulunan ve genellikle biri olumlu diğeri olumsuz iki cümleyi birbirine bağlayabilir. Bu durumda ise " *fakat, ama* " kelimeleriyle Türkçe'ye çevrilir.

: قال إنه وحده صاحب هذا الفندق فلم يصدق أحد. Tek başına bu otelin sahibi olduğunu söyledi. **Ama / fakat** kimse ona inanmadı.

A- CEVAP CÜMLELERİNDEN ÖNCE KULLANILMASI :

Arapçada şartlı yapılarda cevap cümlesinin başladığını gösteren işâret, muzâîr fiilin sonundaki cezm i'râbıdır.

أداة شرط + فعل مضارع مجزوم (الشرط) + فعل مضارع مجزوم (الجواب)

: وَإِنْ تَطِيعُوا تَهْتَدُوا : "Eğer itâat ederseniz, doğruyu bulursunuz". ¹⁸

: وَإِنْ تَطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا : "Eğer itâat ederseniz, Allah size çok güzel bir mükâfât verir". ¹⁹

Şart cümlesinden sonra gelen mâzî yapıli cevap cümleleri ise maḥâllen meczûm olarak şart cümlesine bağlanır.

¹⁵ Baḳare, 2/36

¹⁶ Nisâ, 4/153

¹⁷ Hûd, 11/45

¹⁸ Nûr, 24/54

¹⁹ Fetih, 48/16

أداة شرط + جملة الشرط + جملة الجواب (المبدوءة بفعل ماض)

Zeyd kalkarsa, Âmr da kalkar. : إن قام زيدٌ قام عمروٌ .

Ancak cevap cümlesi meczûm bir muzârî²⁰ ya da mahallen meczûm bir mâzî fiil olmazsa; bu durumda cevap cümlesine **فا** harfi ile başlanır.²¹ Bu kullanımlarda **فا** harfi cevap cümlesini şart cümlesine bağlayan bir bağlaç ya da diğer bir tâbirle ifâde edecek olursak cevap cümlesinin başladığını gösteren bir işâret / sinyal konumundadır.²²

أداة شرط + جملة الشرط + **فا** + جملة الجواب

إذا جاء نصر الله و الفتح ورأيت الناس يدخلون
في دين الله أفواجا فسبح بحمد ربك .
"Allah'ın yardımı ve zafer gelip de insanları
gruplar halinde /dalga dalga İslam'a girerken
gördüğü nde , Rabbinin adını tesbîh et".²³

فا harfi ile başlayan cevap cümlesi yapıları şunlardır :

1-

أداة شرط + جملة الشرط + **فا** + جملة الجواب
(جملة إسمية)

إن إستطعت الصعود على هذا الجبل فأنت متسلعٌ بارع
Eğer bu dağa tırmanabilirsen, sen güzel bir
tırmanıcısın.

²⁰ Olumsuzluk ifâde eden (لا) ve (لم) harfi ile başlayan muzârî fiillerde bu kurala tâbidir.

وإن تدعوهم إلى الهدى لا يسمعون.
"Onları hidâyete çağırırsanız, işitmezler".
(A'râf,7/193)

وإن تدعوهم إلى الهدى لا يتبعوكم.
"Onları hidâyete çağırırsanız, size uymazlar."
(A'râf,7/198)

Ancak **فا** ile geldiği de görülür. Bu durumda mahzûf bir mübtedânın haberi sayılırlar.

و من عاد فينتقم الله منه : "kim düşmanlık yaparsa , Allah
ondan intikamını alır". (Mâide, 5/95)
(و من عاد فهو ينتقم الله منه)

ومن يؤمن بربه فلا يخافُ.
"kim Rabbinden korkarsa, ona
korku yoktur ". (Cin, 72/13)
(ومن يؤمن بربه فهو لا يخافُ).

Bu durumda cümle, isim cümlesi sayılır. Bak.Mûrâdi, a.g.e, s.67.

²¹ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.435

²² A.İ.Haseneyn- N. N. el-Varrâkî, The Connectors in The Modern Standart Arabic, s.169;

(Bunların Türkçe'ye çevirilerinde ise **فا** harfinin karşılığı olarak virgül kullanılır.)

²³ Nasr, 110 /1-2-3

2 -

أداة شرط + جملة الشرط + فا + جملة اسمية
(مبدوءة بـ "إنَّ مع اسمها وخبرها
أو مبدوءة بـ رَبِّ ")²⁴

"Eğer dönerlerse, Allah kâfirleri aslâ sevmez".²⁵ فإن تولوا فإن الله لا يحب الكافرين .

3 -

أداة شرط + جملة الشرط + فا + افعال طلبية
(المبدوءة بـ " لا لنفي الجنس ")

"Çocuklarınızı (süt annesi tutup) emzirtmek isterseniz, vereceğinizi güzelce ödedikten sonra, size hiç bir günâhı yoktur".²⁶ : وإن أردتم أن تسترضعوا أولادكم فلا جناح عليكم إذا سلمتم ما آتيتن بالمعروف .

4 -

أداة شرط + جملة الشرط + فا + جملة الجواب
(المبدوءة بـ "فعل طلبي : الأمر أو النهي")

"Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyunuz".²⁷ : إن كنتم تحبون الله فاتبعوني .
"kulumuza indirdiğimizden bir şüpheniz varsa, onun benzeri bir sure getirin".²⁸ : وإن كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله .
"eğer bilmediğin bir konuda bana şirk koşmanı isterlerse, sakın onlara uyma".²⁹ : وإن جاهداك على أن تشرك بي ما ليس لك به علم فلا تطعهما .

5 -

أداة شرط + جملة الشرط + فا + جملة الجواب
(المبدوءة بـ "فعل جامد")

"Eğer benim senden daha az mal ve çocuk sahibi olduğumu görürsen, belki de rabbim na senin bağından daha iyisini verir".³⁰ : إن ترن أنا أقل منك مالا وولدا فعسى ربى أن يوتين خيرا من جنتك .

²⁴ Sibeveyh, a.g.e., c .s.

²⁵ Âli 'İmrân, 3/32

²⁶ Bakare, 2/233

²⁷ Âli 'İmrân, 3/31

²⁸ Bakare, 2/23

²⁹ Ankebût, 29/8

³⁰ Kehf, 18/39

6 -

أداة شرط + جملة الشرط + فا + جملة مبدوءة بفعل مسبوق بـ "س/ سوف/ لن / قد / ما/ إن/ كأنما أو المضارع المنفي بـ لا و لم"

bir "Eğer hırsızlık yaparsa, zâten onun kardeşi de hırsızlık yapmıştı".³¹ : إن يسرق فقد سرق أخ له من قبل .

"Sizden kim dininden dönerse, Allah yakında onların kendisini, kendisinin de onları sevdiği, bir toplum getirecek".³² : من یرتد منکم عن دینه فسوق یات الله بقوم یحبهم و یحبونه .

başkası "Kim bir kötülük yaparsa, sadece misli ile cezalandırılır / mislinden ile cezalandırılmaz".³³ : من عمل سیئة فلما یجزی إلا مثلها .

7 -

أداة شرط + جملة الشرط + فا + جملة الجواب (المبدوءة بـ "إحدى أدوات الشرط")

kim seninle konuşmak isterse , eğer kültürlü ise, sen de onunla konuş. : من یحاورک فإن کان متقفا فحاوره .

8 -

أداة شرط + جملة الشرط + فا + جملة الجواب (المبدوءة بـ "القسم")

eğer bana ikram edersen, vallahi ben de sana ikrâm ederim. : إن تکرمنی فوالله لأکرمنک

9 -

أداة شرط + جملة الشرط + فا + جملة الجواب (المبدوءة بـ "المنادى")

rabbim beni başarıya ulaştır da hayırlı işlerde : رب وفقنی فلما أعدل
koşanların yolundan ayrılmayayım. عن سنن الساعين فی خير سنن.

Takdîrî bir şartta cevap niteliği taşıyan cümlelerden önce de فا harfî kullanılır.

Falanca iyidir, O'na ikrâm et. : فلان فاضل فأكرمه .

³¹ Yûsuf, 12/77

³² Mâide, 5/54

³³ Gâfir, 40/40

Bu durumdaki cümlelerin إذا şart edâtı ile yeniden kurulmaya müsâit bir yapıda olduğu görülür.³⁴

: إذا كان فلان فاضلاً فأكرمه و إلا لا . falanca iyi oldukca, O'na ikram et, yoksa etme.

Cevap Cümlelerinden Önce Fâ'nın Düşmesi (Hazîf)

Şartlı yapılarda cümle düzeninde değişiklik yapılarak cevap cümlesi başa alınırsa, فا harfî düşer.³⁵

: مهما فعلت فلان أقتنع بوجهة نظرك . Ne yaparsan yap, senin görüşüne ikna olmayacağım / ne yaparsan yap; senin görüşüne ikna olmayacağım .
: لن أقتنع بوجهة نظرك مهما فعلت .

: لو كنت على حق فقد أؤيدك . doğru olsaydın; seni desteklerdim.

: قد أؤيدك لو كنت على حق . seni desteklerdim,doğru olsaydın.

فا Bazen de bu değişiklik olmaksızın cevap cümleleri başında kullanılan düşebilir.

: إن تاتنى أنا كريم . eğer bana gelirsen , ben iyilik yaparım.

İsim cümlesi başındaki فا bazen de şiir zarureti gereği düşürebilir. Hassân b. Sâbit'in

: من يفعل الخير الله يشكرها / فقال الله يشكرها . kim bir iyilik yaparsa Allah ona teşekkür eder.

Bazen de فا dan sonraki gelen isim cümlesinin mübtedâsı düşebilir. Bu durumda فا dan sonraki cümle mâzî ya da muzârî fiil gibi görünse de gerçekte mahzûf bir mübtedânın haberi konumundadır.

: من عاد فينتقم الله منه . "kim düşmanlık yaparsa , Allah ondan intikâm alır".³⁶

: (من عاد فهو ينتقم الله منه / فقال الله ينتقم منه) . kim düşmanlık yaparsa, o var ya; Allah ondan intikam alır.

: ومن يؤمن بربه فلا يخاف . kim rabbine inanırsa, korkmaz.³⁷

: (ومن يؤمن بربه فهو لا يخاف) . kim rabbine inanırsa, işte o korkmaz.

³⁴ M.Zihni, a.g.e., s.334

³⁵ M.el Varrakî - A. T. Haseneyn, a.g.e., s.195

³⁶ Mâide, 5/95

³⁷ Cinn, 72/13

B - CEVAP GEREKTİREN İFADELERDEN SONRA KULLANILMASI :

Kendisinden önceki ifâdenin bir etki ya da sonucunu açıklar nitelikteki cümle yapılarının başlangıcında söze **فا** harfî ile başlanır. Bu yapılar, harfinin mansûb bir muzârî fiil¹ tarafından izlendiği yapılardır.²

Bu yapıları şöylece sıralayabiliriz:

1) Emir cümlelerinden sonra:³

a)

جملة أمر للغائب + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مجزوم على العطف
/ مرفوع على الاستئناف

b)

جملة أمر للمخاطب + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على الاستئناف

قَمْ فَتَقْرَمَ : kalk **da** kalkalım / sen kalk **da** biz de
kalkalım

إِنْ يَكُنْ مِنْكَ قِيَاٌ فَقِيَاٌ مِّنَّا . / eğer sen kalkarsan biz **de** kalkacağız.

ويوم يقول كن فيكونُ (فى قراءة ابن عامر) : "ol dediği gün, ol **uverir**" ⁴ (ibn Âmr kırâati).

ويوم يقول كن فيكونُ (فى القراءات الأخرى) : "ol dediği gün, ol **uverir** " (diğer kırâatler).⁵

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ . "O'nun buyurması; bir şeyi istediği zaman ona "ol" demesidir. Sonra (o iş) **hemen olur**." ⁶

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ . "O'nun buyurması; bir şeyi istediği zaman ona "ol" deyivermesidir ki (o iş) **hemen ol uverir**".

¹ Bu durumdaki muzârî fiillerin nasbı gizli **أَنْ** harfî iledir. Bak. Sibeveyh, **a.g.e.**, c.I, s.418, İmil Bedî⁴

Ya'qûb, **a.g.e.**, s.683

² Yukarıdaki formullerde birer dolaylı atıf olan cevap niteliğindeki yapılardan başka, doğrudan atıf diyebileceğimiz müfred atıf veya cümle atfı yapıları da bu formüle eklenmiştir.

³ Sibeveyh, **a.g.e.**, c.I, s.421

⁴ En'âm, 6/73

⁵ İbnu'l Cezerî, **en-Neşr fi Kırâati'l-Âşr**, c.II, s.212

⁶ Yâsîn, 36/82

2) Yasaklama (nehiy) cümlelerinden sonra:

جملة نهى + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مجزوم على العطف
/ مرفوع على الاستئناف

- : لا تهملوا دروسكم فتفشلوا / فتفشلون.
(لا يكن منك إهمال في الدروس فتفشل منها).
: لا تدن من الأسد فياكلك / فياكلك / فياكلك.
(لا يكن منك دنو من الأسد فأكل منه لك).
: لا تفتروا على الله كذبا فيسحتكم بعذاب .
: لا تتخذوا أيمانكم دخلا بينكم فتزل قدم بعد ثبوتها و تذوقوا السوء .
: لا تطغوا فيه فيحل عليكم غضبي .
: ولا تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظالمين .
: ولا تنازعوا فتفشلوا و تذهب ريحكم /
و تذهب ريحكم .
: وما يعلمان من احد حتى يقولوا إنما نحن فتنه فلا تكفر فيستعلمون منها ما يفرقون به بين المرء و زوجته .
- derslerinizi ihmal etmeyiniz, **yoksa** başarısız olursunuz / olacaksınız.
(sakin derslerinizi ihmal sonra **da** başarısızlık olmasın.)
arslana yaklaşma; **yoksa** seni yer. / yiyecek.
arslana yaklaşma; **yoksa** seni yer
"Allah'a iftirâ etmeyin; **yoksa** bir azâb ile kökünüzü kazır."⁷
"Yeminlerinizi aranızı bozan bir şey yapmayın; **yoksa** / sonra sağlam basmış olan ayak kayar ve kötülüğü tadarsınız."⁸
"orada azmayın / taşkınlık yapmayın; **yoksa** azâbımı hakedersiniz."⁹
"bu ağaca yaklaşmayın; **yoksa** zâlimlerden olursunuz."¹⁰
"birbirinize girmeyin; **yoksa** perişân olursunuz ve havanız söner"¹¹ / sönecek.
"(fakat o ikisi) "biz sâdece bir fitneyiz, **sakın** küfre gitmeyin" demedikce kimseye bir şey öğretmiyorlardı. Onlar ise karı-kocanın arasını açacak şeyler öğreniyorlar."¹²

⁷ Tâ'hâ, 20/61⁸ Nahl, 16/94⁹ Tâ'hâ, 20/81¹⁰ Bakare, 2/35¹¹ Enfâl, 8/46¹² Bakare, 2/102

3- Sorudan sonra:

a)

جملة إستفهام فعلها مضارع مرفوع + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على العطف أو الإستئناف

b)

جملة إستفهام فعلها ماض + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على الإستئناف
(ولا يجوز العطف)

هل قصرتُ في واجبي فأعاقبُ . görevimi ihmal mi ettim **ki** cezalandırılayım!
görevimi ihmal mi ettim **ki** cezalandırılıyorum!
هل قصرتُ في واجبي فأعاقبُ . görevimi ihmal mi ettim, cezalandırılıyormuyum ?
(denmez).

c)

جملة إستفهام من إسم مبتدأ + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على الإستئناف
(ولا يجوز العطف)

هل يقوم زيد فأكرمه / فأكرمه . Zeyd kalkıyor mu **ki** O'na ikram edeyim ? / O'na
ikram ediyorum.

فهل لنا من شفعاء فيشفعوا لنا . "bizim şefâatçilerimiz mi var **ki** bize şefâat
etsinler." ¹³

من ذا الذى يقرض الله قرضا حسنا فيضاعفه . "kim Allah'a güzel bir şekilde borç verirse,
Allah **da** O'na kat kat karşılığını verir." ¹⁴

أعجزت أن أكون مثل هذا الغراب فأؤاري gömmeyi beceremedim mi ! dedi." ¹⁵
سواءة أخى . "şu karga kadar olup **da**; kardeşimin cesedini

4- Teşvik / yönlendirme (tahdîd) den sonra:

جملة تخضيض + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على العطف

لولا أنزل إليه ملك فيكون معه نذيرا . "Ona bir melek indirilseydi **de**, onunla beraber
uyarıcı olsaydı ya." ¹⁶

¹³ A'râf, 7/53

¹⁴ Hâdîd, 57/11

¹⁵ Mâide, 5/31

5- Öneri / teklif (Ard) ¹⁷ den sonra:

جملة عرض + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على العطف

لولا أخرتني إلى أجل قريب فأصدق : *"keşke bana biraz mühlet versen de ; sadaka verip de iyilerden olsam."* ¹⁸ و أكن من الصالحين .

6- Dilek / istek / arzu (Temennî / tereccî) den sonra :

جملة تمنى + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على العطف

يا ليتني كنت معهم فأفوز فوزاً عظيماً. : *"keşke ben de onlarla birlikte olsaydım da ; büyük bir başarı elde etseydim."* ¹⁹ (يا ليت لي كونا معهم ففوزاً عظيماً).

Sibeveyh temennî cümlelerinde فا dan sonrasının merfû okunması gerektiğini söyler.²⁰

وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ . : *"istediler ki sen yağcılık yapasın da onlar da yağcılık yapsınlar."/*
وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ . : *istediler ki sen yağcılık yapasın. İşte Onlar yağcılık yapıyorlar."* ²¹

İbn Cinnî , ayeti nasb haliyle okumayı tercih ederken²², Müberrid her iki vechin de câiz olduğu görüşündedir.²³

¹⁶ Furkân, 25/7

¹⁷ Not: Teşvik ve öneri yapılarında isim cümlesi kullanılmaz.

¹⁸ Münâfikûn, 63/10

¹⁹ Nisâ, 4/73

²⁰ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s. 422

²¹ Kalem, 68/9

²² İbn Cinnî, *Hasâiş*, c.I, s.144

²³ Müberrid, a.g.e., c.II, s.18

7- Ricâ (tereccî) den sonra :

جملة ترجى / عرض + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على العطف

- : لعلى أبلغ الأسباب أسباب السموات فأطلع إلى موسى . *"belki de sebeplere, yâni göklerin kapılarına ulaşırım da; Mûsâ'nın rabbini görürüm."*²⁴
- : لعله يزكى أو يذكر فستنفع الذكرى . *"ne biliyorsun belki O arıncak, yâhut öğüt dinleyecek de öğüt ona faydalı olacak."*²⁵
- : لو أن لنا كرة فنتبرأ منهم . *"ah keşke dünyaya bir kere daha gitssek de onlardan uzak dursak."*²⁶

8- duâdan sonra:

جملة دعاء + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على الاستئناف

- : إغفر لزيد فيدخل الجنة . *Zeyd'i affet de cennete girsın.*
- (ليكن منك غفران لزيد فدخل منه إلى الجنة) .
: و الله يغفر لك فتدخل الجنة . *Allah seni bağışlasın da cennete giresin.*
- (ليكن من الله غفران فدخل منك إلى الجنة) .
: لولا أخرتني إلى أجل قريب فأصدق
: و أكن من الصالحين . *"bana biraz daha süre versen de, sadaka verip de iyilerden olsam."*²⁷

9- Şart fiilinden sonra :

فعل شرط ماض / مضارع مجزوم + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مجزوم على العطف

- : إِنْ تَقَمَّ فَأَحْسِنْ إِلَيْكَ نَحْمَدُنِي . *sen kalkar sonra ben sana iyilik edersem, bana teşekkür edersin.*

sen kalkar da ben de sana iyilik edersem,

²⁴ Gâfir, /36

²⁵ Âbese, 80/3-4

²⁶ Bakare, 2/167

²⁷ Münâfikûn, 63/10

banâ teşekkür edersin. : إِنَّ تَقَمَّ فَأَحْسَنَ إِلَيْكَ تَعْمَدُنِي .

10- Cevâbu's-şart dan sonra :

جملة الجواب + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مجزوم على العطف
/ مرفوع على الاستئناف

eğer böyle yaparsan, sana iyilik eder **de** bir : إن تقم أحسن إليك فأعطيك درهما / فأعطيك درهما dirhem veririm / bir dirhem veriyorum.

eğer böyle yaparsan, sana iyilik ederim **sonra** sana bir dirhem veririm / veriyorum. : إن تقم أحسن إليك فأعطيك درهما / فأنا أعطيك.

"İçinizdekini açıklasınız da saklasınız da Allah sizi onunla hesaba çeker; dilediğini bağışlar dilediğine azâb eder."²⁸ : وإن تبدوا ما في أنفسكم أو تخفوه بحاسبتكم به الله فيغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء

Ayetteki ifâdesi yukarıda formüle edilen her üç şekilde de okunmuştur. Şöyle ki; İbn Âmir ve Âsım فيغفر لمن يشاء ويعذب şeklinde, İbn Kesir, Nâfi', Ebû Âmr, Hamza ve Kisâi فيغفر لمن يشاء ويعذب şeklinde İbn Abbâs, 'A'rec, Ebû'l' Âliye ve Caḥderî ise ayeti اَنْ harfinin idmârî ile فيغفر لمن يشاء ويعذب şeklinde okumuşlardır.²⁹

11 - Olumsuzluktan sonra:

جملة إسمية منفية + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على الاستئناف

جملة فعلية منفية (فعلها ماض) + فا + فعل مضارع منصوب على الجواب
/ مرفوع على الاستئناف

Zeyd kalkmadı **ki** O'na ikram edesin. : ما قام زيد فتكرمه

Zeyd kalkmadı. O'na ikram ediyorsun. : ما قام زيد فتكرمه

O'nu bunaltmadım **ki** bana kızsın. : لم أضايقه فيغضب مني

(benden yana O'nu bir bunaltma ,O'ndan yana **da** bana bir kırgınlık olmadı). : لم يكن مني تضيق له فيغضب منه إياي)

²⁸ Bakare, 2/284

²⁹ Bak. İbnu'l Cezerî, a.g.e., c.II, s.229

هذا يوم لا ينطقون ولا يؤذن لهم فيعتذرون : "Bu. konuşamayacakları gündür, kendilerine izin de verilmez ki özür dilesinler."³⁰

وما من حسابك عليهم من شيء فتطردهم : "Onların hesapları sana ne ki onları kovup da zalimlerden olasın."³¹

لا يقضى عليهم فيموتوا : haklarında ölüm ölüm kararı verilmez ki ölsünler.³²

لا يخفف عنهم من عذابها (فيستريحوا) : "onlardan cehennem azabı hafifletilmez ki rahatlasınlar."³³

Olumsuz yapılarda **فَا** harfinden önceki olumsuzluk istisnâ edatı olan **إِلَّا** ile bozulursa bu durumda **فَا** başlangıç harfî ya da atıf; sonraki muzârî ise merfû okunur.

ما إكسبتُ مالا إلا المالَ الحلالَ فأ نفقه . : helâl maldan başkasını kazanıp harcamıyorum / helal maldan başkasını kazanmadım; işte onu da harcıyorum.

Ancak istisnâ edatı **فَا (إِلَّا)** ve muzârîden sonra gelirse muzârî merfû okunabileceği gibi, mansûb okunması da mümkündür.³⁴

ما إكسبتُ مالا فأ نفقه إلا المالَ الحلالَ . : helâl maldan başkasını kazanıp harcamadım.

³⁰ Mürselât, 77/36

³¹ En'âm, 6/52

³² Fâtır, 35/36

³³ Fâtır, 35/36

³⁴ İmil Bedî' Ya'kûb, a.g.e., s.379

Şart ve cevap fiillerine atıf :

Şart fiilleri üzerine atfedilen muzârî fiillerde yalnızca cezm ve nasb şekilleri geçerli iken, cevap cümleleri üzerine yapılan atıfda cezm, nasb ve ref' şekilleri olmak üzere her üç şekilde de ifâde mümkündür.³⁵

a) şart a atıf

أدات شرط + مضارع مجزوم (شرط) + و / ف + مضارع مجزوم + مضارع مجزوم (جواب)
/ منصوب + مضارع مجزوم (جواب)

إن تاتنى فتحدثنى أحدثك . : eğer gelir **de** benimle konuşursan, seninle konuşurum. (doğrudan atıf)

Züheyr b. Ebî Sülmâ şöyle der:

و من يك ذا فضل و / فيئحل بفضل على : kim mal sahibi olur **da** malı ile yakınlarına cimrilik yaparsa, ona mudara edilmez ve O kınanır.
قومه يستغن عنه و يذمم .

إن تاتنى فتحدثنى أحدثك : eğer gelir **de** benimle konuşursan, seninle konuşurum. (dolaylı atıf)
(إن يكن إتيان فحديث أحدثك)

و من يك ذا فضل و / فيئحل بفضل على : kim mal sahibi olup **da** malı ile yakınlarına cimrilik ederse, ona mudara edilmez ve O kınanır.
قومه يستغن عنه و يذمم

İkinci fiilin cezmi halinde و ya da فا doğrudan atıf harfi, nasbedilmesi halinde ise و berâberlik vavı (واو المعية) فا da nedensellik / sebebiyye (السببية) ifâdesiyle dolaylı da olsa bir atıf harfi olarak kullanılmış olur.³⁶

Arada atıf harfi olmaksızın şart fiili üzerine atfedilen merfû muzâriler hâl, meczûm muzariler ise birinciden bedel olurlar.³⁷

³⁵ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.444; Ali el-Cârim, en-Nahvu'l-Vâdih, Dâiretu'l-Meârif, Kâhire, 1964, c.II, s.20

³⁶ İki meczûm muzârî fiil arasında kullanılan atıf harfleri doğrudan atıf, meczûm muzârî bir fiilden sonra gelen manşûb muzârî fiilden önceki atıf harfleri ise, takdîrî bir cümleyi gerçek bir cümleye bağlayan dolaylı bir atıf harfi sayılırlar. Bu şekildeki atıflardan sonra gelen muzârî fiillerin nasbı ise gizli bir اُن ileidir. Manşûb haldeki muzârî fiili sarîh maşdara çevirdiğimiz zaman atıf harfi daha net olarak ortaya çıkar.

قم فقوم : kalk da kalkalım.

(ليكن منك قيام فقيام منا) : sen kalk da biz de kalkalım.

³⁷ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.444

eğer isteyerek bana gelirsen , sana bir
: إن تاتنى تسألنى أعطك درهمًا .
dirhem veririm. (إن تاتنى سا ئلا أعطك درهمًا).

Adama yâni Âbdu'llah'a uğradım.
: مررتُ برجلٍ عبدِ الله .

Hatîe şöyle der:

ne zaman gelip evimiz de bize konuk olursan,
: متى تاتنا تلممُ بنا فى ديارنا
bol miktarda odun ve yanan bir ateş
تجدُ خطبا جزلا و نارا تأججا . bulursun.³⁸

b)Cevaba atıf

أدات شرط + مضارع مجزوم (شرط) + مضارع مجزوم (جواب) + و / ف + مضارع مجزوم
/ مضارع منصوب
/ مضارع مرفوع

eğer bana gelirsen, ben de sana gelir **ve**
: إن تاتنى أتك فأحدثك .
seninle konuşurum.

eğer bana gelirsen, ben de sana gelir **de**
: إن تاتنى أتك فأحدثك .
seninle konuşurum.

(إن يكن منك إتيانٌ فإتيان منى فحديثٌ).

eğer bana gelirsen, ben **de** sana gelirim.
: إن تاتنى أتك فأحدثك .
Nitekim bak işte seninle konuşuyorum.

eğer bana gelirsen, senin için iyi olur. Sana
: إن تاتنى فهو خير لك و أكرمك .
ikram da ederim.

eğer bana gelirsen, ben de sana gelirim. sana
: إن تاتنى فأنا أتك و أحسنُ إليك .
ikram ederim.

" Onu gizler de fakirlere verirsiniz ,
: إن تخفوها و توتوها الفقراء فهو خير لكم و تكفروا
sizin için hayırlıdır. Sizin günahlarınızı da
عنكم من سيئاتكم bağışlarız." ³⁹

Bu okuyuş İbn Keşîr , Ebî Âmr ve Ebî Bekir b. Âsım'ın okuyuşudur. Nâfi⁴,
Hamza ve Kisâi و تكفروا şeklinde okumuştur. İbn Âmir ve Hafş Âsım'ın و تكفروا
şeklinde okuduğunu söyler. Sibeveyh de ref' ile okunmasından yanadır.⁴⁰

³⁸ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.446

³⁹ Bakare, 2/271

⁴⁰ Sibeveyh, a.g.e., c I, s.448

Aynı şekilde Hamza ve Kisâf'nin

: ومن يضل الله فلا هادي له و يذرهم في طغيانهم يعمهون . *"Allah kimi saptır **rsa**, O'nu hidayete erdirecek hiç kimse yoktur. Onu azgınlığı içerisinde bocalar bir halde salıverir."*⁴¹

şeklinde okuduklarını öğrenmekteyiz.⁴²

: إن تاتني فلن أؤذيك و أستقبلك بالجميل . eğer bana gel**irsen**, sana eziyet etmeyecek ve seni güzel karşılayacağım.

: إن تاتني فلن أؤذيك و أستقبلك بالجميل . eğer bana gel**irsen**, sana eziyet etmeyecek ve seni güzel karşılamayacağım.

Şart fiillerinde olduğu gibi, cevap fiillerinde de arada atıf harfî olmaksızın cevap fiili üzerine atfedilen merfû muzâriler hâl, meczûm muzâriler ise bedel olurlar.⁴³

: ومن يفعل ذلك يلق أثاما يضاعف له العذاب و يخلد فيه مهانا . Kim bunu yaparsa, bir ceza bulur, yani O'na iki kat azab verilir ve perişan bir halde azabda kalır.⁴⁴

Cevap cümlesine **ثم** ile yapılan atıf da cezm ve ref şekilleri ile kullanılır.

: إن تاتني أتك ثم أحدثك / ثم أحدثك .⁴⁵ eğer bana gel**irsen**, ben de sana gelir, **sonra** seninle konuşurum /gelirim. **Sonra** seninle konuşacağım.

: وإن يقاتلوكم يولوكم الأدبار ثم لا ينصرون (—) . *"Sizinle savaşılırsa, size arkalarını dönüp kaçarlar. **Sonra** onlara yardım da edilmez"*⁴⁶

: إن تتولوا يستبدل قوماً غيركم ثم لا يكونوا أمثالكم (—) . *"eğer yüz çevirecek olursanız, Allah yerinize başka bir toplum getirir **de** , Onlar sizin gibi olmazlar."*⁴⁷

: إن تاتني و / أو / ثم تسألني أعطك . eğer gelir **ve** / **veya** / **sonra** istersen , veririm.

⁴¹ A'râf, 7 /186

⁴² Sibeveyh, a.g.e., c I, s. 444

⁴³ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.446

⁴⁴ Furkân, 25/68-69; Sibeveyh: bu ayeti Halîl'e sordum, O'da buradaki " cezaya kavuşmak " tan maksadın " azâbın iki kat yapılması " olduğunu söyledi der.(Bak. Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.446)

⁴⁵ Sibeveyh, a.g.e., c I, s. 446

⁴⁶ Âli'İmrân, 3/111

⁴⁷ Muḥammed, 47/38

C - EMMA (أَمَّا) AYIRACINDAN SONRA KULLANILMASI

(أَمَّا ف)

أَمَّا ayıracı ve cümlecîğinden sonra ana cümleye başlangıçta (ف) harfinin kullanılması ana kuraldır. Bu durum, cümle yapısında şart anlamı bulunduğu içindir. Emma harfi ile kurulan cümle yapılarında, ف ile başlayan ve إِمَّا dan sonraki sözün cevap cümlesi konumundaki bir cümle ile söz tamamlanır.⁴⁸

أَمَّا + ... + ف + ...

. هَدَيْنَا سَمُودَ : Semûd'a yol gösterdik.

. سَمُودَ هَدَيْنَاهُمْ : Semûd'a, yol gösterdik.

. وَأَمَّا سَمُودَ فَسَهَدَيْنَاهُمْ : *"Semûd'u gelince, Onlar'a yol gösterdik"*⁴⁹

أَمَّا dan sonraki kelime isim, ismi işâret, masdar ve ismi mevsûl olabilir.

. يَمُكْتُ مَا يَنْفَعُ النَّاسَ : insanlara faydalı olan kalır.

. مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمُكْتُ : insanlara faydalı olan ise /olursa, kalır.

. وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمُكْتُ : *"insanlara faydalı olan ise, (o) kalır."*⁵⁰. وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ : *"inanenlar ise, onun rablerinden bir hak olduğunu bilirler."*⁵¹. وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْعٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ : *"Kalplerinde eğrilik olanlar ise, onun müteşabih ayetlerinin ardına düşerler."*⁵². فَأَمَّا مَا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ : *"Öyleyse, sakın öksüzü ezme."*. وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ : *"dilenci yi, azarlama".*. وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ : *"Rabbinin nimeti ni de, anlat."*⁵³

⁴⁸ Müberrid, a.g.e.,c.III, s.27; Murâdî, a.g.e., s.523;(أَمَّا ayıracı ve onun cümlecîğinden sonra ana cümleye başlangıçta kullanılan (ف) harfinin Türkçeye çevirisi sözde tonlama veya fa ile başlayan sözden önceki kısmın sonuna konulan bir virgül ile ifâde edilir).

⁴⁹ Fussilât, 41/17

⁵⁰ Râd, 13/17

⁵¹ Baqare, 2/26

⁵² Al'i-İmrân, 3/7

⁵³ Duhâ, 93/9-10-11

Örneklerde de görüldüğü gibi **فَا** harfi ile başlayan ve **أَمَّا** dan sonraki sözün cevap cümlesi konumunda bulunan cümle ile söz tamamlanmaktadır. **أَمَّا** harfi şart edatı ve şart fiili yerinde kullanıldığı için fiile yanaşmaz. **أَمَّا** harfinden sonra şartlı yapıların kullanıldığı cümlelerdeki cevaplar ise **أَمَّا** nın cevâbıdır.⁵⁴

فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَ رِيحٌ : "yaklaştırılanlardan ise, (O'na) rahatlık,
و جنات نعيم . güzel rızık ve nîmet cenneti var."⁵⁵

فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمَكْذِبِينَ الضَّالِّينَ فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ . "eğer sapık yalanlayıcılardan ise, kaynar
sudan bir ziyâfet".⁵⁶

Hazif veya şiiir zarûreti gibi durumlarda **أَمَّا** dan sonraki sözün başında kullanılan **فَا** harfi düşebilir. (*hazif*)⁵⁷

و اما الذين كفروا أَلِفْلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ : "Ama inkâr edenler e gelince, ayetlerim
size okunurdu değil mi"?⁵⁸

و اما الذين كفروا فَيَقَالُ لَهُمْ: أَلِفْلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ . "Ama inkâr edenler e gelince, onlara şöyle
denir: "ayetlerim size okunurdu değil mi?"

فَأَمَّا الَّذِينَ إِسْوَدَتْ وَجُوهُهُمْ أَ كَفَرْتُمْ . "yüzleri kararanlar a gelince, "inkâr mı
ettiniz ?"⁵⁹

فَأَمَّا الَّذِينَ إِسْوَدَتْ وَجُوهُهُمْ فَيَقَالُ لَهُمْ أَ كَفَرْتُمْ . "yüzleri kararanlar a gelince, onlara
şöyle denir : " inkâr mı ettiniz " ?

Sahihi Buhârî'de geçen

أَمَّا بَعْدُ مَا بَالَ رَجَالٌ . şimdi bâzı adamlara da ne oluyor ki.⁶⁰

sözü gerçekte

أَمَّا بَعْدُ فَمَا بَالَ رَجَالٌ . şimdi bâzı adamlara da ne oluyor ki.

takdîrindedir.

⁵⁴ Bak'Ukberî, Ebu'l-Beğâ 'Abdullah b. el-Hüseyin b. 'Abdullah, *İmlâu' Mâ Menne Bihi'r-Rahmân*,

Tsh. ve Thk. İbrahim Utuvve Avd, I. b. 1961, Mısır, c.II, s.255; Murâdî, a.g.e., s.525

⁵⁵ Vâkıâ, 56/88

⁵⁶ Vâkıâ, 56/92-93

⁵⁷ Murâdî, a.g.e., s.523

⁵⁸ Câsiye, 45/31

⁵⁹ Ali'İmrân, 3/106

⁶⁰ Buhârî, 34, Kitâbu'l-Büyûf, Müslim, 1142

أما ayırıcı ile kurulan cümle yapılarında أما nın cümlecığı ile فا harfî arası duâ cümleleri dışında başka bir cümle ile bölünemez.⁶¹

bugün ise, - Allah hayrını versin - durum
: أما اليوم رحمتك الله فما الأمر كنا .
şöyledir.

D- ŞART ANLAMLI MÜBTEDÂNIN HABERİNDEN ÖNCE KULLANILMASI

Mübtedâ şart anlamı taşıdığı zaman, haberin mübtedâyâ olan yakınlığını pekiştirmek için haberinin başına فا harfî getirilir.⁶²

المبتدأ الذى يحمل معنى الشرط + فا + خبر

Bu durumda mübtedâ;

a) sılası fiil veya zarf olan bir ismi mevsûl olabilir.

- بانا gelene, bir / iki dirhem var. : الذى ياتينى فله درهم / درهمان .
(إن ياتينى فله درهم / درهمان) eğer bana gelirse, ona bir / iki dirhem var.kim
bana gelirse, ona bir / iki dirhem var.
(من ياتينى فله درهم / درهمان) kim bana gelirse, ona bir / iki dirhem var.
: من عمل صالحا فلنفسه و من أساء فعليها . "kim bir iyilik yap arsa, kendisine iyilik yapmış; kim de bir kötülük yap arsa, O da kendisine kötülük yapmış demektir."⁶³
: وما بكم من نعمة فمن الله . "size ne iyilik gel irse, Allah'tandır."⁶⁴

Burada الذى ياتينى yerine عبدُ الله kelimesi getirilerek

: عبدُ الله فله درهمان . Abdullah (sa) ona iki dirhem var (denemez).

fakat

: عبدُ الله له درهمان . Abdullah'ın, iki dirhemi var (denir).

⁶¹ Murâdî, a.g.e, s.524

⁶² Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.102-103

⁶³ Fuşşilet, 41/46

⁶⁴ Nahl, 16/53

الذين ينفقون أموالهم باليل والنهار سرا
و علانية فلهم أجرهم عند ربهم.
"mallarını gece gündüz gizli ve
açık olarak harcayanlara, Allah
katında mükâfâtları var."⁶⁵

إن الذين فتنوا المؤمنين والمؤمنات
ثم لم يتوبوا فلهم عذاب جهنم.
"inanen erkek ve kadınlara işkence edip de
sonra yaptıklarına tevbe etmeyenler var ya,
işte onlara cehennem azâbı var."⁶⁶

İsmi mevsûl yerinde kullanılan ال takısı da bu konuda ismi mevsûl gibidir.

الزانی والزانية فاجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة.
(الذى يزني والتي تزني ف....)
(: من يزن أو من تزني ف....)
: إن يزن رجل أو امرأة ف....
zinâ eden erkek ve kadının her birine yüz
deynek vurun.⁶⁷
erkek ya da kadın kim zinâ ederse, herbirine
yüz deynek vurun.
eğer bir erkek ya da kadın zina ederse, her
birine yüz deynek vurun.

Buradaki الزانى ve الزانية kelimeleri ismi fâil yapısında olmalarına rağmen,
ismi mevsûl + fiil gibi kabûl edilirler.

b) sılası; ismi mevsûl ile mevsûf olan bir kelime olabilir.

: قل إن الموت الذى تفرون منه فإنه ملائكم.
"de ki: kaçtığınız ölüm (var ya) işte o, sizi
kesinlikle yakalayacak."⁶⁸

c) mübtedâ, nekraya muzâf (nekre bir kelime ile tamlama halinde bulunan) كل
kelimesi olabilir. Ancak burada mübtedânın muzâf olduğu (tamlama halinde olduğu
) nekre ismin de fiil ya da zarf olan bir sılası olmalıdır.⁶⁹

: كل رجل ياتينا فله درهمان. : bize gelen her adama, iki dirhem var.
: كل رجل فله درهمان. : her adama, iki dirhem var (denemez).
: كل رجل فله درهمان. : her bir adamın, iki dirhemi var (denir).

⁶⁵ Bakara, 2/247

⁶⁶ Burûc, 85/10

⁶⁷ Nûr, 24/2

⁶⁸ Cumâ, 62/8

⁶⁹ M.Zihni, a.g.e., s.82

Sonuç olarak; şart anlamlı mübtedânın haberinin başında kullanılan **فا** harfî; cevap cümlesinin başında kullanılan **فا** gibidir.

E- MA'MULÜ MUKADDEM EMİR YA DA NEHİYDEN ÖNCE KULLANILMASI :

معمول (مفعول) + فا + فعل طلبی (الأمر)
معمول (مفعول) + فا + فعل طلبی (النهي)

زيداً فاضربُ : vur Zeyd'e.

تنبه فاضربُ زيداً : dikkat! vur Zeyd'e.

عمراً فلا تهنُ : 'Amr'ı hor görme / küçümseme.

تنبه فلا تهنُ عمراً : dikkat ! 'Amr'ı hor görme / küçümseme.

و إِيَّايَ فَارْهَبُونُ : "ve sadece benden korkun."⁷⁰

و إِيَّايَ فَاتَّقُونُ : "ve sadece benden korkun."⁷¹

إِنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فِإِيَّايَ فَارْهَبُونُ : "İlâhınız yalnızca tek bir ilahtır, öyleyse / o halde sadece benden korkun."⁷²

Murâdî,

زيداً فاضربُ : vur Zeyd'e

cümlesinin gerçekte

تنبه فاضربُ زيداً : dikkat! vur Zeyd'e.

olduğunu, **فا** harfinin fiili fiile atfettiğini, sonra üzerine atıf yapılan fiilin düşürülerek, başta bulunmaması için **فا** harfinin de ertelendiğini (te'hîr) ve mef'ûlünün öne alındığını (taqđîm) söyler.⁷³

تنبه فاضربُ زيداً . : dikkat, vur Zeyd'e.

فاضربُ زيداً (لا يقال) . : vur Zeyd'e (denmez).

زيداً فاضربُ . : vur Zeyd'e.

Aralarında Fârisî'nin de bulunduğu bazı dilciler, buradaki **فا** harfinin zâid olduğu görüşündedirler.⁷⁴

⁷⁰ Baqare, 2/40

⁷¹ Baqare, 2/41

⁷² Nahl, 16/51

⁷³ Murâdî, a.g.e., s.73-74

⁷⁴ Murâdî, a.g.e., s.73-74

Ancak bize göre bu görüşlerin doğru olanı, mâ'mulü mukaddem emir veya nehyin başında kullanılan فـ harfinin, Murâdî'nin de ifâde ettiği gibi bir atıf harfi olmasıdır.

F- İZÂ EL-FÜCÂİYYE (إِذَا الْفَجَائِيَّة) DEN ÖNCE KULLANILMASI

Ani olarak / bir anda karşılaşılan bir durumu ifâde etmekte kullanılan izâ (إِذَا) dan önce fâ (فـ) harfinin kullanılması ana kuraldır. ⁷⁵ Bunlardan sonra ise ya bir isim ya da isim cümlesi gelir. ⁷⁶

جملة + فا + إذا الفجائية + اسم
/ جملة إسمية

- خرجتُ فإذا الأسدُ. : çıktım, bir de **ne!** bir arslan !
- مررتُ فإذا زيدٌ قائمٌ. : uğradım, bir de **ne** göreyim! Zeyd ayakta değil mi!
- فإذا هي حيةٌ تسعى. : "o da ne ! koşan bir yılan"! ⁷⁷
- إن كانت إلا صيحةٌ واحدةٌ فإذا هم حامدون . : "sadece korkunç bir gürültü! bir de bakmışsın ki sönmüşler!" ⁷⁸

⁷⁵ Sibeveyh, a.g.e., c.II, s. 311

⁷⁶ Bu durum "izâ el- fücâiyye"yi , "izâ eş-şarṭiyye"den ayıran özelliklerinden biridir. Çünkü "izâ eş-şarṭiyye"den sonra isim değil, (fiili açık veya gizli) bir fiil cümlesi gelir.

- إذا جاء نصرُ الله والفتحُ و رأيتُ الناسَ يدخلون في دين الله أفواجا فسبح بحمد ربك : "Allahın yardımı ve zafer gelip de insanları dalga dalga Allah'ın dinine girerken / gördüğünde, Rabbinin hamdini tesbih et." (Naşr, 110/1-2-3)
- إذا السماء انشقتُ : "gök yarıldığında" (İnşikâk, 84/1)
- إذا انشقتُ السماء :

Diğer özelliklerini ise şöylece sıralayabiliriz:

- "izâ eş-şarṭiyye"den sonra bir cevap cümlesi gelirken "izâ el- fücâiyye" nin cevaba ihtiyacı yoktur.
- "izâ eş-şarṭiyye" şart anlamını içererek gelecek zaman (istiḳbâl) bildirir. Mâzi fiil kullanılması halinde de durum aynıdır. Çünkü şart edatı ile kullanılan mâzi fiiller de gelecek zaman bildirirler. , Halbuki "izâ el- fücâiyye" şimdiki zaman (hâl) ifâde eder.
- "izâ eş-şarṭiyye"den sonraki cümle izâfetle mecrûr iken, "izâ el- fücâiyye"den sonraki cümle nin f'âbdan mahallî yoktur.
- "izâ eş-şarṭiyye" dâima söz başlangıcında kullanılırken, "izâ el- fücâiyye" asla cümle başında gelmez. (Geniş bilgi için bak. Murâdî, a.g.e., s. 147-149; Mâlekî, a.g.e., s.149-151; İ.Hişâm, Muğni'l-Lebîb, c.I ,s.

⁷⁷ Tâ'hâ, 20/20

: أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ نَظْفَةٍ
 فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ . *"insan bizim kendisini nasıl bir spermden
 yarattığımızı görmüyor mu da şimdi apaçık
 bir düşman / hasım !"*⁷⁹

إذا الفجائية den önce kullanılan فا harfinin atıf harfi olup olmadığı konusunda dilciler arasında tam bir görüş birliği yoktur. Mâzini ve Fârisi gibi bazı dilciler bunun zâid bir harf olduğunu söylerken, Ebû Bekir Mebramân ve İbn Cinnî gibi bazı dilciler ise bunun gerçekte bir atıf harfi olduğunu söylerler. Zeccâc ise burada kullanılan fâ'nın cevap cümlesinden önce kullanılan فا konumunda olduğu, burada da cevaptan önce kullanıldığı görüşündedir.⁸⁰

⁷⁸ Yâsîn, 36/29

⁷⁹ Yâsîn, 38/77

⁸⁰ Murâdi, a.g.e., s.73

III -	ثم : " sonra, daha sonra, hem sonra, ayrıca "
-------	---

Cümlelerin temel öğelerinden birine yapılan atıfda hem lâfız hem de mânâda ortaklık ifâde eden bir ulama bağlacıdır (atıf harfî). Bir mühletle birlikte sıralama bildirir. (*et-tertib meât-terîb meat-terâhî*)¹

قام زيدٌ ثم عمرو. : Zeyd kalktı, **bir süre sonra** da Amr (kalktı).

مررتُ بزيدٍ ثم عمرو. : Zeyd'e uğradım, **sonra / bir süre sonra da** Amr'a (uğradım).

Sibeveyh مررتُ بزيدٍ ثم عمرو cümlesinde iki uğramanın olduğunu söyler.²

ثم ile hem müfred hem de cümleler birbiri üzerine atfedilebilir.³

أقول لك يضرب زيداً ثم أنت تترك الضرب. : Sana "Zeyd'i döv" diyorum, **daha sonra** dövmeyi bırakırsın.

الله ينجيكم منها و من كل كرب ثم أنتم تشركون. : "Ondan ve bütün sıkıntılardan sizi Allah kurtarıyor. **Daha sonra** siz yine O'na ortak koşuyorsunuz." ⁴

الحمد لله الذى خلق السموات و الأرض و جعل الظلمات و النور ثم الذين كفروا بربهم يعدلون . : "Şükür gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı vâreden Allah'adır. **Sonra** inkarcılar yine de rablerini tanımıyorlar." ⁵

فتبارك الله أحسن الخالقين ثم إنكم بعد ذلك لميتون ثم إنكم يوم القيامة تبعثون. : "Yaradanların en güzeli olan Allah ne yücedir. **Sonra** siz bunun ardından ölecek, **daha sonra** kıyamet günü muhakkak diriltileceksiniz." ⁶

¹ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.218; Müberrid, a.g.e., c.I, s.10, c.II, s.35 ; Zeccâcî Abdurrahmân b. İshâk, el-Cümel, Thk. İbn Ebî Şenb, 2. b. Paris, 1957, s.30-33

² Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.218

³ İlkleri takib eden dilcilerden sonraki bazı kaynaklarda (örneğin Mâlekî ve İbni Hişâm'ın eserleri gibi) ثم nin ibtidâ harfî olduğu belirtilmekte ise de bu görüş doğru değildir. ثم harfinin başlangıç harfî olarak söylenilen bu yerler de, gerçekte cümleyi cümleye atfettiği durumlardır.

⁴ En'âm, 6/64

⁵ En'âm, 6/1

⁶ Mü'minûn, 23/14-16

ثم harfî, bazen atfettiği ögelerde muhtevâ ile ilgili bir dizini değil de sâdece ögelerin dizininde bir sıralama ile, zamanda daha önce olanı ifâde eden bir cümleyi sonra olana bağlayabilir. (*et-tertibu'l-iḥbârî ve ya et-tertibu'z-zikrî*)⁷

زيد عالم كبير ثم هو شجاع. : Zeyd büyük bir alimdir, **hem sonra**
O cesurdur / cesurdur da.

بلغنى ما صنعت اليوم ثم ما صنعت أمس. : dün ne yaptığın bana geldi, **sonra**
önceki gün yaptığın da geldi.

فإلينا مرجعهم ثم الله شهيد على ما يفعلون . : "nasıl olsa dönüşleri bizedir, **hem sonra**
Allah onların ne yaptığını görüyor."⁸

إني لغفار لمن تاب و آمن و عمل صالحا ثم إهتدى . : "ben tevbe eden , inanan ve yararlı işler
yapan **hem sonra** inanan kimseleri
gerçekten çok affederim."⁹

Ebû Nuvâs'ın şu sözü de böyledir.

إن من ساد ثم ساد أبوه : Orada hükümrân olanın babası da
hükümdar idi, **hem sonra** daha önce
ثم قد ساد قبل ذلك جده. O'nun dedesi de hükümdar olmuştu.¹⁰

Bu örneklerdeki ثم bağlacı sadece verilen haberlerin dizininde bir sıralama ifâde eder. Yoksa verilen haberlerin meydana gelişlerindeki kronolojik bir sıralamayı bildirmez. Örneğin şu cümle de bunun gibidir.

أسمعت منى هذا الذى هو : dün ne yaptığın bana geldi: bunu
بلغنى ما صنعت اليوم ثم biliyormusun / bundan haberin var mı ?
أسمعت منى هذا الخبر الأخير الذى هو : **Hem sonra** başka birşey daha var: önceki
gün yaptığın da bana ulaştı.
صنعت أمس

A- LAFZÎ TE'KÎTTE SÜMME (ثُمَّ) KULLANILMASI

Arapçada isim veya fiil cümleleri atıfsız olarak te'kit edildikleri gibi şekli bir atıf ile de te'kit edilebilirler. Bu durumda ise genellikle ثم harfî kullanılır. Bu kullanımda ثم harfî öncekinin aynısı olan iki cümle arasında yer alır.

⁷ Muradi, a.g.e., s.428-9; A.İrbili, a.g.e., s.363

⁸ Yûnus, 10/46

⁹ Tâhâ, 20/82

¹⁰ Mâlekî, a.g.e.,s.250

11 : اولي لك فاولي ثم اولي لك فاولي. "Oh olsun sana oh , oh olsun sana oh".

12 : كلا سيعلمون ثم كلا سيعلمون. "Hayır, hayır, yakında bilecekler , yakında bilecekler".

13 : كلا سوف تعلمون ثم كلا سوف تعلمون. "Hayır, hayır, yakında bileceksiniz, yakında bileceksiniz".

14 : ما ادراك ما يوم الدين ثم ما ادراك ما ادراك ما ادراك. "Cezâ gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin?, evet ceza gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin" ?

Bu örneklerde de görüldüğü gibi ثم ikinci cümleyi birinci cümleye atıf için değil, birinci cümleyi te'kîd amacıyla kullanılan bir atıf harfi olarak yer almaktadır.¹⁵

B- SÜMME HARFİNİN OKUNUŞ ŞEKİLLERİ :

a) ثم nin başında bulunan (ث) harfi yerine (ف) harfi ile (فُ) şeklinde okunması:¹⁶

Bu durumda kullanılan (ف) harfinin asıl olarak mı yoksa bedel olarak mı kullanıldığı tartışmalıdır. Asıl olarak kullanıldığını söyleyenlerin yanında bedel olarak kullanıldığını söyleyenler de vardır.¹⁷

b) ثم nin sonuna fethalı bir (ة) getirilerek (ثُة) şeklinde okunması:¹⁸

¹¹ Kıyâme, 74/34-35

¹² Nebe, 78/4-5

¹³ Tekâşür, 102/3-4

¹⁴ İnfitâr, 82/17-18

¹⁵ A. Hasan, a.g.e., c.III, s.536

¹⁶ A. İrbilî, a.g.e., s.363

¹⁷ A. İrbilî, a.g.e., s.363

¹⁸ A. İrbilî, a.g.e., s.363

c) nin sonuna sâkin bir (ة) getirilerek (ثُمَّ) şeklinde okunması:¹⁹

bazan bana söven bir herifin yanından geçerken bir an durakladığımı olmuştur, hadi canım sen de deyip geçtiğim de.

و لقد امر عليّ الثم يسبني
قضيت ثمة قلت لا يعنيني

C- İLE بعد ARASINDAKİ FARKLAR:

1) Müfredi müfrede ya da cümleyi cümleye atfetmek için ثم kullanılır. ise بعد nin atfettiği öncüle muzâf olur.²⁰

¹⁹ Murâdî, a.g.e., s.432; İ.Hişâm , Muğnillebîb, c.I, s.117

²⁰ بعد kelimesinin kullanıldığı başlıca tamlamalı yapıları şöylece sıralayabiliriz:

: بعد + اسم	den / dan sonra
: بس الاسم المنسوق بعد الايمان	İmândan sonra fisk adı ne kötü bir şeydir. (Hucurât, 49/11)
: من بعد + اسم	den/ dan sonra
: ثم انزل عليكم من بعد الغم امة ناعسة	Sonra o üzüntünün ardından size bir güven bir uyku indirdi (Âli-İmrân, 3/154).
: بعد ان - فعل ماضي	dıktan sonra
: وتالله لأكنين اصنامكم بعد ان تولو مدبرين	Allah'a andolsun ki siz dönüp gittikten sonra putlarınıza bir tuzak kuracağım..(Enbiyâ, 21/57)
: بعد ما + فعل ماضي	dıktan sonra
: فجادلونك في الحق بعد ما تبين	Hak ortaya çıktıktan sonra sizinle tartışıyorlar. (Enfâl, 8/6)
: من بعد ان - فعل ماضي	dıktan sonra
: وجاء بكم من البدو من بعد ان نزغ الشيطان بيني وبين خوتني	Şeytan benimle kardeşlerim arasına fitne soktuktan sonra sizi de çölden getirdi. (Yusuf,12/100)
: من بعد ما - فعل ماضي	...dıktan sonra
: ولا تكونوا كالذين تفرقوا واختلفوا من بعد ما جاءهم البينات	Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra bölünüp ihtilaf edenler gibi olmayın (Âli İmrân,3/105)
: بعد اذ - فعل ماضي	dıktan sonra
: ربنا لا ترغ قلوبنا بعد اذ هديتنا	Rabbimiz bizi doğruya ilettikten sonra kalplerimizi eğiltme. (Âli İmrân, 3/8)
: بعد اذ + الجملة الاسمية	dıktan sonra
: اياهمكم بالكفر بعد اذ اتمتم مسمون	Siz müslüman olduktan sonra size inkârı emreder mi?(Âli İmrân,3/80)
: بعد	artık
: واما منا بعد واما فداء	Ondan artık ya lütfen bırakır veya fidye alırsınız. (Muhammed, 47/4)

Örneğin " öğleden sonra geldi " demek için;

جاءَ بَعْدَ الظُّهْرِ : Öğleden **sonra** geldi.

denir. Fakat

جاءَ ثُمَّ الظُّهْرِ : Geldi **sonra** öğlen.

denmez.

2 - ثَمَّ harfî kendisinden sonraki müfred veya cümleyi öncekinin i'râbı üzere atfeder.²¹

بعد kelimesinden sonra gelenler ise, بعد kelimesinin muzâfu'n-ileyhi olarak lâfzen ya da mahallen mecrûr olur.

D - ثَمَّ İLE حَتَّى ARASINDAKİ FARKLAR

1 - حَتَّى'nin ma'tûfu ma'tûfun aleyhinin bir cüz'ü olmalıdır. ثَمَّ ile yapılan atıfda ise böyle bir şart aranmaz.

أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسَهَا : Balığı yedim, başını **da**.

دَخَلْتُ الْبَصْرَةَ ثُمَّ الْكُوفَةَ : Basra'ya girdim, **sonra da** Kûfe'ye.

2- ثَمَّ nin ma'tûfu ile ma'tûfun aleyhi arasındaki mühlet dışarıya oranladır. حَتَّى da ise zihnî bir oranlama söz konusudur.

ثَمَّ : **artık**

وَلَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءَ مِنْ بَعْدُ : Artık bundan sonra sana (başka) kadınlar helâl değildir. (Aḥzâb, 33/52)

ثُمَّ : **önce de sonra da**

لَهُ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ : Bundan önce de sonra da emir Allah'ındır. (Rûm, 30/4)

²¹ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.218

E - LAFZEN SÜMME ثَمَّ YE BENZEYEN SEMME (ثَمَّ)

(ث) harfinin fethası ve (م) in teşdîdi ile okunan (ثَمَّ) "*orada*" anlamında uzak mekân içi n kullanılan fethâ üzere mebnî bir ismi işârettir.²² Lâfzen ثَمَّ ye benzer fakat anlam yönüyle ondan ayrılır.

: و ازلفنا ثَمَّ الآخرين "Ötekileri de oraya yaklaştırdık".²³

: والله المشرق و المغرب فايئما تولوا فثم وجه الله "Doğu da batı da Allahındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır".²⁴

: واذا رايت ثَمَّ رايت نعيما وملكاً كبيراً "Orada her nereye baksan, bir nimet ve büyük bir mülk görürsün".²⁵

: انه لقول رسول كريم ذي قوة عند ذي
عرش مكين مطاع ثَمَّ امين "Gerçekten O güçlü ve arşın sâhibi katında
yüce, orada kendisine itaat edilen, güvenilen
değerli bir elçinin sözüdür".²⁶

İsmi işâretlere bitişen هاء التنبيه (hâ-ü tenbîh) ve كاف الخطاب (kâf-ul hitâb) ثَمَّ ye bitişmez. Bu yüzden;

هَمَّ : denmez.

تَمَّ : denmez.

Fakat ثَمَّ ye fethalı تاء التانيث (tâu't- te'nîs) bitişebilir. (ثَمَّ)

Bazen de ثَمَّ harfinden önce مِ harfi cerri kullanılabilir.

²² Muḥammed el-Anṭâkî, el-Minhâc fi'l-Kavâidi ve'l-İ'râb, s.234

²³ Şuârâ, 26/74

²⁴ Bakare, 2/115

²⁵ İnsân, 76/20

²⁶ Tekvîr, 81/21

IV - حتى : "...de /da, bile, hatta, üstelik, ayrıca,hem de, ..e kadar, sonunda "

Ana cümleyi pekiştirici anlamda, ikinci ögenin öncüle oranla eksiklik veya fazlalıkta en son noktaya ulaştığını gösteren bir atıf harfidir (üsteleme bağlacı).¹

Balığı yedim, üstelik / **hatta** başını **da** : أكلت السمكة حتى را سها : لم أبق منها شيئاً .
Ondan hiçbirşey bırakmadım.

Harfî cer olarak da kullanılan² bu harfin atıf sayılabilmesi için;

¹ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.413; Müberrid, a.g.e., c.II, s.39; Bu harf bir üsteleme bağlacı Türkçede de çok kullanılır. Örneğin "kızı everdik, hatta torunumuz bile oldu", "babam iyileşti, hattâ bugün sokağa bile çıktı" cümlelerinde olduğu gibi. Türkçede üsteleme bağlaçlarıyla ifade edilen bu anlam, "...olduğu gibi", "...olmakla beraber " zarf fiil üsteleme bağlaçlarıyla da ifade edilir. "kızı everdiğimiz gibi torunumuz da oldu", "babam iyileştigi gibi, bugün sokağa da çıktı" (Bak. Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, Baha Matb. İst. 1964, s.557)

² حتى nın bazen mansûb muzârî fiillerden önce kullanıldığı da görülür. Bu durum حتى nın bir nasb edatı olarak da kullanıldığını akla getirebilir. Ancak حتى dan sonra gelen muzârî fiil حتى ile değil gizli bir ن ا ile nasbedilir. ن ا ve fiil masdar anlamında isim olur. Çünkü حتى sadece isimlere yansır.

وزلزلوا حتى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله . : "Öyle sarsıldılar ki elçi ve onunla inananlar "Allah'ın yardımı ne zaman" diyecek oldular / dediler ". (Bakare ,2/214).

وقالوا لن نبرح عليه عاكفين حتى يرجع إلينا موسى . : "Musa bize dönünceye kadar buna tapmaktan vazgeçmeyeceğiz dediler ". (Taha,20/91)

(Bak. Ferrâ, a.g.e., c.I, s.132)

Şu halde mansûb muzârî fiilden önce gelen حتى nasb edatı değil bir harfî cerdir. Bu; Basralı dilcilerin görüşüdür. Kûfeliler ise bu durumda nasbın doğrudan حتى ile olduğunu söylerler. (Geniş bilgi için bakınız. İbnü'l- Enbârî, **el-İnşâf fi Mesâilil- Hilâf**, c.II, s. 597-602)

حتى harfî cer olarak kullanıldığı zaman إلى ن ا (..incaya kadar) ve كي (için) anlamını ifade eder.

وأنا أقف حتى تطلع الشمس . : Güneş doğuncaya kadar beklerim.

وأنا أقف إلى أن تطلع الشمس . : Güneş doğuncaya kadar beklerim.

وأنا أنام حتى يسمع الأذان . : Ezan duyuluncaya / okununcaya kadar uyurum.

وأنا أنام إلى أن يسمع الأذان . : Ezan duyuluncaya / okununcaya kadar uyurum.

a) kendisinden sonra gelen öge (ma'tûf) mutlaka açık ve te'vilsiz bir isim olmalı; zamir³ veya isim te'villi bir kelime ya da fiil veya cümle olmamalıdır.

- : أطيع الله حتى يدخلك الجنة . Allah'a itaat et ki seni cennete girdirsin.
Seni cennete girdirene kadar Allah'a itaat et. (denmez.)
- : أطيع الله كي يدخلك الجنة . Allah'a itaat et ki seni cennete girdirsin.
: وأنا أكلم زيدا حتى يأمر لي بشيء . Bana birşey söylesin diye Zeyd'le konuşurum.
Zeyd'le konuşurum ki bana birşey söylesin.
- : أنا أكلم زيدا كي يأمر لي بشيء . Bana birşey söylesin diye Zeyd'le konuşurum.
: أسرت حتى تدخلها . Yürüdün mü ki giresin.
: ما سرت حتى أدخلها . Yürümedim ki gireyim.
- : سلام هي حتى مطلع الفجر / إلى مطلع الفجر . " bir esenliktir o, tan yeri ağarınca kadar ".
(Kıdr, 97/5)
- : و متعاهم حتى حين / إلى حين . " Onları bir süreye kadar daha yaşattık ".
(Yûnus, 10/98)
- : ثم بدا لهم من بعد ما رأوا الآيات ليسجننه حتى حين . "bu delilleri gördükten sonra yine de onu bir süreye kadar mutlaka hapse atmaları akıllarına geldi ". (Yûsuf, 12/35)
- : ثم بدلنا مكان السيئة الحسنة حتى عفو وقالوا قد مس أبائنا الضراء والمراء . " Sonra kötülüğün yerine iyiliği getirdik de çoğaldılar ve "babalarımıza da darlık ve sevinç dokunmuştu" dediler ". (A'râf, 7/95)
- Ancak حتى den sonra gelen muzârî merfû ise, bağlaçtır ve تا harfi ile aynı anlamı ifâde eder.
- : سرت حتى أدخلها . yürüdüm ve işte giriyorum.
: سرت فأدخلها . yürüdüm ve işte giriyorum.
: سرت فإذا أنا في حال دخول . yürüdüm ve işte ben giriyorum.
: كان مني سير و دخول . yürümüşüm ve işte giriyorum.
: مرض حتى لا يرجونه . hastalandı artık O'ndan umudu kestiler.
: هو الآن كذلك . O artık işte böyle.
: ضربت زيدا حتى بكى . Zeyd'i dövdüm. Bu yüzden ağladı.
: ضربت زيدا فبكى . Zeyd'i dövdüm. Bu yüzden ağladı.

Burada إلى أن veya كي anlamı yoktur. Sîbeveyh., a.g.e., c.I, s.413; Müberrid, a.g.e., c.II,s.39;

Murâdî, a.g.e., s.542

³ Bu durum zamirlerin karışmaması içindir. Çünkü حتى dan sonra gelen öge merfû ,mansûb veya mecrûr olabilir. حتى nın zamirlere yanaşması durumunda ise:

a) حتى nın sonundaki elifin yâ'ya (ي) çevrilmesi gerekebilir. (حتى) Halbuki bu harf işitmeye dayanan

(mürtecel) bir harftir ve tasrîfi de yapılmaz. Ayrıca Araplardan böyle bir kullanım hiç de duyulmamıştır.

b) إلى veya علي harfi cerrinde olduğu gibi حتى nın da zamirlere yanaşması durumunda diğer harflerle çelişeceği için bir dönüşüm (ıalb) de söz konusu değildir.

Ulaşım araçlarını kullandım, **hattâ** uçağı bile. : إستخدمت وسائل الانتقال حتى الطائرة.
Dâvetliler ayrıldılar, **hattâ** Muhammed bile . : إنصرف المدعوون حتى محمد.

(denmez). : حَتَا / حَتَاكَ.

Yürüdüm **ve işte** giriyorum. : كان سيري حتى أدخلها.

İsim ya da fiil cümlesinden önce kullanılan حتى kimi dilciler tarafından atıf değil başlangıç harfî sayılır⁴. Ancak taşıdığı anlam diğeri ile aynıdır.

Her ne kadar bazı kaynaklarda cümlelerden önce kullanılan حتى nın atıf değil, bir başlangıç harfî olduğu ifade edilmekte ise de, cümlelerden önce kullanılan حتى nın da bir atıf harfî olması kanaatimizce daha doğrudur. Nitekim Sîbeveyh'in bu konudaki ifâdesi de bu görüşü destekler mahiyettedir.

Hattâ atıf konusunda vav, fâ ve gümme gibidir. Ancak o ibtidâîyye olmaz. (Yâni noktadan sonra gelemes).⁵ : حتى حرف بمنزلة الواو و ثم و الفاء إلا أنه لا يتبدأ به .

Öte yandan bunların anlamları da yaklaşık olarak aynıdır. Aradaki tek fark birinde isimleri diğesinde ise cümleleri bağlamasıdır.

Bütün sevgililer gitti, **hattâ** Enîsim bile. : ذهب الأحباء حتى أنيسى ذاهب.
Herkesi uğradım, **hattâ** Zeyd'e bile uğradım. : لقيت القوم حتى زيد لقيته.
Herkesi dövdüm, **hattâ** Zeyd'i bile dövdüm. : ضربت القوم حتى زيد ضربته.
Herkesi uğradım, **hattâ** Zeyd'e bile uğradım. : مررت بالقوم حتى زيد مررت به.

Bunlardan da önemlisi حتى dan sonrasının öncesinin bir parçası veya parçası gibi olması gerektiği, zamirin ise öncekinden kinâye olduğu için, حتى nın zamire yanaşması durumunda bir şeyin parçası veya benzerinin o şeyin bizzât kendisi olması gerekir.

Örneğin;

Balığı yedim, üstelik / hatta başını da. : أكلت السمكة حتى رأسها.

örneğini ele alacak olursak balığın başının balığın tamamı olması gerekecektir.

Bu ise mantıksal bir çelişki ve tutarsızlıktır. (bak.A. İrbilî, a.g.e., s.408)

⁴ Bak; A. İrbilî, a.g.e., s.404; Zerkeşî, *El-Bürhân fî'Ulûmi'l-Kur'ân*, 2. b. Kahire, 1972, c.IV, s.272;

İbnü 'Aqîl, *Şerhu İbnu 'Aqîl*, Nşr. Muḥammed Muḥyiddîn 'Abdulḥamîd, 14. b. Mısır, 1964, c.II, s.224, İbni Hişâm, *Evḍaḥu'l-Mesâlik*, c.II, s.44; Mâlekî, a.g.e., s.257

⁵ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.49-50 ; Çakır Mehmet, *Sîbeveyh Öğretim Yöntemi ve Koyduğu Bazı*

Nahiv Kuralları, İzmir, 1994, s.118

Herkes bana geldi, Zeyd **de** bana geldi.

: جئني القوم حتى زيدجائني

: فيا عجا حتى كليب يسبنى : Şu işe bak! Küleyb **bile** bana sövüyor.

: كأن أباه نهشل أو مشاجع. sanki babası Nehşel veya Müşâci⁶

: فما زالت القتلى تمج دمائها : Ölüler püskürdü durdu kanlarını

: بدجلة حتى ماء دجلة أشكل . Dicleye, **sonunda** Dicle suyu oldu kıpkızıl .

b) Bağlanan öge öncülün bir parçası veya parçası gibi olmalıdır.⁶

: أكلت السمكة حتى رأسها. Balığı yedim, **hattâ** başını **da**.

: قرأت الكتاب حتى الصفحة الأخيرة. Kitabı okudum, **hattâ** son sayfasını **bile**.

: با الرياضة تقوى الأعضاء حتى الرجل . Sporla azalar güçlenir, **hattâ** ayak **bile**.

: أعجبنى العصفور حتى لونه. Serçe çok hoşuma gitti, **hattâ** rengi **bile**.

: قدم الحجاج حتى المشات. Hacılar geldiler **hattâ**, yayalar **bile**.

: قدم الصيادون حتى كلابهم. Avcılar geldi, **hattâ** köpekleri **bile**.

: ركب القوم خيولهم حتى الحمير. Millet atlarına bindi, **hattâ** eşeğe **bile** (denmez).

: ضربت الرجلين حتى أفضلهما. İki ayağa vurdum, **hattâ** en iyisine **bile** (denmez).

حتى dan sonra tekrarlanır. حتى nın öncülü mecrûr olursa, aynı harfî cer

: سافرت فى الأسبوع الماضى حتى فى آخره. Geçen hafta son gününe **kadar** seyahat ettim.

: سافرت فى الأسبوع الماضى حتى آخره. Geçen hafta seyahat ettim, **hatta** son gününde **bile**.

c) حتى ile yapılan bağlantı da ikinci öge maddî veya manevî bir fazlalık ya da eksiklikte en son noktayı ifâde etmelidir.⁷

⁶ A.İrbilî, a.g.e., s.407

⁷ A.İrbilî, a.g.e., s. 408; Murâdî, a.g.e., s.548

لم يخلل الكريم با المال حتى الآف. : Cömert malda cimrilik etmedi, **hattâ** binlerce (lira) **da bile**.

مات الناس حتى الأنبياء. : İnsanlar öldü, **hattâ** peygamberler **bile**.

حبس البخيل ماله حتى درهم. : Cimri malını vermedi, **hattâ** bir dirhemi **bile**.

تقدم عليك الطلاب حتى الأغنياء. : Sana öğrenciler geldi, **hatta** ahmaklar **bile**.

قهروناكم حتى الكماة فإنكم : Sizi perişan ettik, **hattâ** cesur atlılarınızı **bile** çünkü siz bizden korkuyorsunuz, **hattâ** küçük çocuklarımızdan **bile**.

جائني القوم حتى رجل. : Millet bana geldi, **hatta** bir adam **bile**. (denmez).

حتى , harfî cer olarak kullanıldığında, atıf harfî olmaktan çıkar.⁸

قرات الكتاب حتى الخاتمة / الخاتمة. : kitabı sonuna **kadar** okudum. kitabı okudum, **hattâ** sonunu **bile**..

لقيت القوم حتى عبد الله لقيته. : Zeyd'e **kadar** (Zeyd **dahil**) herkesle karşılaştım.

İbn Mervân en-Nahvî şöyle der:

القي الصحيفة كي يخفف رحله : yükünü hafifletmek için fermanı da attı
والزاد حتى نعله ألقاها. : erzakı da **hatta** pabucunu **bile**.⁹

A - OKUNUŞ ŞEKİLLERİ :

a) حتى şeklinde kullanılması:

Bu en meşhûr olan ve en çok kullanılan şekildir. (Geçen örneklerde de görüldüğü gibi).

⁸ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.49-50; Çakır Mehmet, Sibeveyh Öğretim Yöntemi ve Koyduğu Bazı Nahiv Kuralları, s.118

⁹ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.413

b) Hüzeyl ve Sekîf lügatında başındaki ha (ح) harfinin âyn'a (ع) çevrilerek (عتى) şeklinde okunması.¹⁰

Nitekim İbn Mes'ûd (r.a.) ın;

ثم بدأ لهم من بعد ما رأوا الآيات ليسجننه حتى حين : *"bu delilleri gördükten sonra yine de onu bir süreye kadar mutlaka hapsetmeleri akıllarına geldi."*¹¹

ayetini

ثم بدأ لهم من بعد ما رأوا الآيات ليسجننه عتى حين : *"bu delilleri gördükten sonra yine de onu bir süreye kadar mutlaka hapsetmeleri akıllarına geldi"*.

şeklinde okuduğunu öğrenmekteyiz.¹²

c) حتى nın sonundaki elifin uzatılarak (*imâle* ile) okunması

Bu ise Yemenlilerin lügatıdır.¹³

¹⁰ A. İrbilî, a.g.e., s.404

¹¹ Yûsuf, 12/35

¹² Murâdî, a.g.e., s.558

¹³ Murâdî, a.g.e., s.558

V - أم : "yoksa "

A - MUTTASIL EM (أم المتصلة)

Muttasıl أم ya soru sormak ya da eşitlik anlamını ifâde etmek için kullanılır. Cümlelerin tüm öğelerini aynı konumlu öncüle bağlar.

1- Soru sormak için kullanılan أم ile atıf :

Soru sormak için kullanılan أم li cümlelerde soru edatı olarak genellikle hemze (ة) kullanılır.¹ Atfedilen öğeler ise ;

a- Müfredi müfrede atfedebilir

Bu durumda soru hemzesinden hemen sonra birinci müfred (ma'tûfun aleyh) gelir. (Yâni sorulan öge öne alınır.) Sorulmayan unsur ise أم ile birinci müfred arasında bulunur. Bu en uygun olan şekildir.²

أ + مفرد (إسم / فعل) + الذى لا يستل عنه + أم + مفرد (إسم / فعل)

أ زید عندک أم عمرو ؟ Zeyd **mi** yanında yoksa Âmr **mi** ?

أ زیداً لقیتم أم بشرًا ؟ Zeyd'e **mi** rastladın yoksa Bişr'e **mi** ?

أ انتم أعلم أم الله . " Siz **mi** daha iyi bilirsiniz yoksa Allah **mi** " ?³

أ لذكرین حرم أم الأنثیین ؟ "iki erkeği **mi** haram etti yoksa iki dişiyi **mi** " ?⁴

¹ Nâdiren هل kullanıldığı da görülür. Bak. Mâlekî, a.g.e., s.178

² Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.484 ; Mâlekî, a.g.e., s.178

³ Bakare, 2/140

⁴ En'âm, 6/144

Soru hemzesi ile öncül arasına sorulmayan unsur da girebilir. Ancak bu şekil diğeri kadar yaygın olmayıp dil zevkine uygun da değildir.⁵

أ + الذی لا یسنل عنه + مفرد (اسم / فعل) + أم + مفرد (اسم / فعل)

أ لقییت زیدا أم عمرو؟ Zeyd'e **ya da** 'Amr'a rastladın mı ?

أ عندك زید ام عمرو؟ Zeyd **ya da** 'Amr yanında mı ?

Soru hemzesini izleyen أم yerine أيهما veya أيهن kelimelerinden biri konulduğu zaman cümlelerin anlamı değişmez.⁶

أ زید عندك أم عمرو؟ Zeyd **mi** yanında **yoksa** 'Amr mı ?

أيهما عندك؟ ikisinden hangisi yanında ?

أ زیدا لقییت ام بشر؟ Zeyd'e **mi** rastladın **yoksa** Biş'e mi ?

أيهما لقییت؟ ikisinden hangisine rastladın ?

أم kelimesinin uygun düştüğü durumlarda atıf harfi olarak sadece أم kullanılabilir, أو kullanılması ise yanlıştır.⁷

أ زید عندك أم عمرو؟ Zeyd **mi** yanında **yoksa** 'Amr mı ?

أيهما عندك؟ ikisinden hangisi yanında ?

أ زید عندك أو عمرو؟ Zeyd **mi** yanında **veya** 'Amr mı ? (denmez.)

⁵ Sıbeveyh, a.g.e, c.I, s.484; Mâlekî, a.g.e., s.178

⁶ Sıbeveyh, a.g.e, c.I, s.484

⁷ Sıbeveyh, a.g.e, c.I, s. 484

Soru hemzesini izleyen أم li cümleye نعم veya لا ile cevap verilmez.⁸
Çünkü (أ / أم) ile yapılan soru tasdîk ve inkâr bildirmez. Bu kural hem isim cümleleri hem de fiil cümleleri için geçerlidir.⁹

أزيد عندك أم عمرو؟ : Zeyd **mi** yanında **yoksa** Âmr mı ?

. نعم / لا - hayır / evet (denmez).

أزيداً لقيت أم عمراً؟ : Zeyd'e **mi** rastladın **yoksa** Âmr'a mı ?

. نعم / لا - hayır / evet (denmez).

b - Cümleyi cümleye atfedebilir.

Eğer cümle fiil cümlesi ise bu durumda fiille başlamak birinci örnekteki müfretle başlamak gibidir. Çünkü burada sorulan öge isim değil fiildir.¹⁰

أ + فعل + الذى لا يسئل عنه + أم + فعل + الذى لا يسئل عنه

أضربت زيدا أم قتلته؟ : Zeyd'i dövdün **mü** yoksa onu öldürdün **mü** ?

أقام زيد أم قعد؟ : Zeyd kalktı **mi** yoksa oturdu **mu** ?

Sorulmayan unsur

1) öne alınabilir:

أ + الذى لا يسئل عنه + فعل + أم + فعل

أزيد قام أم قعد؟ : Zeyd **mi** kalktı **yoksa** oturdu ?

⁸ Çünkü نعم ve لا kelimeleri *ta'yîn* veya *taḥdîd* değil, *muvâfaqât* veya *muḥâlefet* bildirir.

Halbuki soru hemzesi kullanılan أم li yapıda sorulmak istenen; *muvâfaqât* veya *muḥâlefet* değil *ta'yîn* veya *taḥdîd* dir.

⁹ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.484; Mâlekî, a.g.e., s.180

¹⁰ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.484

n) ya da ikinci fiilden sonraya bırakılabilir.

أ + فعل + أم + فعل + الذى لا يستل عنه

أضربت أم قتلت زيدا ؟ : Zeyd'i dövdün **mü yoksa** öldürdün **mü** ?

Ancak her iki cümle de

أضربت زيدا أم قتله ؟ : Zeyd'i dövdün **mü yoksa** O'nu öldürdün **mü** ?

cümlesi kadar güzel ve akıcı değildir.¹¹

Müfretlerin atfında kullanılan أى kelimesi burada da kullanılabilir.¹²

أضربت زيدا أم قتله ؟ : Zeyd'i dövdün **mü yoksa** O'nu öldürdün **mü** ?

أي ذاك كان يزيد ؟ : Zeyd'e bunların hangisi oldu ?

Atfedilen iki ma'tûf cümlelerin biri fiil diğeri isim cümlesi veya tersi olabileceği gibi her ikisi de isim cümlesi veya fiil cümlesi de olabilir. Bu durumda ise sorulan unsur cümlelerin muhtevâsıdır.

أ + جملة فعلية + أم + جملة إسمية

أجئتنا بالحق أم أنت من اللاعبين ؟ : "Sen bize gerçeği **mi** getirdin **yoksa** şaka **mi** yapıyorsun" ?¹³

أ + جملة إسمية + أم + جملة فعلية

أفى قلوبهم مرض أم إرتابوا ؟ : "kalplerinde bir hastalık **mi** var **yoksa** şüphe **mi** ediyorlar" ?¹⁴

¹¹ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.484

¹² Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.484

¹³ Enbiyâ, 21/ 55

¹⁴ Nûr, 24/50

أ + جملة إسمية + أم + جملة إسمية

Müsâfirin yarın kalacak mı yoksa gidecek mi ? : أضيفك مقيم غدا أم ضيفك مسافر ؟

أ + جملة فعلية + أم + جملة فعلية

"teşekkür mü etsem yoksa nankörlük mü"?¹⁵ : أشكر أم أكفر ؟

B- EŞİTLİK BİLDİRMEK İÇİN KULLANILAN EM

a) Bu durumda bir fiil veya isim cümlesinden sonra birincisinde tesviye hemzesi (همزة التسوية) denilen bir hemzeyi içeren iki haberî cümle arasında yer alır.

جملة إسمية أو فعلية + أ (همزة التسوية) + جملة إخبارية + جملة إخبارية

"Onları korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir."¹⁶ : سواء عليهم أ أنذرتهم أم لم تنذرهم

Tesviye hemzesinden önce gelen fiil veya isim cümlesinde سواء (eşittir, farketmez, birdir, değişmez. vb.) kelimesi veya bu anlamda ليت شعري / لا أدري (ليت شعري / لا أدري) gibi başka bir kelimenin bulunması gerekir. Yâni diğer bir deyimle hemze ve sonrası bir fiil ya da fiilimsiye bağımlı olmalıdır. Bâzen hemzenin kullanılmadığı da olur.

"Onlar için tevbe etsen de etmesen de bizce farketmez."¹⁷ : سواء علينا إ ستغفرت لهم أم لم تستغفر لهم .

¹⁵ Neml, 27/40

¹⁶ Bakare, 2/6

¹⁷ Münâfikûn, 63/6

b) Aralarında muttasıl **أَمْ** in yer aldığı her iki haberî cümle de müfred te'vîlinde olup mastara çevrilebilir.¹⁸ Bu durumda cümle, vav bağlacı ile çift maasdarlı olarak kurulabilir.

: سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم . "Onları korkutsan **da** korkutmasan **da** onlar için birdir."

¹⁹

: سواء عليهم إنذارك وعدمه . Onları korkutman **da** korkutmaman **da** onlar için birdir.

: إنذارك وعدمه سواء عليهم . korkutman **da** korkutmaman **da** onlar için birdir.

: سواء علينا أجزعنا أم صبرنا . "sıkılsak **da** sabretsek **de** bizim için farketmez."

²⁰

: سواء علينا جزعنا وصبرنا . sıkılmamız **da** sabretmemiz **de** farketmez.

: جزعنا وصبرنا سواء علينا . sıkılmamız **da** sabretmemiz **de** aynıdır.

Muttasıl **أَمْ** ile kullanılan haberi cümleler daha çok fiil cümlelerinden oluşur. Ancak isim cümleleri veya biri isim diğeri fiil cümlesinden oluşan cümlelerde kullanılabilir.

: وإن أدري أ قريب أم بعيد ما توعدون "tehdid edildiğiniz şey yakın mı yoksa uzak mı bilmem." ²¹

: سواء عليكم أ دعوتهم أم أنتم صامتون "onları **ha** çağırmışsınız **ha** çağırmamışsınız ne farkeder ki." ²²

Fakat bu uslûp fiil cümleleri kadar yaygın değildir.

Eşitlik ifâde eden muttasıl **أَمْ** in müfredlerle cümle arasında kullanıldığı da görülebilir. Ancak bu uslûb da o kadar yaygın değildir.

¹⁸ Eşitlik bildirmek için kullanılan **أَمْ** li cümleler (tesviye hemzesi ile kurulan cümleler) masdara çevrilirken soru hemzesiyle sorulan cümleler mastara çevrilemez. Tesviye hemzesiyle kullanılan ve aralarında **أَمْ** atfının yer aldığı her iki haberî cümle de müfred te'vilindedir. Bu yüzden daima bir cümleden sonra gelirler. Halbuki soru cümlelerinde durum bunun aksidir.

¹⁹ Bakare, 2/6

²⁰ İbrâhim, 14/21

²¹ Enbiyâ, 21/109

²² A'râf, 7/193

سواء عليك السفر أم بت ليلة : Seyahat etmen veya bir gece Ehli Kıbâb'da

بأهل القباب من عمر بن عامر : Umeyr b. Âmir'in yanında kalman senin için farketmez.

d) Eşitlik bildiren muttasıl أم ile kullanılan haberî cümlelerin birincisinin başında bulunan tesviye hemzesi bazen düşer (*hazif*).

سواء عليهم إستغفرت لهم أم لم تستغفر لهم : "Onlar için af dilesen *de* dilemesen *de* birdir." ²³
(أ إستغفرت)

e) Eşitlik bildiren muttasıl أم ile kullanılan haberî cümlelerden biri olumlu diğeri olumsuz olduğunda olumsuz cümle genellikle geriye atılır.

سواء عليهم أنذرتهم أم لم تنذرهم : "Onlar için af dilesen *de* dilemesen *de* birdir." ²⁴
سواء علينا أ وعظت أم لم تكن من الواعظين : "vâzetseniz *de* vâzetmeseniz *de* bizim için farketmez." ²⁵

C - TESVİYE HEMZESİ İLE GELEN أم İN İSTİFHAM HEMZESİ İLE GELEN ام DEN FARKI:

1- Tesviye hemzesinden sonraki cümleye asla cevap verilmez. Çünkü bu cümle ile soru değil haber verme kastedilir. İstifhâm hemzesinden sonraki cümle ise soru cümlesidir ve buna cevap verilir.

سواء عليهم أنذرتهم أم لم تنذرهم : "Korkutsan *da* korkutmasan *da* onlar için birdir." ²⁶
- نعم أنذرتهم - evet onları korkuttum (denmez).

²³ Münâfıqûn, 63/6

²⁴ Bakare, 2/6

²⁵ Şuârâ, 26/136

أزيد عندك أم عمرو ؟ : Zeyd **mi** yanında **yoksa** Amr mı ?

- Zeyd yanımda (denir). - زيد عندي

2- Tesviye hemzesinden sonraki cümle ihbârî cümle olduğu için doğrulanabilir ya da yalanlanabilir niteliktedir. İstifham hemzesinden sonraki cümle ise inşâî cümle olduğu için doğrulanması ya da yalanlanması söz konusu değildir.

3- Tesviye hemzesinden sonra kullanılan أم genellikle iki cümle arasında yer alır. İstifhâm hemzesinden sonra kullanılan أم ise, iki cümle veya iki müfred arasında yer alabileceği gibi müfredlerle cümle arasında da kullanılır.

سواء عليك انفر أم بت ليلة : Seyahat etmen veya bir gece Ehli Kıbâbda
بأهل القباب من عمير بن عامر farketmez. Umeyr b. Âmir'in yanında kalman senin için

4- Tesviye hemzesiyle kullanılan أم den önceki ve sonraki cümle müfred te'vîlinde olduğu için masdara çevrilebilir. İstifhâm hemzesi ile kurulan cümleler de ise bu mümkün değildir.

سواء علينا أجزعنا أم صبرنا : sıkılsak **da** sabretsek **de** bizim için farketmez.²⁷

سواء علينا جزعنا وصبرنا : sıkılmamız da sabretmemiz de farketmez.

جزعنا وصبرنا سواء علينا : sıkılmamız da sabretmemiz de aynıdır.

D - MUNKATİ‘ أم

أم harfinin anlam yönüyle birbirinden farklı ancak birbiriyle bağlantılı iki ayrı cümle arasında yer almasıdır.²⁸

²⁶ Bakare, 2/6

²⁷ İbrâhîm, 14/21

أعمر و عندك أم عندك زيد ؟ : *Amr mı yanında yoksa yanında Zeyd mi var ?*

Bu cümle

O ikisinden hangisi yanında ? : أيهما عندك ؟

cümlesiyle aynı anlamda değildir. Çünkü عندك ifâdesinde te'kîr ve vurgu vardır.

أيهما ifadesinin uygun düştüğü örneklerde ise bu durum söz konusu değildir.

Şu âyet de bunun gibidir.

الم تنزل الكتاب لاريب فيه : *"Elif lâm mîm kitabın indirilişi hiç şüphesiz olmasın ki Alemlerin Rabbi tarafından. Yoksa O'nu uydurdu mu diyorlar."* ²⁹

أليس لي ملك مصر و هذه الأنهار تجري من تحتي : *"Mısır mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi ? Yoksa ben şu aşağılık adamdan daha iyi değilmiyim."* ³⁰

Bu durumda anlamı ³¹ harfi takdir edilebilir. Bu durumda anlamı birinciden vazgeçerek ile ikinciye yönelmektir.

آلله خير أم ما يشركون : *"Allah mı daha iyi yoksa ortak koştukları mı ? Yoksa yeri ve gökleri yaratan mı" ?* ³²

آلله خير أم ما يشركون : *"Allah mı daha iyi yoksa ortak koştukları mı ? Yoksa yeri ve gökleri yaratan mı" ?*

Bazen بل ile takdir edilir. Sîbeveyh bu konuda Arapların ;

إنها لابل أم شاة يا قوم : Hey millet o ya bir deve sürüsü ya da koyun.
(hey millet o bir deve sürüsü yoo koyun).

²⁸ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.484; Mâlekî, a.g.e., s.179

²⁹ Secde, 32/1-2-3

³⁰ Zuhuf, 43/51

³¹ Mâlekî, a.g.e., s.179

³² Neml, 27/59-60

sözlerini örnek verir.³³

Munḳatı' ʾm aşağıdaki yapılarda kullanılır.

a)

جملة إخبارية + ʾm + جملة إخبارية

: وإذا تلي عليهم آياتنا بينات قال الذين كفروا : "Onlara apaçık ayetlerimiz okunduğu zaman kendilerine gelen hakkı inkâr edenler " bu apaçık bir büyüdür " dediler. للحق لما جاءهم هذا سحر مبين ʾm يقولون إفتراه . *Yoksa O'nu uydurdu mu diyorlar.*"³⁴

b) Bâzen hemze dışında başka bir istifham edatı ile başlayan bir cümleden sonra da kullanılabilir.

: هل يستوي الأعمى والبصير : "Görenlerle görmeyenler eşitmidir ? (eşit değildir). *Yoksa* karanlıklarla aydınlık eşitmidir."³⁵ (eşit değildir)."³⁶ ʾm هل يستوي الظلمات والنور

c) Soru ve eşitlik değil inkâr ve nefîy ifâde eden hemze ile başlayan bir cümleden sonra da kullanılabilir. Putlarla ilgili şu âyette olduğu gibi;

: أ لهم أرجل يمشون بها ʾm هم أيد يبطشون بهم : "Onların yürüdükleri ayakları mı var, *yoksa* tuttukları elleri *mi* var ? *Yoksa* onların gören gözleri *mi* var, *yoksa* onların işiten kulakları *mi* " ?"³⁷ ʾm هم أعين يصرون بها ʾm هم أذان يسمعون بها .

³³ Sibeveyh, a.g.e, c.I, s.484

³⁴ Ahkâf, 48/7-8

³⁵ Ra'd, 23/16

³⁶ Bu cümle de gerçekte birinci cümle gibidir. Çünkü bu cümlede kullanılan soru edatı (هل), görenle görmeyenlerin eşit olup olmadığını sormak için değil, aksine onların eşit olmadığını vurgulamak için kullanılmıştır. Zira istîfhâmdaki belâğî amaçlardan biri de *taḳrîr* dir. Burada da *taḳrîr* kastedilmektedir. Bak. el-Belâğatu'l-Vâḍiḥa, c.I, s.199

³⁷ A'râf, 7/195

d) Takrîr ifâde eden istifhâm hemzesi ile başlayan bir cümleden sonra kullanılabilir.³⁸ Allah'ı Tealâ'nın münâfıklar hakkındaki şu sözü gibi;

أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ إِرْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَخِيفَ
اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ : *"Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe mi ettiler, yoksa Allah ve Resûlünün kendilerine bir haksızlık yapacağından mı korkuyorlar."*³⁹

Yine inanmayanlar hakkındaki şu âyet gibi;

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبِهِمْ أَقْفَالُهَا : *"Kur'ân-ı hiç düşünmüyorlar mı ? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitleri mi var"?*⁴⁰

e) Munkatı' أَمْ ile kurulan cümle kendisinde soru edatı olmadığı halde inkârî soru ifâde edebilir.⁴¹

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمْ الْبَنُونَ ؟ : *"Yoksa kızlar O'nun da oğlanlar sizin mi ?"*⁴²

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمْ الْبَنُونَ ؟ : *kızlar onun da oğlanlar sizin mi ?"*

f) Muttasıl أَمْ ile kurulan cümlelere لا veya نعم ile cevap verilmezken munkatı' أَمْ ile kurulan bir cümleye نعم veya لا ile cevap verilebilir.

أَمْ لَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا ؟ : *"Onların yürüdükleri ayakları mı var"?*⁴³

-Hayır onların yürüdükleri ayakları yok. - لا ليس لهم أرجل يمشون بها

E - ZAİDE OLARAK KULLANILMASI :

Bu, Ebû Zeyd'in görüşüdür. Bu görüşüne delil olarak

³⁸ Soru hemzesi sâdece soru amacıyla kullanılmaz. Soru dışında inkâr, nefiy, takrîr, tevbih, ta'zîm, tahkîr, istibtâ', taaccüb, tesviye, temennî ve teşvîk gibi birtakım belâğî amaçlarla da kullanılır. Bak. *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, c.I, s.199

³⁹ Nûr, 24/50

⁴⁰ Muḥammed, 47/24

⁴¹ A. Ḥasan, a.g.e., c.III, s.601

⁴²

⁴³ A'raf, 7/195

44 "Yoksa O'nu uydurdu mu diyorlar"? : أم يقولون إفتراه

O'nu uydurdu diyorlar : يقولون إفتراه

âyetini gösterir.

Öte yandan bazı Yemenlilerin konuşmalarında أم kelimesini ilâve ettiklerini öğrenmekteyiz.⁴⁵

أم نحن نضرب الهام : mmm biz adamın beynini parçalarız.

نحن نضرب الهام : biz adamın beynini parçalarız.

F - BELİRLİLİK HARFİ (ال) YERİNE KULLANILMASI

أم harfinin Tay lehçesinde harfi ta'rîf / belirlilik takısı olarak kullanıldığını öğrenmekteyiz. Bu kullanımın Hımmîr lehçesi olduğunu söyleyenlerin yanında Yemen lehçesi olduğunu söyleyenler de vardır.

Şâir Abdullah b. Aneme'nin

bu benim dostum, benim yoldaşımdır : ذاك خليلي وذو يواصلني

ok ve kalkaniyla arkamdan beni korur. يرمى ورائي بامسهم واملسمه

beytindeki أم harfleri ال yerine kullanılmıştır.

Doğrusu şu şekildedir :

bu benim dostum, benim yoldaşımdır : ذاك خليلي وذو يواصلني

ok ve kalkaniyla arkamdan beni korur. يرمى ورائي بالسهم والسلمه

Ayrıca Nemir b. Tûlûb'un Resulullah (SAV.) dan rivayet ettiği

⁴⁴ Secde, 32/3

⁴⁵ Murâdi, a.g.e., s.207

ليس من ا م بر ا م صيام في ام سفر : "yolculukta iken oruç tutmak bir iyilik
degildir." ⁴⁶
(ليس من البر الصيام في السفر)

hadîsi de bu kullanıma güzel bir örnek teşkil eder.

Ancak yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi bu kullanım asıl olmayıp (ال)
harfi yerine (*bedel*) bir kullanımdır.⁴⁷

⁴⁶ Buhârî, 3/30

⁴⁷ Murâdi, a.g.e., s.207; Mâleki, a.g.e., s.180

VI - أو : " ya / veya / ya da / yahut "

Ma'tûfunu ma'tûfun aleyhine sâdece i'râb yönüyle ortak kılan atıf harflerinden biridir. Bu harf müfretlerin atfında kullanıldığı gibi cümlelerin atfında da kullanılabilir.

Cümlede ifâde ettiği anlamlar ise aşağıdaki şekillerdedir:

1- Şüphe, tereddüt (*sekk*) veya kapalılık (*ibhâm*) bildirir.

Bu durumda أو harfî dâima, kesinlik ifâde eden bir haberî cümleden sonra kullanılır.¹

جملة خبرية + معطوف عليه + أو + معطوف

ضربت زيدا أو عمرا. : Zeyd'e vurdum ya da 'Amr'a.

جاءني زيد أو عمر. : Zeyd bana geldi ya da 'Amr.

وإننا أو إياكم لعلی هدى أو في ضلال مبین. : "Ya biz doğruyuz ya da siz veya ya biz sapıgız ya da siz sapıgın tekisiniz / herhalde ya biz doğru yolda ya da sapıgız ya da siz."²

2- Farklı iki şeyi aynı değerde tutmak (*serbesti*) ve muhayyerlik (*tahyîr ve ibâha*)³ bildirir. Bu durumda; أو harfinin daima bir istek veya kesinlik ifadesinden sonra kullanılması gerekir.⁴

جملة أمر + معطوف عليه + أو + معطوف

جالس عمرا أو بشرا = جالس أحدا منهم : 'Amr'la otur veya Bişr'le : Onlardan biriyle otur (Onlar'dan birini seçmekte serbestsin).

كل لحما أو خبزا أو تمرا = كل أحد هؤلاء : Et ye veya ekmek ya da hurma : Bunlardan birini ye.

¹ A. Hasan, a.g.e., c. III, s.603

² Sebe, 34 /24

³ Ma'tûf ve mâtufun aleyhin arasını cem' mümkün olduğu zaman *ibâha*, mümkün olmadığı zaman ise *tahyîr* anlaşılır. Bak. M.S.Esîr- B. Cüneydî, a.g.e., s.214

⁴ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s. 479.

Müteahhîrûn nahiv kaynaklarında ifâde edildiğine göre, istek cümlesinden sonra kullanılan أو harfî sadece ma'tûfunun yerine getirilebilecek nitelikte olabileceği gibi (*tahyîr*), hem ma'tûfu hem de ma'tûfun aleyhinin yerine getirebilecek nitelikte de olabilir (*ibâha*).⁵

Bu durum daha çok cümlelerin anlamına bağlıdır.

- كل خبز أو جبنا : Ekmek ye **veya** peynir.
(ekmek **de** ye peynir **de**).
اقم عندنا أو سافر. : ya yanımızda kal **ya da** git.
جالس الكتاب أو الشعراء. : yazarlarla **veya** şâirlerle otur.
كونوا هودا أو نصارى. : "*ya yahûdî olun ya da hristiyan.*"⁶

Ancak Sîbeveyh bunu kabul etmez. O şöyle der⁷:

- كل خبز أو تمر : ای لا تجمعهما. : ya ekmek ye **ya da** hurma ye: yani bu ikisini birlikte yeme.
ادخل علی زید او عمرو او خالد. : ya Zeydin yanına gir **veya** 'Amr'ın **ya da** Halid'in : Birinden fazlasının yanına girme.
(لا تدخل علی اکثر من واحد).

Yasaklama cümlesinden sonra kullanılan أو ma'tûf için de yasaklama bildirir. Bu yüzden yasaklama cümlelerinden sonra kullanılan أو harfî yerine ولا harfî de kullanılabilir.

- لا تأت زيدا أو عمرا. : Zeyd'e **veya** 'Amr'a gelme.
لا تأت زيدا ولا عمرا. : Ne Zeyd'e **ne de** 'Amr'a gel (gelme).
لا تأت أحدا من هؤلاء. : Bunlardan birine gelme.
لا تطع منهم آثما أو كفورا. : "*Onlardan hiçbir günahkara ya da nanköre uyma.*"⁸
لا تطع منهم آثما ولا كفورا. : Onlardan ne bir günahkara **ne de** bir nanköre uy (uyma).

⁵ A.Ḥasan, a.g.e., c.III, s.603

⁶ Bakare, 3/135

⁷ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.479

⁸ İnsân, 76/24

Bunlardan hiçbirine uyma. : لا تطع أحدا من هؤلاء.

أم harfî ile kurulan soru cümlelerinde yalnızca iki ihtimâlden biri sorulurken, أو ile kurulan soru cümlelerinde iki veya ikiden fazla ihtimâl sorulabilir. Burada أم harfinin aksine fiil başa alınır, ihtimâl öğeleri ise geriye bırakılır. Ayrıca أم ile sorulan sorulara لا veya نعم ile cevap verilmezken, أو harfî ile sorulan sorulara لا veya نعم ile cevap verilebilir.⁹

أ زيدا لقيت أم عمرا ؟ : Zeyd'e mi rastladın, 'Amr'a mı ?
Zeyd'e mi rastladın yoksa 'Amr'a mı ?

زيدا لقيته . : Zeyd'e rastladım.

نعم لقيت زيدا . : Evet. Zeyd'e rastladım (denmez).

لا ما لقيت زيدا . : Hayır. Zeyd'e rastlamadım (denmez).

أ زيدا لقيت أم عمرا أم خالدا ؟ : Zeyd'e mi rastladın yoksa 'Amr'a mı yoksa Halid'e mi ? (denmez).

أ لقيت زيدا أو عمرا أو خالدا ؟ : Zeyd'e veya 'Amr'a ya da Halid'e rastladın mı ?
Bunlardan birine rastladın mı ?

(ألقيت احدا من هؤلاء) ؟

نعم لقيت زيدا . : Evet. Zeyd'e rastladım.

لا ما لقيت احدا منهم . : Hayır. Onlardan birine rastlamadım.

أ عندك زيد أو خالد أو عمرو . : Zeyd veya 'Amr ya da Halid yanında mı ?

(أعندك احد من هؤلاء) ؟ : Bunlardan birisi yanında mı ?

نعم كلهم عندي . : Evet. Hepsi yanımda.

لا ليس عندي أحد منهم . : Hayır. Yanımda onlardan kimse yok.

Bu iki cümleyi:

أ زيدا لقيت أم عمرا أو خالدا ؟ : Zeyd'e mi rastladın **yoksa** 'Amr'a mı **yoksa** Halid'e mi ?

أ زيد عندك أو خالد أو عمرو ؟ : Zeyd mi yanında **yoksa** Halid mi **yoksa** 'Amr mı ?

şeklinde ifâde etmek de mümkündür. Ancak bu öncekiler kadar güzel ve akıcı değildir.¹⁰ Çünkü bu tür yapılarla sadece أم harfî kullanılır.

⁹ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.487

¹⁰ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.487

Aynı şekilde iki öge arasında üstünlük veya en üstünlük konularında bir karşılaştırma yapılacağına أو değil أم harfi kullanılır.¹¹

أزيد أفضل أم عمرو؟ : Zeyd mi daha iyi veya Amr mı ? (denmez).

أزيد أفضل أم عمرو؟ : Zeyd mi daha iyi yoksa Amr mı ? (denir).

Burada ikinci öge düşürülerek;

أزيد أفضل؟ : Zeyd mi daha iyi ? (denmez).

Fakat;

أضربت زيدا؟ : Zeyd'i dövdün mü ? (denir).

Soru cümlesine başka bir cümle atfedileceği zaman أو veya أم kullanılması arasında bir fark yoktur.

أجلس أم / أو تذهب؟ : Oturuyormusun yoksa / veya gidiyormusun ?

أضرب زيدا : أم / أو تتصل حالا؟ : Zeyd'i mi dövüyorsun yoksa / veya Halide mi ulaşıyorsun ?

3) Vazgeçme cayma (*idrâb*) ifâde eder.

Bu durumda أو den önce bir yasaklama cümlesi ya da olumsuz bir cümle yer alır. Bu tür cümlelerde birinci cümledeki fiil atıftan sonra ki cümlede aynen tekrarlanır.¹² (Cümleyi cümleye atıf, s.)

جملة نهى + أو + جملة نهى .

لا تضرب زيدا أو لا تضرب عمرا. : Zeyd'e vurma yoo Amr'a vurma.

جملة منفية + أو + جملة منفية

لست بشرا أو لست عمرا. : Bîşr degilim yoo Amr degilim.

¹¹ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.487

¹² Müberrid, a.g.e., c.I , s. 10

EV (اَوْ) HARFİNDEN SONRA GELEN MUZARİ FİİLİN NASBI

1- اَوْ harfinden sonra gelen muzârî fiil nasb edilmişse, bu nasb اَوْ ile değil, gizli bir اَنْ harfî ile dir.¹³

Güzel konuşmanı **ya da** susmanı istiyorum. : أريد أن تنطق بجميل أو تسكت (أن تسكت).

"Bir insanın Allah'la konuşması ne haddine. **Ancak Allah O'na vahyeder ya da bir elçi gönderirse ne âlâ.**"¹⁴ : وما كان لبشر أن يكلمه الله إلا وحيا أو يرسل رسولا.

2- اَوْ den sonra gelen muzârî fiil merfû ise, o zaman اَوْ cümleleri atfetmiş sayılır.

"Yakında çok kuvvetli bir gruba karşı savaşmaya çağırılacaksınız, müslüman olurlarsa **ne âlâ / müslüman oluncaya kadar.**"¹⁵ : ستدعون إلى قوم أولى بأس شديد تقاتلونهم أو يسلمون / يسلموا / حتى يسلموا.

Güzel konuşmanı istiyorum **ya da** susacaksın. : أريد أن تنطق بجميل أو تسكت.

A'şâ

Eğer binici iseniz, zâten bizim örfümüzdür binmek. **Ya da** inersiniz / ineceksiniz, o zaman biz de zaten inmiş durumdayız. : إن تركبوا فركب الخيل عادتنا أو تنزلون فأنا معشر نزول.

3- Şartlı cümlelerde اَوْ yerine حتى veya إلا أن harfleri kullanılabilir.

düzelene / düzelinceye kadar onu döv / onu döv, düzelirse ne âlâ. : إضر به أو يستقيم / حتى يستقيم / إلا أن يستقيم.

"Yakında çok kuvvetli bir gruba karşı savaşmaya çağırılacaksınız, müslüman olurlarsa **ne âlâ / müslüman oluncaya kadar**". : ستدعون إلى قوم أولى بأس شديد تقاتلونهم أو يسلمون / يسلموا / حتى يسلموا / إلا أن يسلموا.

Bu ayet, Übeyy'in kırâatinde

"Onlarla savaşacaksınız, müslüman olurlarsa **ne âlâ.**" : تقاتلونهم أو يسلمون

şeklinde okunmuştur.¹⁶

¹³ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s. 427-430.

¹⁴ Şûrâ, 42/51

¹⁵ Fetih, 48/16

¹⁶ Sicistânî, Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleyman b. Eş'af, **Kitâbu'l-Meşâhif**, Birinci Baskı, Mısır, 1355, s.165

VII - إِمَّا : "ya.....veya / ya da / yahut , ister isterse..., diler dilerse "

İki yargıyı (isim / müfred veya cümle olabilir) seçmeli olarak birbirine bağlayan bir ayırtlama bağlacıdır.¹

Örneğin;

جاء إِمَّا زيد و إِمَّا عمرو. : Ya Zeyd **ya da** Amr geldi.

ضربت إِمَّا زيدا و إِمَّا عمراً. : Ya Zeyd'i **ya da** Amr'ı dövdüm.

cümlelerinde olduğu gibi.

Cümlede dâimâ tekrarlı olarak kullanılan² (إِمَّا و إِمَّا) bu bağlacın birincisi değil ikincisi atıf harfidir. Çünkü birincisi fiil ile fâil veya fâil ile mef'ûl gibi cümlelerin temel iki ögesi arasında yer alır. Cümlelerin temel ögeleri arasında ise atıf harfi kullanılmaz.³

جاء زيد. : Zeyd geldi.

جاء إِمَّا زيد. : Ya Zeyd geldi (denmez).

جاء إِمَّا زيد و إِمَّا عمرو. : Ya Zeyd **ya da** Amr geldi.

جاء زيد إِمَّا عمرو. : Zeyd geldi **ya** Amr (denmez).

جاء إِمَّا زيد عمرو. : Ya Zeyd Amr geldi (denmez).

ضربت إِمَّا زيدا و إِمَّا عمراً. : Ya Zeyd'i **ya da** Amr'ı dövdüm.

ضربت زيدا إِمَّا عمراً. : Zeyd'i dövdüm **ya** Amr'ı (denmez).

ضربت إِمَّا زيدا عمراً. : Ya Zeyd'i Amr'ı dövdüm (denmez).

¹ Ayırtlama bağlaçları Türkçede de çok kullanılan bir bağlaç türüdür. Örneğin" ya herrû, ya merrû",

" ya istiklâl, ya ölüm ", " ya devlet başa, ya kuzgun leşe ", "Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli " gibi. Ancak bu bağlaç Arapçanın aksine Türkçede tekli olarak da kullanıldığı gibi bâzen cümleden düştüğü de görülür. Örneğin, "akşam bizde buluşalım, yâhut biz size gelelim." (akşam ya bizde buluşalım, yâhut biz size gelelim) "İnsan bir mektub yazar, bir telefon eder " (İnsan ya bir mektub yazar, ya da bir telefon eder) gibi. (bak. Tahsin Banguoğlu, a.g.e.,s.555)

² Müberrid, a.g.e., c.III, s.28

³ Murâdî, a.g.e., s.529

إما ile yapılan atıfda genellikle yargılardan yalnızca birinin gerçekleşmesi sözkonusudur (*tahyîr/ muhayyerlik*).

: إنا هديناه السبيل إما شاكرا وإما كفورا. " Biz O'na yolu gösterdik, **ister** şükreder **isterse** nankörlük." ⁴

: وأخرون مرجون لأمر الله إما أن يعذبهم وإما أن يتوب عليهم. "Diğerleri de Allah'ın emrine bırakılmışlardır, **diler** onlara azabeder, **dilerse** onları affeder." ⁵

: إما أن تعذب وإما أن تتخذ فيهم حسنا. " **ister** onlara azabedersin, **istersen** onlara güzel davranırsın." ⁶

: وإما منا بعد وإما فداء. " **ister** bırakır, **isterse** fidye alırsınız." ⁷

Ancak her iki yargının gerçekleşmesi de mümkün olabilir (*ibâha*)

: كل إما تفاحا وإما عنباً. **ister** elma ye, **istersen** üzüm.
(istersen ikisini de yiyebilirsin).

Mâlekî talebî cümlelerden sonra kullanılan إما nın tahyîr ve ibâha , haberî cümlelerden sonra kullanılan إما nın ise şekk ve tereddüt ifâde ettiğini söyler.⁸

: كل إما سمكاً وإما جبناً. **ister** balık ye, **istersen** peynir.

: خذ إما دينار ذهب وإما نصفى دينار. **ister** bir dinar al, **istersen** yarım dinar.

: قام إما زيد وإما عمرو. **ya** Zeyd geldi **ya da** Amr.

Müberraîd Halîl'den naklen إما nın gerçekte (إِمَّا : إِمَّا + ما) dan meydana geldiğini ifâde eder.

: مررت برجل إن صالح وإن طالح. **Ya** hayırlı **ya da** şerli bir adama uğradım.

: مررت برجل إما صالح وإما طالح. **Ya** hayırlı **ya da** şerli bir adama uğradım.

⁴ İnsân, (Dehr), 76/3

⁵ Tevbe, 9/106

⁶ Kehf, 18/86

⁷ Muhammed, 47/4

⁸ Mâlekî, a.g.e., s.183-4-5

Bu görüşü temellendirmek için de şiir zarûreti durumunda ما harfinin düştüğünü gösterir. Çünkü O'na göre " *şîir eşyâyı aslına rücû ettirir*".⁹

Nefsin seni yalanladı, öyleyse sen de onu
yalanla
يا güzelce sabrederek ya da sıkılarak..
فإن جزعا وإن إجمال صبر.

Zarûret ânında ما 'nın düşüreceğine delil olarak Sîbeveyh de bu şiirle istişhâd da bulunur.¹⁰

إما ile yapılan atıfda ma'tûf ve ma'tûfun aleyh, öncesinde bulunan âmile göre i'râb edilirler.¹¹

Yâ Hamid ya da Mahmud kayboldu.
(fâil)
غاب إما حامد وإما محمود . (فاعل)

Yolcu ya trene ya da gemiye biniyor /
binecek. (mef'ûl)
يركب المسافر إما قطارا وإما سفينة . (مفعول)

"Biz O'na yolu gösterdik, artık ister
şükreder isterse nankörlük."¹² (hâl)
إنا هديناه السبيل إما شاكرا وإما كفورا . (حال)

"Nihâyet vâdedildiklerini yâni ya azâbı ya
da kıyâmet saatini görünce, kimin yerinin
daha kötü ve kimin adamlarının daha zayıf
olduğunu anlayacaklar."¹³ (bedel)
حتى إذا رأو ما يوعدون إما العذاب وإما الساعة
فسيعلمون من هو شر مكانا وأضعف جندا .
(بدل)

A - HARFİNİN OKUNUŞ ŞEKİLLERİ

إما harfî genellikle (.....وإما.....) şeklinde kullanılır.

Ancak bunun dışında bazı istisnâî kullanımları da görülür. Fakat bunlar şiir zarûretinden kaynaklanan zorunlu birtakım kullanımlar olup bunlarla kıyas doğru değildir¹⁴. Bu kullanımları şöylece sıralayabiliriz:

⁹ Bak. Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.134-471- c.II, s.67; Müberrid, a.g.e., c.I s.28

¹⁰ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.471

¹¹ A.Hasan, a.g.e., c.III, s.612

¹² İnsân, 76/3

¹³ Meryem, 19/75

¹⁴ Maleki, a.g.e., s.184; Murâdî, a.g.e., s. 488

a) **إِما** nın başındaki elifin fethası ile (.....وَأَمَّا....) şeklinde kullanılması.¹⁵

b) **أَما** nın birinci mim harfinin (ي) ya çevrilerek (..أَيْمًا...وَأَيْمًا...) şeklinde kullanılması.¹⁶

Saîd b. Kırât'ın

يا ليتما أمتنا شالت نعماتها : Keşke ananın ayakları yükselse (ölse).

أَيْمًا إلى جنة أَيْمًا إلى نار Ya cennete ya da cehenneme.

şiirinde olduğu gibi¹⁷

c) **إِما** harfinin sonundaki (ما) nın düşürülerek (.....وَأِنْ) şeklinde kullanılması.¹⁸

Örneğin Dureyd b. Samme'nin

لقد كذبتك نفسك فأكذبها : Nefsin seni yalanladı. Öyleyse sen de onu yalanla.

فإن جزعن وإن إجمال صبر ya güzelce sabrederek, ya da sıkılarak.

şiirinde olduğu gibi.¹⁹

Bu durum **إِما** nın gerçekte (إن + ما) dan müteşekkil olduğuna da delildir.

d) Birinci **إِما** dan sonra ikinci **إِما** yerine **إِلا** kullanılması (..إِلا..)²⁰

إِما أن تتكلم بخير وإِلا فاسكت : ya doğru konuş ya da sus.

örneğinde ve Musakkab el-Abdî'nin

فإِما أن تكون أخي بصدق : Ya samimi kardeşim ol

فأعرف منك شمالي من يميني : seninle sağımı solumu bileyim.

وإِلا فاطرحنى وإِتخذني : Ya da beni hesaptan düşür, düşman ol

عدوا أتيقك و تتقيني : senden korunayım sen de benden korun.

şiirinde olduğu gibi.²¹

¹⁵ Bağdadî, **Hizânetü'l-Edeb**, c.II, s.432

¹⁶ Mâlekî, **a.g.e.**, s.185

¹⁷ Bağdadî, **a.g.e.**, c.IV, s.431

¹⁸ Sibeveyh, **a.g.e.**, c.I, s.134

¹⁹ Sibeveyh, **a.g.e.**, c.I, s.134; Müberrid, **a.g.e.**, c.III, s.28

²⁰ Mâlekî, **a.g.e.**, s.102

e) Birinci إِمَّا'nın hazfedilerek sadece ikinci إِمَّا harfinin kullanılması.²²

Örneğin Farazdak'ın

تَهَاضُ بَدَارُ قَدْ تَقَادَمَ عَهْدُهَا : Tühâd (**ya**) modası geçmiş bir evde,

وإِمَّا بِأَمْوَاتٍ أَلَمَ حَيَاهَا **ya da** hayâli bile acı veren ölümlerde.

şiiirinde olduğu gibi²³

f) İkinci إِمَّا yerine أَوْ kullanılması. (إِمَّا.....أَوْ...) ²⁴

وإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لِمَا عَلَى هَدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مَبِينٍ : *'ya biz doğru yoldayız ya da siz veya ya biz sapıgız ya da siz sapıgın tekisiniz.'*²⁵

Bu tür kullanım şiirlerde oldukça yaygındır. Örneğin Ahtal'ın²⁶

وَقَدْ شَفَّنِي أَنْ لَا يَزَالَ يَرْوَعُنِي : Gerçekten de gitmemesi bana şifa oldu
خَيَالُكَ إِمَّا طَارِقًا أَوْ مَغَادِيَا Senin hayalinin sabah akşam gözümün
önünden.

B- إِمَّا İLE أَوْ ARASINDAKİ FARKLAR

a) أَوْ ile atıf yapılan cümlede önce kesin bir ifâde kullanılır. Ancak daha sonra ortaya çıkan bir kuşkudan dolayı أَوْ harfi getirilir ve bu harften sonra şüphe başlar. Halbuki إِمَّا ile kurulan cümlede ise söz baştan itibâren şüphe üzere söylenir.²⁷

جاء زيد. : Zeyd geldi

جاء زيد أَوْ عمرو. : Zeyd geldi veya Amr / Zeyd veya Amr geldi.

جاء إِمَّا زيد و إِمَّا عمرو. : Ya Zeyd ya da Amr geldi.

²¹ Bağdâdî, a.g.e., c..IV, s.429

²² Mâlekî, a.g.e., s.185; İbni Hişam, Muğni'l-Lebîb, c.I, s.61

²³ Bağdâdî, a.g.e., c.IV, s.427

²⁴ İrbilî, a.g.e., s.414

²⁵ Sebe, 34/24

²⁶ Murâdî, a.g.e., s, 531

²⁷ Müberrid, a.g.e., c.III, s.28; A. İrbilî, a.g.e., s.414

b) Birinci إِمَّا dan sonra genellikle başında و harfi bulunan ikinci bir إِمَّا tekrar edilir.²⁸ (إِمَّا و إِمَّا)

Halbuki أو ile atıfda ise أو harfini tekrar etmek zorunlu değildir.²⁹

قام إِمَّا زيد و إِمَّا عمرو : Ya Zeyd ya da Amr geldi.

جاء زيد أو عمرو : Zeyd veya Amr geldi.

c) أو bazen و veya بل anlamında kullanılabilir, إِمَّا ise kullanılmaz.³⁰

d) أو bazen vazgeçme anlamında kullanılırken, إِمَّا harfi bu anlamda kullanılmaz.³¹

C- İNKAR / OLUMSUZLUK HARFİ OLARAK KULLANILMASI

Kisâî إِمَّا nin inkar harfi olarak da kullanıldığını söyler.

إن النافية + ما الزائدة : إِمَّا

إِمَّا زيد قائم. : Zeyd ayakta değildir.

Atıf harfi olan إِمَّا inkâr ifâde eden إِمَّا ya sadece lâfzen benzer. Ayrıca inkâr harfi olan إِمَّا ile başlayan cümlelerde cevap cümlesi bulunmaz.

D - ŞART EDATİ OLARAK KULLANILMASI

إن الشرطية + ما الزائدة : إِمَّا

إِمَّا تدرس أقاصصك : Çalışmazsan, seni cezalandırırım.

إِمَّا يبلغن عندك الكبر أحدهما أو كلاهما : "İkisinden biri, yahut her ikisi, yanında ihtiyarlarsa sakın onlara öf deme."³² فلا تقل لهما أف.

²⁸ İrbilî, a.g.e., s. 414

²⁹ İrbilî, a.g.e., s.414

³⁰ Murâdî a.g.e., s.531

³¹ A.Hasan, a.g.e., c.III, s.612

³² İsrâ, 17/23

ele : فاما تتقفنهم في الحرب فشرد بهم. "Eğer / şayet savaşta onları geçirirsen, onları perişan et." ³³

: واما ينسينك الشيطان فلا تقعد بعد الذكرى. "Eğer / şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra sakın oturma." ³⁴

: فإما ترين من البشر أحدا فقولي إني نذرت للرحمن صوما. "Eğer insanlardan birini görürsen, "ben Rahmân için oruç adadım " de." ³⁵

: فإما ياتينكم منى هدى فمن تبع هداي فلا خوف عليهم. "Size benden bir hidâyet geldiği zaman kim benim hidayetime uyarsa, artık onlara korku yoktur." ³⁶

: إما ياتينكم رسل منكم يقصون عليكم آياتي فمن إتقى و أصلح فلا خوف عليهم. "Size kendi içinizden elçiler gelip ayetlerimi anlattıklarında korkup uslananlara korku yoktur." ³⁷

: و إما تخافن من قوم خيانة فانبذ إليهم. "Eğer bir kavmin hıyânet etmesinden korkarsan, onlarla antlaşmanı boz." ³⁸

Ancak إما ile şart oldukça azdır. ³⁹

³³ Enfâl, 8/57

³⁴ En'âm, 6/68

³⁵ Meryem, 19/26

³⁶ Bakare, 2/38

³⁷ A'râf, 7/35

³⁸ Enfâl, 8 /58

³⁹ İrbilî, a.g.e., s. 416

VIII - لكن : " fakat , ama , oysa , ise , yine de "

Arapçada temel *muhâlefet / aykırılık* edatlarından biri olan لكن , iki yargıdan birini öbürüne karşı çıkaran bir "*karşıtlama atfi / bağlacı*" olarak kullanılır. Hem müfredleri (isimler) hem de cümleleri bağlamakta kullanılan bu atıf harfi, kendisinden sonra gelen öge (isim veya cümle / ma'tûf) ile ana ögeyi (ma'tûfun aleyh) sınırlar veya onu bir ölçüde çürütür.

1- Müfredleri (isimleri) atf / bağlamada kullanılması:

Arapçada لكن harfinin müfredleri bağlamakta kullanılabilmesi için:

a) لكن den önce الواو harfi kullanılmamalıdır. Aksi halde الواو atıf ise لكن ise sâdece "*istidrâk*"¹ harfi olur.

الجملة الأصلية + لكن + اسم معطوف مفرد

ما صاحب المسيء لكن المحسن . : Kötüyle arkadaş olmadım, **fakat** iyiyle (oldum).

ما صاحب المسيء و لكن صاحب المحسن . : Kötüyle arkadaş olmadım, **fakat** iyiyle oldum.

Burada ma'tûfun, ma'tûfun aleyhle i'râb / gramer özellikleri yönünden uyuşması şarttır. Aksi halde لكن ismi değil cümleyi bağlamış olur.

ما زيد قائما لكن قاعدٌ . : Zeyd ayakta değil, **fakat** oturmaktadır.

ما زيد قائما لكن هو قاعدٌ . : Zeyd ayakta değil, **fakat** O oturmaktadır.

¹ Önceki ifâdeyi düzeltme.

b) لكن den önce ya olumsuzluk ya da yasaklama ifadesi bulunmalıdır.² Aksi halde yine müfredi değil cümleyi bağlamış sayılır.

الجملة المنفية / جملة نهي + لكن + مفرد

Hâinle arkadaş olmadım, **fakat** iyiyle (oldum).
: ما صاحبت الخائن لكن الامين.

Mazlumu dövme, **fakat** zâlimi (döv).
: لا تضرب المظلوم لكن الظالم .

Ancak burada

Halid **fakat** Amr geldi (denmez).
: حضر خالد لكن عمرو .

لكن ile atfin müfredlerin atfi sayılabilmesi için bu üç şartın aynı anda birarada bulunması gerekir. Bunların biri veya birkaçı bulunmazsa, bu atıf müfredlerin atfi olmaktan çıkar.³

B) Cümleleri atıf / bağlamada kullanılması: ⁴

Bu durumda لكن den önce bir cümle bulunur. لكن ile yeni bir fiil veya isim cümlesine başlangıç yapılır.⁵ لكن den önceki cümle ile sonraki cümle yapıları ise ;

² Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.216; Müberrid, a.g.e., c.IV, s.107

³ A.Hasan, a.g.e., c.III, s.616

⁴ Karşıtlama bağlaçları, cümlelerle birlikte Türkçede çok kullanılır. "Sinek küçüktür *ama* mide bulandırır " "Sonradan geldi *fakat* yetişemedi " "Çok işim vardı *yine de* reddetmedim" örneklerinde olduğu gibi. Ancak bâzen düşebilir: "Dün başlayacaklardı, başlamadılar" (Dün başlayacaklardı ama başlamadılar) "herkes kaşık yapar, sapını denk getiremez" (herkes kaşık yapar ama sapını denk getiremez) vb. gibi. Türkçede karşıtlama bağlaçlarıyla yapılan bağlamalar, karmaşık cümlelerde " -se de, ...mesine rağmen, ...mekle beraber " karşıtlama zarf fiilleriyle ifade edilebilir. Sinek küçükse de /küçük olmasına rağmen /küçük olmakla beraber mide bulandırır." Bak. Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s.556

⁵ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.459

a) لكن den önceki cümle olumsuz cümle veya yasaklama cümlesi, sonraki cümle ise olumlu olabilir.⁶

الجملة المنفية / جملة نهى + لكن + الجملة المثبتة

Şahsen O'na rastlamadım, **fakat** sekreteri ile konuştum. : لم اقبله شخصيا لكنني تحدثت مع سكرتيرته .

b) لكن den önceki cümle olumlu, لكن den sonraki cümle olumsuz veya yasaklama cümlesi olabilir.⁷

الجملة المثبتة + لكن + الجملة المنفية / جملة نهى

Saîd geldi **fakat** Ali gelmedi. : حضر سعيد لكن علي لم يحضر.

c) لكن den önceki ve sonraki her iki cümlede lâfzen / sözde olumlu olabilir. Ancak bu durumda iki cümlelerin anlam yönüyle birbirine zıt olması gerekir.

الجملة المثبتة + لكن + الجملة المثبتة

Zeyd geldi. **Ama** Said gitti. : جاء زيد لكن سعيد ذهب .

Meyvalar kışın çoğalır. **Lâkin / ama** üzüm yazın çoğalır. : تكثر الفواكه شتاء لكن يكثر العنب صيفا .

d) لكن hem fiiller hem de isimlere yanaşır ve لكن den sonra gelen isim (لكن nin ismi) dâima merfû olur.⁸ لكن ise sadece isimlere yanaşır. لكن den sonra gelen isim (لكن nin ismi) ise dâima mansûb halde bulunur.⁹ Ancak bunların Türkçeye çevirilerinde herhangi bir anlam farklılığı olmaz.

⁶ Müberrid, a.g.e., c.IV, s.107

⁷ Müberrid, a.g.e., c.I, s.12

⁸ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.459

⁹ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.459

الجملة الأصلية + لكنْ + (ؤ) إسم / فعل

محمد موظف لكنْ صديقهُ عامل . : Muhammed memurdur, **fakat** arkadaşı işçidir.

لكنْ الله يشهد بما انزلهُ ا ليك انزلهُ بعلمهُ . : "**Fakat Allah sana indirdiğini kendi bilgisiyle indirmiş olduğuna şahittir.**" ¹⁰

لكنْ الراسخون فى العلم يقولون أمانا به . : "**Fakat ilimde mesâfe katedenler :** "biz ona inandık " derler."

الجملة الأصلية + لكنْ + (-) إسم

محمد موظف لكنْ صديقهُ عامل . : Muhammed memurdur, **ama** arkadaşı işçidir.

وما رميت إذ رميت و لكنْ الله رمى . : Attığında sen atmadın, **fakat** Allah attı.

e) Cümlelerin atfında kullanılan لكنْ den önce الواو harfinin kullanılması oldukça yaygın bir usluptur. Ancak bu durumda vav (الواو) atıf harfi لكنْ ise "istidrâk" harfi sayılır. Bunların Türkçeye çevirilerinde herhangi bir farklılık olmaz.

وليس أخى من ودنى رأى عينه : Yanında iken beni öven benim kardeşim değildir. **Ama** ben yokken beni öven benim kardeşimdir.

لكنْ Mübtedâ ve haberleri aynı olan biri olumlu diğeri olumsuz iki cümle ile birbirine bağlanırsa, ikinci cümledeki ortak unsur genellikle hazfedilir.

أداة نفي + مبتدأ + خبر + لكنْ + (مبتدأ محذوف) + خبر

ما زيد قائما لكنْ عمرو (قائم) . : Zeyd ayakta değil, **fakat** Amr (ayakta).

أداة نفي + مبتدأ + خبر + لكن + مبتدأ + (خبر محذوف)

Zeyd ayakta değil. Fakat (O) oturuyor. : ما زيد قائما لكن (هو) قائم .

Aynı durum fiil cümleleri için de geçerlidir.

: ما كان محمد أباً أحد من رجالكم و لكن
رسول الله و خاتم النبيين .
*"Muhammed sizden birinin babası değil, fakat (O) Allah'ın elçisi ve Peygamberlerin de sonuncusudur."*¹¹

¹¹ Ankebût, 29/40

IX - بل : " bilakis, yoo, hattâ, bununla birlikte, sâdece, bu değil, bir de "

Arapçada temel muhâlefet ifadelerinden biri olan بل harfi hem müfred, hem de cümleleri bağlamakta kullanılan bir atıf harfidir.

a) Müfretlerin atfında kullanılması:

Bu durumda بل harfinden sonra müfred bir isim kullanılır.

I- لكن ile yapılan atıfda olduğu gibi, بل harfi de olumsuz bir ihbârî cümle veya yasaklama ifâdesinden sonra gelerek kendinden sonra gelen ismi öncekine atfeder. Bu durumda بل den önceki cümlelerin anlamından vazgeçilmez. Fakat بل den sonrası için öncesinin zıddına bir anlam kastedilir.¹

جملة إخبارية منفية + بل + مفرد

Zeyd değil **fakat** 'Amr kalktı. : ما قام زيد بل عمرو.

جملة نهى + بل + مفرد

Zeyd'e değil **fakat** 'Amr'a vur. : لا تضرب زيدا بل عمرا.

Bu durumda بل harfi istidrâk (الاستدراك) ifâde eder.

ii-) لكن ile yapılan atıfdan farklı olarak, olumlu cümleden sonra düzeltme anlamı ifâde eder.²

جملة إخبارية مثبتة + بل + مفرد

Zeyd yoo (düzeltiyorum) 'Amr kalktı. : قام زيد بل عمرو.

جملة أمر + بل + مفرد

Zeyde yoo 'Amra vur. : اضرب زيدا بل عمرا.

¹ Müberrid, a.g.e., c.I, s.12; İ.Hişâm, Muğnillebib, c.I, s.103; A.Ḥasan, a.g.e.,c.III, s.623.

² Müberrid, a.g.e., c.I, s.12; İ.Hişâm, Muğnillebib, c.I, s.103; A.Ḥasan, a.g.e., c.III, s.623.

Bu durumda ise بل edatı daha önce söylenen sözden dönülerek onun aksine bir anlam (*idrâb* / الاضراب) ifâde eder.

Bazen önceki cümlelerin anlamından vazgeçildiğini pekiştirmek amacıyla olumlu cümlelerden sonra بل ile ma'tûfundan önce لا harfi kullanılır.³

Yüzün ay gibi. Yoo güneş gibi. : وجهك البدر لا بل الشمس.

senden ayrıldım, hayır **aksine** sonu belli olmayan bu ayrılık benim sevdamı daha da artırdı. : وما هجرتك لا بل زادني شغفا
artırdı. : هي و بعد تراخي لا الى اجل.

Övme ve yerme (*medh ve zemm*) ifâdelerinde oldukça sık kullanılan bu usluba klasik nahiv kaynaklarında bedâ (البدا) uslûbu adı verilir.⁴

Aşağıdaki durumlarda idrâba başvurulur.

a- Öncülü terkedip daha sonra akla gelen yeni bir mânâyı ifâade etmek için

b- Bedâ'dan dolayı⁵

Hind güneştir, yoo dünyadır. : هند شمس بل دنيا .

Hind gecedir, yoo kabûstur. : هند ليل بل كابوس .

c- Bir şey söylemek istenildiği halde yanlışlıkla başka bir şey söylenildiğinde bu yanlış düzeltmek için.

Bir adam, yoo bir arslan gördüm. : رايت رجلا بل اسدا .

Ancak bu duruma Kur'anda ve fasih Arap sözünde rastlanmaz.

d- Unutma (nisyân) veya hatıra gelmemeden dolayı bir şey başka bir şey yerine konulduğunda ortaya çıkan yanlış düzeltmek için.

Bu duruma da Kur'ânda ve fasih Arapça ifadelerde rastlanmaz.

Cümleden بل harfi düşürüldüğü zaman da aynı anlam kastedilir. Ancak bu

"bedelü'l-ğalaṭ" olur.⁶

³ A.İrbili, a.g.e., s.224

⁴ Maleki, a.g.e., s.231-233

⁵ Bedâ: Bir sözün istekle bir mânâ için söylendikten sonra başka bir sözün bu anlam için daha uygun olduğunun anlaşılması üzerine بل harfi ile yeni sözün getirilmesidir. Bak. Mâlekî, a.g.e., s.231-233

⁶ Bak. Nureddîn Abdurrahmân el-Câmi, el-Fevâidu'd-Dıyâiyye Şerhu Kâfiyeti İbni'l-Hâcib, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, İst, trs. c.II, s.63

Not: بل harfinin idrâb ifâdesi için kullanılması Türkçemizde yazı dilinden ziyâde konuşma dilinde yaygındır.

b- Cümlelerin atfında kullanılması:

بل harfi cümleleri bağlamakda kullanıldığı zaman önceki cümlelerin anlamını ortadan kaldırmaksızın sonraki bir cümleye geçiş yapar (el-idrâbü'l-intikâlî⁷),ya da kendinden önceki cümlelerin anlamını ortadan kaldırarak sonrasının anlamını pekiştirir. (el-idrâbü'l-ibtâlî)

I - el-idrâbü'l- intikâlî

جمله + بل + جمله

بل قد افلح من تركي وذكر اسم ربه فصلي : "Doğrusu zekat veren ve Rabbinin adını anıp namaz kılan mutluluğa ermiştir. Ama siz ahiret daha iyi ve daha kalıcı iken şu yakın hayatı tercih ediyorsunuz." ⁸

بل ولدينا كتاب ينطق بالحق وهم لا يظلمون : Katımızda gerçeği söyleyen bir kitap vardır.Onlara asla haksızlık edilmez. بل قلوبهم في غمرة . Fakat onların kalpleri gaflet içindedir." ⁹

بل أنزل عليه الذكر من بيننا بل هم : O zikir aramızdan sadece O'na mı indirildi ? Onlar benim zikrimden yana şüphe içindedirler. Onlar henüz azabımı tatmadılar." ¹⁰

11 - el- idrâbü'l-ibtâlî:

جمله + بل + جمله

بل وقالوا اتخذ الله ولدا سبحانه بل عباد مكرمون . "Allah çocuk edindi " dediler. Hâşâ O yücedir." Hayır (O'nun çocukları sandıkları melekler O'nun) değerli kullarıdır." ¹²

بل ام يقولون به جنة بل جاءهم بالحق . "Yoksa " O'nda bir delilik var " mı diyorlar.

⁷ A.İrbilî, a.g.e., s.223

⁸ A'îâ, 87/14

⁹ Mü'minûn, 23/62

¹⁰ Şâd, 38/8

¹¹ Murâdî, a.g.e, s.236.

¹² Enbiyâ, 21/26

*Hayır O kendilerine hakkı getirdi."*¹³

A - BİLEŞİK CÜMLE YAPILARINDA KULLANILMASI

بل harfî birleşik cümle yapılarının teşkilinde belirli formuller halinde de kullanılır. Bu kullanım klasik dilden ziyade modern dilde son derece yaygındır.¹⁴ Bu yapıları şöylece sırayabiliriz :

لم	+	مضارع مجزوم	+....فحسب / فقط	بل	...ايضا / كذلك .
لا	+	فعل مضارع	+....فحسب / فقط	بل	...ايضا / كذلك .
لن	+	مضارع منصوب	+....فحسب / فقط	بل	...ايضا / كذلك .
ليس	+	جملة اسمية	+....فحسب / فقط	بل	...ايضا / كذلك .

بل harfî bu yapılardan biri içinde kullanıldığı zaman " *sâdece / yalnızca* medi / mez / değil, (aynı zamanda / şekilde) e / da..... gibi anlamlar ifade eder.

Formule edilen kalıplarda بل den sonraki cümleler isim cümlesi veya isim soylu cümleler ise bunların çevirilerinde "... de ... da" pek kullanılmaz.

Bu toplum **sâdece** bir tarım toplumu **değil**,
بل كان مجتمعا إقطاعيا كذلك . **aynı zamanda** feodal bir toplumdur.

Ancak fiil cümlesi ise üzerinde durulan ögenin sonuna (ki bu öge genellikle fâil veya mef'ûl olur.) "...de ,...da" eki getirilir. Ayrıca bu durumda بل harfinden sonraki kısmın çevirisinde kullanılan " *aynı zamanda* " ifâdesi düşürülebilir.

لن اسافر الى اسطنبول فقط بل الى انقرة ايضا . **Sâdece** İstanbul'a **değil**, **aynı zamanda** Ankara'ya **da** gideceğim.
Sâdece İstanbul'a **değil**, Ankara'ya **da** gideceğim.

Bileşik yapılarda ikinci cümlede " *mülkiyet* " bildiren lâm ile mecrûru mukaddem haber olarak kullanıldığı zaman Türkçeye çevirisi "...de da" ifâdesi yerine ".nın daha var/vardır" ifâdesi ile yapılabilir.

¹³ Mü'minûn, 23/70

¹⁴ A. Tâhir Haseneyn, a.g.e., s.75-83

O sadece bu otelin sahibi **değil**, O'nun başka : هو ليس صاحب هذه السيارة بل له سيارتان
 اخرىان ايضا . iki oteli **daha var**.

Aşağıdaki yapıda ise بل harfî "fakat ", "ama", "aksine" anlamında kullanılır.

ليس + جملة إسمية + بل + جملة إسمية.

O müdür **değildir**. Ama o öğretmendir. : هو ليس مديرا بل هو مدرس .

B - HARFÎ CER OLARAK KULLANILMASI

Bâzı dilciler بل harfinin رُبَّ yerine nekre ismi cerreden bir harfî cer olarak kullandığını söylemişlerdir.¹⁵

Rü'be b. el-Âccâc'ın¹⁶

بل بلد ملء الفجاج قومه : Yolları tozdan geçilmeyen nice beldeler vardır ki

Bunların gerekçeleri şunlardır:

- 1-) بل harfî bu anlam ile yalnızca isimlerle kullanılır. Asla fiillere yanaşmaz.
- 2-) Harfî cerrin mahzuf olarak amel etmesi görüşü son derece zayıf bir görüştür. Bu yüzden buna itibar edilmez.
- 3-) Aynı durum وار harfî için de söz konusudur. وار harfinin amel ettiğini kabul edenlerin görüşüne kıyasla بل inde amel edeceği kabûl edilebilir.¹⁷

Bunlar görüşlerine delil olarak Rü'be b. el-Âccâc'ın yukarıda verdiğimiz beytini gösterirler.

Ancak بل in harfî cer olarak kullanıldığını kabûl etmek doğru değildir. Yukarıdaki ve benzeri örneklerde nekre ismi cerreden بل harfî değil, bilakis pek çok nahivcinin de ittifâkla kabul ettiği gibi gizli رُبَّ harfî cerridir. بل ise cümleyi cümleye atfeden ya da daha önceki ifâdeden vazgeçildiğini bildiren bir atıf harfidir.

¹⁵ Murâdî, a.g.e., s.237

¹⁶ A. İrbilî, a.g.e., s. 38

¹⁷ A. İrbilî, a.g.e., s. 225

Yukarıda serdilen gerekçeler ise son derece tutarsızdır. Çünkü ;

a) بل harfî isimlere yanaştığı gibi fiillere de yanaşır.

وقالوا اتخذ الله ولدا سبحانه بل عباد مكرمون : "Allah çocuk edindi " dediler. Hâşâ O yücedir."

ام يقولون به حنة بل جاءهم بالحق : "Yoksa "O'nda bir delilik var "mı diyorlar. Hayır O kendilerine hakkı getirdi." ¹⁸

b) واو örneğinde de amel, yani vavdan sonra gelen ismin cer i'râbını alması: واو harfî ile değil, bu harfden sonra gizli bulunan رُبَّ harfî ile ¹⁹

C- YEMİNİN CEVABINDA إِنَّ (إِنَّ) ANLAMINDA KULLANILMASI

Bazı dildiler بل harfinin yeminin cevâbında إِنَّ anlamında kullanıldığını ve dolayısıyla te'kîd ifâde ettiğini söylerler. ²⁰

ص والقران ذي الذكر بل الذين كفروا في عزة وشقاق. "Şâd, Uyarıcı Kur'âna andolsun ki, kâfirler

ص والقران ذي الذكر إِنَّ الذين كفروا في عزة وشقاق. **gerçekten bir gurur ve ayrılık içindedirler.**" ²¹

ق والقران المجيد بل عجبوا ان جاءهم منذر منهم. "Kâf, Şerefli Kur'ân'a andolsun ki

ق والقران المجيد إِنَّهم عجبوا ان جاءهم منذر منهم. **kendilerinden bir uyarıcı geldi diye gerçekten şaşıtlar.**" ²²

¹⁸ Mü'minûn, 23/70

¹⁹ A.İrbilî, a.g.e., s.225

²⁰ A.İrbilî, a.g.e., s.226

²¹ Şâd, 38/1-2

²² Kâf, 50/1-2

X - لا : " değil, ne .., ne ... / ne de... "

Olumsuzluk ifâde eden bir atıf harfidir. İkinciye birinci öncüle bir karşılaştırma ifadesi içinde bağlar. Diğer bir deyişle, karşılaştırılan iki unsurdan ikinciye reddederek birinciye bağlar.¹ Böylece olumsuzluk ve red ifâde eden bir bağlama ve kuvvetlendirme edatı olarak kullanılır.²

مررت برجل لا امرأة . : Bir kadına **değil** bir adama uğradım.
 يفوز الشجاع لا الجبان . : Korkak **değil** cesur başarır.
 القلب تدرك ما لا عين تدركه : Kalp hiçbir gözün göremeyeceğini idrak eder. Güzellik, gözün **değil** gönlün güzel gördüğüdür.
 والحسن ما استحسنته النفس لا البصر .

Ancak لا nın atıf harfi sayılabilmesi için aşağıdaki şartların aynı anda bir arada bulunması gerekir Bunlar :

a) Ma'tûf cümle değil, mutlaka müfred olmalıdır. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi. لا dan sonra cümle ise atıf olmaz.

تصان الممالك بالجيش والأعمال : Ülkeler, ordular ve çalışma ile korunur.
 لا تصان بالخطب والآمال . : nutuk ve temennilerle korunmaz.

b) لا dan önceki cümle olumsuz (menfi) değil, olumlu (mu'ceb) bir cümle olmalıdır.³

ضربت زيدا لا عمرا . : Zeyd'i **değil** Amr'ı dövdüm.
 ما ضربت زيدا لا عمرا . : Zeyd'i dövmedim Amr'ı **değil** (denmez).

¹ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.218; Müberrid, a.g.e., c.I, s.11

² Türkçedeki karşılığı için bak.: M.Ergin, *Türkçe Dilbilgisi*, s.344.

³ Süyûtî, el -Eşbâh ve'n Nezâir, c.II, s.126

Burada emir ve nidâ cümleleri de olumlu cümle sayılırlar.

فكن ابيا لا ذليلاً : zelil **değil**, gururlu / onurlu ol.

c) Atıf ve ma'tûfdan biri diğerinin kapsamı dâhilinde (medlûlüne dâhil) ve onun fertlerinden sayılabilir nitelikte olmalıdır.

Örneğin:

مدحتُ رجلاً لا قاعداً : Bir komutanı **değil** bir adamı övdüm (denmez).

اكلتُ تفاحاً لا فاكهةً : Meyva **değil** elma yedim (denmez).

Fakat

مدحتُ رجلاً لا فتاةً : Bir bayanı **değil**, bir adamı övdüm (denir).

اكلتُ فاكهةً لا خبزاً : Ekmek **değil**, elma yedim (denir).

d) لا herhangi bir atıf harfi ile bitişmemelidir. Çünkü atıf harfi doğrudan atıf harfi üzerine girmez.⁴ Eğer bitişirse لا atıf harfi olmaktan çıkar ve yalnızca olumsuzluk harfi olur. Örneğin atıf harfi olan لا ya yine bir atıf harfi olan vav (و) bitişirse (لا) atıf harfi olmaktan çıkarak sâdece olumsuzluğu te'kîd ifâde eder.

ما جئني زيدٌ وعمروُ : Zeyd ve Amr bana gelmedi.

ما جئني زيدٌ ولا عمروُ : Ne Zeyd **ne de** Amr bana geldi /gelmedi.

ما جئني زيدٌ عمروُ : Zeyd Amr bana gelmedi (denmez).

Aynı şekilde atıf harfi olan (لا) ya (بل) harfi bitişirse (بل) atıf harfi, (لا) ise öncesinin anlamını iptâl eden bir olumsuzluk harfi olur.

اسابيع الشهر ثلاثة لا بل اربعة : Ayın haftaları üçtür. Yoo **hâyır** dördtür.

لا harfi te'kid amacıyla tekrar edilebilir. Bu durumda kendisinden önce vav (و) harfi kullanılır.

قام زيدٌ لا عمروُ ولا بكرٌ : Ne Amr **ne de** Bekir, Zeyd kalktı.

⁴ A.İrbili, a.g.e, s.252; Yusuf Uralgiray, a.g.e, c.II, s.762

e) لا harfinin ma'tûfu cümlede zikredilen bir mevsûfa sıfat, veya haber ya da hâl olmaya elverişli bir müfred olmamalıdır. Aksi halde لا atıf olmaktan çıkarak yine olumsuzluk harfi olur.

. هذا بيتٌ لا قديمٌ ولا جديدٌ . Bu **ne** yeni **ne de** eski bir evdir.

. هذا بيتٌ قديمٌ / جديدٌ . Bu yeni / eski bir evdir.

. الغلامٌ لا صبيٌّ ولا شابٌ . Çocuk **ne** bebek **ne de** gençtir.

. الغلامٌ صبيٌّ / شابٌ . Çocuk bebek / gençtir.

. عرفتُ العاطلَ لا نافعاً ولا منتفعاً . İşsizliği **ne** yararlı **ne de** faydalı gördüm.

. عرفتُ العاطلَ ا نافعاً / منتفعاً . İşsizliği yararlı / faydalı gördüm.

Bu konuda, nesh edatlarından birine haber olması da aynıdır.

. فانْ اتموْ لم تحفظوا لمودَّتِي : Dostluk bağımı muhafaza etmezseniz, bâri

. زما ماً فكونوا لا عليها ولا لها . **ne** lehinde **ne de** aleyhinde olun.

A - LA (لا) HARFİ İLE BAZI HÜKÜMLER

1) Atıf لا sı duâ, teşvîk ve soru ifâde eden cümlelerde de kullanılır.⁵

. اطلال الله عمرَكَ لا عمرَ الاعداءِ . Allah düşmanların **değil**, senin ömrünü uzatsın.

. حرسُكَ عنايةُ الله لا عنايةُ الناسِ . Seni insanların **değil**, Allah'ın yardımı korusun.

. هلاً تقدر الذكي لا الغبي . Ahmağı **değil**, akıllıyı takdir etsene.

. أفرغتَ من كتابةِ الرسالة لا الخطبةِ ؟ Hutbeyi **değil**, mektubu yazmayı bitirdin mi ?

⁵ A. Hasan, a.g.e., c.III, s.622

2) Atıf لا' sının ma'tûfun aleyhi bazen cümleden düşürülerek yalnızca ma'tûf ile yetinilebilir.

Kendimi şer **değil**, (hayır) konuşmaya ve
 و ان انفع لا قليلا (كثيرا) . az **değil**, (çok) hayır yapmaya alıştırdım.

3) Atıf لا sı cümlede bir defâdan fazla kullanılmaz.

Örneğin ;

Ne Mahmûd, Emin, Hâmid geldi. Hâşim
 حضر هاشم لا محمود لا امين لا حامد . geldi (denmez).

Ancak vav (و) harfi ile birlikte kullanılması mümkündür. Bu durumda ise
 لا atıf olmaktan çıkarak, sâdece olumsuzluğu pekiştirir.

Ne Mahmûd ne Emin ne de Hamid geldi.
 حضر هاشم لا محمود ولا امين ولا حامد .
 Haşim geldi.

4) Atıf لا sından sonra ma'tûf ve ma'tûfun aleyhe dönen zamirin ma'tûf ve ma'tûfun aleyh ile uyuşması konusunda konuşanın kasdına da itibâr edilmekle birlikte, zamirle mercii arasında tam bir mütâbakat da gereklidir.⁶

Arkadaş **değil** kardeş bana geldi.
 الأخ لا الصديق جاءني .

İkisini de davet etmeme rağmen, Hüseyin
 حسن لا حسين جائي مع اني دعوتهما . **değil** Hasan bana geldi.

5) " *Değil* " kelimesi ile Türkçeye çevrilen (لا) harfine " *lâ-ı tebrî* " , " *yok* " kelimesi ile Türkçeye çevrilen (لا) harfine ise " *leyseye benzeyen la* " (*lâ el - müşebbihetü bi leyse*) denir.

Bu haktır, bâtil **değildir**.
 هذا حق لا باطل .

Allah'tan başka tapacak **yoktur**.
 لا معبود الا الله .

⁶ A.Hasan, a.g.e., c.III, s.657

B - ﻻ HARFİNİN OLUMSUZLUK İFADESİ

1- Te'sîsî olumsuzluk :

Cümledeki olumsuzluğun yalnızca ﻻ dan kaynaklanması durumundaki olumsuzluktur. Bu durumda cümlede ﻻ dan başka olumsuzluk ifade eden bir unsur bulunmaz.

. جائي علي لا محمود : Bana Mahmud **değil**, Ali geldi.

. جائي علي محمود : Bana Mahmud, Ali geldi.

2- Te'kîdî olumsuzluk:

Olumsuz bir cümlede ﻻ nın bu olumsuzluğu pekiştirme amacıyla kullanılmasıdır.

. ما جائي محمد ولا علي : Bana ne Muhammed **ne de** Ali geldi.

. ما جائي محمد و علي : Bana Muhammed ve Ali gelmedi.

C -ATIFDA ﻻ YERİNE KULLANILAN ليس

Kûfeli dilciler ﻻ harfinin yerinde kullanıldığı zaman ليس yi de atıf harfi sayarlar. Bu görüş İbni Babşâz, Nühâs ve İbn Mâlik'e aittir. İbni Uşfûr ise bunu Bağdadlılardan nakleder.⁷

. خذ الكتاب ليس القلم . Kalemî **değil** kitabı al.

. خذ الكتاب لا القلم . Kalemî **değil** kitabı al.

Ancak bu görüşe karşı çıkanlar da vardır. Bunlar Kûfelilerin ليس den sonra bazen haberi gizlediklerini söyleyerek ليس nın atıf harfi olmasını kabûl etmezler.

. قام زيد ليس عمرو . Zeyd kalktı, Amr **değil**.

. قام زيد ليس عمرو (بقائم) . Zeyd kalktı, Amr (ayakta) **değil**.

⁷ A. İrbilî, a.g.e., s. 489

XI - **يَٰ** : " *yâni, senin anlayacağın* "

Atfi beyânda bazen ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında kullanılan yorumcul bir harfdir (tefsîriyye / açıklama). Hem müfred hem de cümlelerde kullanılabilir. Bu yönüyle yine kendisi gibi bir yorumcul olan (اُنْ) den ayrılır. Çünkü (اُنْ) yalnızca cümlelerle kullanılır.¹

عندى عسجدٌ أي ذهبٌ. : Yanımda asced, **yâni** altın var.

رأيت غضنفرًا أي أسدًا. : Bir gazanfer, **yâni** arslan gördüm.

قاسيت منه عرق القربة أي المشقة. : O'nun için ne zorluklara katlandım. **yâni** (Onun için buram buram terledim).

وترميني بالطرف، أي أنت مذنب : Sen suçlusun **diyen** bakışlarınla beni öldürüyorsun
وتقليني، لكن إياك لا ألقى . Bana küsüyorsun ama benim sana küstüğüm yok.²

Bu harfin (عوا) " *kavrayın* " veya (إفهموا) " *anlayın* " anlamında bir isim fiil olduğunu söyleyenlerin yanında, i'râbda müşterek iki öge arasında yer aldığı zaman atıf harfi olduğunu söyleyenler de vardır.³

هذا الغضنفرُ أي الأسدُ. : Bu gazanfer, **yâni** arslandır.

Bu görüş Kûfelilere aittir. Ancak bize göre doğrusu, atfi beyânda ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında kullanılan bir tefsîr / açıklama harfi olmasıdır. Gerisi ise; yukarıda da ifade ettiğimiz gibi atfi beyândır.⁴

¹ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.479; İbni Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.76; Murâdî, a.g.e., s.220

² Bağdâdî, a.g.e., c.IV, s.490

³ Murâdî, a.g.e., s.233-234; A.İrbilî, a.g.e., s.219

⁴ Bu harf yorumcul olarak kullanıldığı gibi *nidâ harfi* olarak da kullanılır.

أي زيد : Ey Zeyd !

أي رب : Ey Rabbim !

örneklerinde olduğu gibi. Bak. A.İrbilî, a.g.e., s.219

Kisâî'nin belirttiğine göre; uzağa hitâb için kullanıldığı zaman başında bulunan elifin meddi ile okunması daha yaygın bir uslûptur. Murâdî, a.g.e., s.23

أي زيد : Eeey Zeyd / heey Zeyd !

XII - أُن : " Diye "

Arapça (قال) "dedi / söyledi" fiilinin anlamını taşıyan cümlelerden sonra kullanılan (yorumcul)⁵ bir harftir (tefsîriyye). Sîbeveyh, Halîl'den naklen bunun أُن gibi bir tefsîriyye / açıklama harfi olduğunu söyler⁶ (bağlacımsı / ara bağlantı elemanı). Kendisinden sonra gelen cümle ise önceki cümleyi açıklayan bir açıklama cümlesidir. (atfı beyân / bağlaçsız atıf).⁷

"O'na "gemiği yap" diye vahyettik."⁸ : فأوحينا إليه أن يصنع الفلك.

(O'na gemiği yapmasını vahyettik). : (فأوحينا إليه أن تصنع الفلك).

O'na : "gemiği yap" dedik. : قلنا له : "اصنع الفلك " .

"Onlardan bir grup: "yürüyün" diye öne atıldı / fırladı."⁹ : و انطلق الماء منهم أن امشوا.

"Ben onlara sadece " Allaha kulluk edin" diye senin bana emrettiğin şeyi söyledim."¹⁰ : ما قلت لهم إلا ما أمرتني به أن أعبدوا الله.

"Biz insana, anası kendisini iki yıl müddetle karnında binbir meşakkatle taşıdığı için "bana ve ana-babana şükret" diye tavsiyede bulunduk."¹¹ ووصينا الإنسان بوالديه حملته أمه وهنا علي وهن و فصّاله في عامين أن أشكر لي و لوالديك.

"İbrâhim ve İsmâîl'le: " evimi temizleyin" diye sözleştik."¹² : وعهدنا إلى إبراهيم و إسماعيل أن يطهرا بيتي

⁵ Bak. Çakır Mehmet , *Arapçada Dolaylı Cümle*, s.58

⁶ Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.479; Müberrid, a.g.e., c.II, s.361-2

⁷ Murâdî, a.g .e., s.233; İbni Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.31

⁸ Mû'minûn, 23/27

⁹ Sâd, 38/6

¹⁰ Mâide, 5/117

¹¹ Lokmân,32/14

¹² Bakare, 2/125

: و أوحى ربك إلى النحل أن اتخذى من الجبال بيوتا *"Rabbin balarısına : " dağlardan evler edin "* *diye vahyetti.*"¹³

: فأوحى إليهم أن سبحوا بكرةً و عشيا. *"Sabah, akşam Rabbinizi anın . diye onlara fısıldadı."*¹⁴

: أكان للناس عجباً أن أوحينا إلى رجلٍ منهم أن أنذر *"İçlerinden bir adama : " insanları uyar "* *diye vahyetmemiz insanlara tuhaf mı geldi"*¹⁵ الناس.

: ثم أوحينا إليك أن اتبع ملة إبراهيم حنيفا. *"Sonra sana : "Allah'ı birleyerek İbrâhim'in yoluna uy " diye vahyettik."*¹⁶

: ولقد أوحينا إلى موسى أن أسر بعبادى. *"Andolsun ki biz Mûsâ'ya : " kullarımı geceleyin yola çıkar / götür " diye vahyettik."*¹⁷

a) اُ den önce veya sonrasının cümle olmaması halinde ise, اُ bağlantı harfi / bağlacımsı / ara bağlantı elemanı, sonrası da atfı beyân olmaktan çıkar.¹⁸

: أول ما أقول أن بسم الله İlk söylediğim " bismillâh" dır.

: وآخر قولهم أن لا إله الا الله Onların son sözleri " Lâ ilâhe illallâh" dır.

: وآخر دعواهم أن الحمد لله "Onların son duaları "elhamdülillah"dır."¹⁹

: وآخر دعواهم أن الحمد لله Onların son duaları "elhamdülillâh"dır."²⁰

: وآخر دعواهم أن يقولوا الحمد لله Onların son duaları " elhamdülillâh " demeleridir.

: و الخامسة أن غضب الله عليها *"Beşinci de Allah'ın gazâbı O'nun üzerinedir."*²¹

¹³ Nahl, 16/68

¹⁴ Meryem, 19 /11

¹⁵ Yûnus, 10/2

¹⁶ Nahl, 16/123

¹⁷ Tâhâ, 20/77

¹⁸ İbni Hişâm, Muğni'l-Lebîb, c.I, s.31

¹⁹ Yûnus, 10/10

²⁰ Müberrid, a.g.e., c.II, s.361

²¹ Nûr, 24/9

Buralarda kullanılan اُنْ , şeddeli olan اُنْ den muhaffeftir.²²

أول ما أقول أنه بسم الله : İlk söylediğim " bismillah" dır.

وأخر قولهم أنه لا إله إلا الله : Onların son sözleri " Lâ ilâhe illallâh" dır.

وأخر دعواهم أنه الحمد لله : Onların son duaları; "elhamdülillâh"dır

وأخر دعواهم أن الحمد لله : Onların son duaları; "elhamdülillâh" demeleridir.

والخامسه أن غضبَ الله عليها. : Beşinci de Allah'ın gazâbı O'nun üzerinedir.²³

Aynı şekilde

رأيت عسجدًا أن ذهبًا. : Bir asced **diye** arslan gördüm (denemez).

Burada اُنْ değil اُنْ kullanılır. Çünkü اُنْ yalnızca cümlelere mahsûstur.²⁴

رأيت عسجدًا أي ذهبًا. : Bir asced **yâni** arslan gördüm.

b) اُنْ den sonraki cümle isim cümlesi olabileceği gibi fiil cümlesi de olabilir.

كتبت إليه أن ما أنتَ و هذا. : O'na: "Sen nesen bu (yaptığın) ne " **diye** yazdım.

ونادينا أن يا إبراهيم : "O'na: "Ey İbrahim " **diye** seslenledik." ²⁵

وإذ أوحيت إلى الخواريين أن آمنوا بي و برسلي. : "Havârilere " bana ve elçilerime inanın " diye vahyetmiştim." ²⁶

وأوحينا إلى موسى أن ألقِ عصاك. : "Biz de Mûsâ'ya " âsânı / deyneğini at " diye vahyettik." ²⁷

وأوحينا إلى أم موسى أن أرضعِهِ فإذا خفتِ عليه : "Mûsâ'nın anasına " O'nu emzir, O'na birşey olacak diye içine bir korku düşerse, onu nehire bırak, hiç korkma, endişe etme. diye vahyettik." ²⁸

²² Sibeveyh, a.g.e., c.I, s.480; Müberrid, a.g.e., c.II, s.361

²³ Nûr, 24/9

²⁴ Murâdî, a.g .e., s.233

²⁵ Saffât, 37/104

²⁶ Mâide, 5/111

²⁷ A'râf, 7/117

²⁸ Kasas, 28/7

c) اُنْ den önceki cümlede (قال) fiilinin kullanılması halinde اُنْ kullanılmaz.²⁹

O'na: "kalk" dedim (denir). : قلت له قم.

O'na "kalk" diye dedim (denmez). : قلت له اُنْ قم.

O'na: "kalk" yazdım. (denmez). : كتبت إليه قم.

O'na "kalk" diye yazdım. (denir). : كتبت إليه اُنْ قم.

O'na birşey yazdım. O da "kalk" (sözüdür). : كتبت إليه شيئاً هو: قم.

"O'na "Ey İbrâhim" diye seslenedik." ³⁰ : ونادينا اُنْ يا إبراهيم

"kalk" dedim dersin. : تقول قلتُ: قم

"kalk" diye dedim diyemezsin.³¹ : لا تقول قلتُ اُنْ قم

d) اُنْ den sonraki cümle, açık veya gizli bir harfî cerrin mecrûru (tümleç) olursa اُنْ den sonrası atf'ı-beyân olmaktan çıkar.³²

O'na yap diye / yapmasını yazdım. : كتبت إليه بأن يفعلَ

O'na kalk diye / kalkmasını emrettim. : أمرته بأن قم

Yorumcul (tefsîriyye) olarak kullanılan اُنْ den sonra لا harfî ile olumsuz (menfî) bir muzârifî fiil gelirse bu fiil merfû, mansûb veya meczûm olmak üzere üç ayrı şekilde de okunabilir. Ancak muzârifî fiil olumlu olursa, sadece ref ve nasb şekilleri geçerli olur.³³

O'na " bunu yapma "diye söyledim. : أشرتُ إليه اُنْ لا تفعلْ ذلك

²⁹ A.İrbilî, a.g.e., s.195; H. Es'ad, a.g.e.,s.542

³⁰ Saffât, 37/104

³¹ İbni Hişâm, Muğni'l-Lebîb, c.I, s.32; İbni Hişâm'ın bu izâhından şu sonuç çıkar. DEMEK lafzı hiçbir fiilin yerini alamaz. SÖYLEME ifade eden her fiil gizliliği saklı kalmak kaydıyla DEMEK fiili yerini alabilir. "Kalk" diye seslendi cümlesindeki elif-nûn tefsîriye - diye düşen DEMEK fiilinin temsilcisidir. Bak. Çakır Mehmet, Arapçada Dolaylı Cümle, s.8

³² A.İrbilî, a.g.e., s.195;İbni Hişâm, Muğni'l-Lebîb, c.I, s.33

³³ Açıklamalar için bak. Murâdî, a.g.e., s.221

أُشِرْتُ إِلَيْهِ أَنْ لَا تَفْعَلَ ذَلِكَ : O'na bunu yapmamasını söyledim.

أُشِرْتُ إِلَيْهِ أَنْ لَا تَفْعَلَ ذَلِكَ : O'na bunu yapamayacağını söyledim.³⁴

e) أَنْ bir bağlacımsı olarak, önceki cümlelerin anlamını açıkladığı gibi, cümlede zikredilen veya niyette gizlenen bir mef'ûlü de açıklayabilir.³⁵

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ : *"Ben onlara sadece "Allah'a kulluk edin" diye senin bana emrettiğin şeyi söyledim."*³⁶

إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ أَنْ إِقْنِ فِيهِ فِي التَّابُوتِ : *"Musa'nın anasına "O'nu sandığa koy" diye vahyedileni vahyetmiştik."*³⁷

وَنَادَيْنَاهُ (بِلَفْظِ) أَنْ يَا إِبْرَاهِيمَ : *"O'na " Ey İbrahim " diye bir sözle"*³⁸
*seslenledik."*³⁹

أَنْ harfinin tefsiriyye harfi dışındaki diğer kullanımları için bak.⁴⁰

³⁴ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.481

³⁵ H. Es'ad, a.g.e., 542-3

³⁶ Mâide, 5/11s7

³⁷ Tâhâ, 20/38

³⁸ H. Es'ad, a.g.e., s.542

³⁹ Saffât, 37/104

⁴⁰ Sîbeveyh, a.g.e., c.I, s.460-475; Müberrid, a.g.e., c.I, s.48-49, c.II, s.361-362; İbni Hişâm, Muğni'l- Lebîb, c.I, s.31; Mâlekî, a.g.e., s.193-205 ; Çakır Mehmet, Arapçada Dolaylı Anlatım, Anlamlarına Göre Bağlaç Çeşitleri, s.58-59.

UYGULAMALI ÖRNEK

- وإن كنتم على سفرٍ ولم تجدوا كاتباً
فرهانٍ مقبوضةً
فإن آمنَ بعضُكم بعضاً فلْيؤدِّ الذي أوْ
تمنَ أمانتهُ واليتقِ اللهَ ربُّهُ
ولا تكتُموا الشهادةَ ومن يكتُمها فإنه آثمٌ
قلبهُ واللهُ بما تعملونَ عليمٌ .
- لله ما فى السمواتِ وما فى الأرضِ وإن
تبذوا ما فى أنفسكم أوْ تخفوه يحاسبكم
به اللهُ فيغفرُ لمن يشاءُ ويعذبُ من
يشاءُ واللهُ على كلِّ شئٍ قديرٌ .
آمنَ الرسولُ بما أنزلَ إليه من ربه
والمؤمنونَ . كلٌّ آمنَ باللهِ وملئكتِهِ وكتبهِ
ورُسُلِهِ لا نفرقُ بينَ أحدٍ من رُسُلِهِ
وقالوا سمعنا وأطعنا غفرانك ربنا
والإليك المصيرُ .
- لا يُكلفُ اللهُ نفساً إلاَّ وسعها لها ما كسبتْ
وعليها ما اكتسبتْ
ربنا لا تؤاخذنا إن نسينا أوْ أخطأنا
ربنا ولا تحملْ علينا إصراً كما حملتهُ على
الذين من قبَلنا
ربنا ولا تُحْمِلْنا ما لا طاقةَ لنا بهِ وَاغْفُ عَنَّا
وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا
فانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ .
- __Eğer seyahatte olur da yazacak birini
bulamazsanız_ alınan ipotekler / tutamaklar
(yeter).
__Yok eğer birbirinize güveniyorsanız_
güvendiğiniz kimse borcunu ödese ve
kendisini çekip çeviren Allah'dan korksun.
__Şahitlik yapmaktan kaçınmayın. Kim de
şahitlik yapmaktan kaçınırsa_ onun kalbi
bozuk demektir. Zaten Allah yaptıklarınızı /
yapacaklarınızı bilir.
Göklerdekilerin ve yerdekilerin hepsi
Allah'ındır. Akıllarınızdan geçenleri dışarıya
vursanız da vurmasanız da , Allah sizi
onlardan dolayı hesaba çekecektir. Artık
istediğini affeder, istediğinin de canını
yakabilir. Nitekim Allah, her şeye kadirdir.
Peygamber Rabbi'nden kendisine indirilene
inandı. Müminler de. Herbiri Allah'a,
meleklerine, kitaplarına, peygamberleri
arasında herhangi bir ayırım yapmaksızın
peygamberlerine de inandı. Hepsi de
" Duyduk ve itaat ettik, affını talep ediyoruz_
nitekim dönüp dolaşıp en sonunda sana
geleceğiz " dediler.
Allah, hiç kimseyi yapamayacağı bir şeyden
dolayı sorumlu tutmaz. Zirâ, insanın yaptığı
bazı şeyler lehine, bazıları da aleyhinedir.
Rabbimiz! eğer unuttur ya da hata edersek
hemen bizleri azarlama. Rabbimiz bizden
öncekilere yüklediğin gibi bizlere de zor
görevler yükleme.
Rabbimiz! Dayanamayacağımız yükler
yükleme bize. Affet bizi. Bağışla bizi , acı
bize . Sen rabbimizsin bizim . Kâfirlere karşı
da yardım et bize.
(Bakara, 2/283-286)

SONUÇ

Atıf; cümlelerin temel öğelerinden herhangi birini kendi konumuyla çoğaltma işlemidir. Bu çoğaltma işlemi genellikle atıf / bağlama harfleri denilen harflerden biriyle yapılır.

Bu harfler on tane olup, الواو ، الفاء ، ثم ، حتى ، أو ، أم ، إِمَّا ، لكن ، بل ، ve لا harfleridir. Kendisi ile bağımlı olduğu öge (*öncül / metbû'*) arasında atıf harflerinden birisi bulunan atfa " *harflerle atıf* " veya " *sıralama atfi* " (*atfi nesak*) adı verilir. Cümlelerin temel öğeleri arasında ise atıf harfi kullanılmaz.

Atıf harflerinden الواو ، الفاء ، ثم ، حتى ، أم ve أو harfleri lâfızda ve mânâda ortaklık ifade ederken, بل ، لا ve لكن harfleri ise yalnızca lâfızda ortaklık ifade eder.

Anlamları açısından ise;

Atıf harflerinden الواو *mutlak cem'* ifade eder. Kûfelilerin الواو harfinin tertîb ifade ettiği konusundaki iddiaları ise Arap nahivcilerin yanında pek kabul görmez.

الفاء harfi sıralama ve ardarda geliş (*tertîb ve ta'kîb*)

ثم ise arada bir zaman aralıklı bir sıralama ifade eder. (*et-tertîb mea't-terâhî*)

Ayrıca bunlardan الواو harfi ;

bir şeyi mürâdifi üzerine, geneli özele, özeli genele, birli sayıları onlu sayılara ya da daha yukarısına atfetmesi, ma'tûfunun beraberlik, sıralama veya zıddı bir anlamı ifade edebilmesi, sözün tamamlanmadığı durumlarda ismi isme bağlaması, i'tirâziyye cümleleri başlangıcında ve birer yan cümlecik olan hal cümlelerini ana cümleye bağlamakta kullanılması,

الفاء harfi ise ;

cevap cümlelerinden önce ve cevap gerektiren nitelikteki cümlelerin cevaplarından önce kullanılması, اِمَّا ayırıcı ve onun cümleciginden sonra kullanılması, mâ'mûlû mukaddem emir ya da nehiyden önce, şart anlamlı mübtedânın haberinden önce, ve izâ el-fücâiyeden sonra kullanılması gibi özellikleri ile diğer atıf harflerinden ayrılırken; cümlede delil olduğu zaman ma'tûf veya ma'tûfun aleyhleri ile birlikte hazfedilebilmeleri gibi özellikleriyle de (الواو ve الفاء harfleri) birbirine benzer.

حتى ise, ma'tûfu a) dâimâ isim olarak gelen ancak fiil veya cümle olmayan,

b) ma'tûfun aleyhinin bir kısmı veya benzeri olan c) ziyâde ya da noksanlıkta son nokta da bulunan bir atıf harfi olduğu görülür.

Harflerle yapılan atıfda ma'tûfun ma'rifelik, nekrelilik, müzekkerlik, müenneslik, mu'reblik, mebnîlik sayı ve zıtlık konusunda ma'tûfun aleyhe uygunluğu aranmaz.

Fiiller fiillere, isimler de isimlere atfedildiği gibi cümleler de cümleler üzerine atfedilebilir. Ancak bunun için atfedilecek cümleler arasında tam bir münâsebet (*kemâlu'l-ittisâl* ya da *kemâlu'l-ittihâd*) olup ayırma (*fâsl*⁵) gerektiren bir sebep olmamalı ve ihbârîlik ve inşâîlik konusunda birbiriyle eşit olmalıdır.

Haber ve inşâ yönüyle birbirine aykırı (*kemâlû'l-inkitâ'*) olan cümleler birbiri üzerine atfedilemez.⁶

Haber ve inşâ yönüyle farklı oldukları halde istenilen mânânın aksine bir anlam çağırıştıran cümleler arasında ise anlam kaymasını önlemek için zorunlu olarak atıf harfi kullanılır.⁷

هل لك حاجة ؟ : Bir ihtiyacın var mı ?

لا بارك الله فيك . : Allah bereket vermesin (denmez).

لا وبارك الله فيك . : Hayır. Allah bereket versin.

Lafzen birbirine zıt ancak anlam yönüyle uyuşan fiilin isme, veya ismin fiile atfı yapılabilir.

يخرج الحي من الميت ويخرج الميت من الحي . : "Ölüden diriye çıkarır, diriden de ölüyü." ⁸

(ويخرج الميت من الحي) .

فالق الأصباح و جعل الليل سكنا . : "Karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran,

(وجا عيل الليل سكنا) . geceyi dinlenme zamanı yapan (O'dur)." ⁹

أو لم يروا إلى الطير فوقهم صافات ويقبضن : "Üstlerinde kanatlarını açıp yumarak uçan

(وقابضات) kuşları görmüyorlar mı " ? ¹⁰

Fiile bitişen merfû zamir üzerine yapılan atıfda önce munfasıl bir merfû zamir ile ma'tûfun aleyh te'kid edilir, sonra ma'tûf getirilirken, munfasıl merfû zamir veya muttasıl mansûb zamir üzerine yapılan atıfda bir munfasıl zamir ile te'kid gerekmez.

⁵ Faşl: İki cümle arasında atfın terkedilerek cümlelerin birbirinden ayrılması; diğer bir deyimle birinin bitip sonra diğerinin başlaması demektir. Bak. M.Said İsbir- Bilâl Cüneydî, a.g.e., s.647

⁶ Ali el-Cârim- Mustafa Emîn, a.g.e., s.230

⁷ Ali el-Cârim- Mustafa Emîn, a.g.e., s.232

⁸ En'âm, 6/95

⁹ En'âm, 6/96

¹⁰ Mülk, 67/19

- أُسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ : "Sen ve eşin cennette kalın."¹¹
- أَفْضَلُ مَا قُلْتُهُ أَنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي : "Ben ve benden önceki peygamberlerin söyledikleri en güzel şey "Allah'dan başka tanrı yoktur" sözüdür."
- لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ .
- مَا ضَرَبَ إِلَّا أَنْتَ وَزَيْدٌ . : Ancak sen ve Zeyd vurdunuz.
- ضَرَبْتُكَ وَزَيْدًا . : Seni ve Zeyd'i dövdüm.

Muttasıl merfû zamir ile ma'tûfu arasında atıf harfinden önce veya sonra herhangi bir fâsıla olması durumunda ma'tûfun aleyhi te'kid için getirilen munfasıl ref' zamiri düşürülebilir.

- يَدْخُلُونَهَا مِنْ مِّنْ صَلَاحٍ مِنْ آبَائِهِمْ . : "Onlar ve atalarından iyiler oraya girerler."¹²
- لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاءُنَا . : "Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız ortak koşmazdık."¹³

Mecrûr zamir üzerine atıf yapıldığında ma'tûfun aleyhdeki harfi cerr veya muzâf isim tekrâr edilir.

- مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ . : "Size ve hayvanlarınıza metâ' olarak..."¹⁴
- بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ . : "Bizimle sizin aranızda..."¹⁵

Aynı cümle içersinde birden fazla tâbînin ardarda gelmesi halinde önce sıfat sonra atfı beyân sonra te'kid sonra bedel daha sonrada atf'ı- nesak zikredilir.¹⁶

- الْخَلِيفَةُ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ أَبُو حَفْصٍ : Ebû Hafs Ebû Bekir Sıddîk el-Kerîmden sonra halife Emîru'l-Mü'miniyn Ömer'in kendisi sonra da Osman'dır.
- الْكَرِيمُ عَمَرَ نَفْسَهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ عُثْمَانُ .

Biri müzekker diğeri müennes iki fâili bulunan fiillerin müzekkerlik ya da müennesliğinde fâillerden önce gelene itibar edilir.

- جَاءَ الرَّجُلُ وَالْمَرْءُ . : Adam ve kadın geldi.
- جَاءَتِ الْمَرْءُ وَالرَّجُلُ . : Kadın ve adam geldi.

¹¹ Bakare, 2/35

¹² Ra'd, 13/23

¹³ En'âm, 6/148

¹⁴ Nâziât, 79/33

¹⁵ Âli-İmrân, 3/64

¹⁶ M. Zihni, el- Mukteḍab, s.158

Ma'mûllerini tamamlamamış masdara atıf yapılmaz.¹⁷

Müfret sıfatların atfında arada atıf harfi kullanılmazken, cümle sıfatların atfında atıf harfi kullanılır. Ancak bunların Türkçe'ye çevirilerinde normal atıf kurallarına uyulur.

الموصوف + صفة + صفة

biçim : "O, yaradan, var eden ve var ettiklerine veren Allah'dır."¹⁸ هو الله الخالق البارئ المصور.

الموصوف + جملة صفة + حرف عطف + صفة

"Namazlarında saygılı, boş şeylerden yüz çeviren, zekatı veren ve ırzlarını koruyan mü'minler kurtulmuşlardır."¹⁹ : قد افلح المؤمنون الذين هم في صلاتهم خاشعون و الذين هم عن اللغو معرضون و الذين هم للزكوة فاعلون و الذين هم لفروجهم حافظون .

Müfred hallerden önce atıf harfi kullanılmazken cümle hallerden önce vav harfinin kullanıldığı görülür. Ancak bu vav bir atıf değildir. Çünkü hal cümlesi ana cümlelerin bir ögesi sayılır. Cümlelerin temel öğeleri arasında ise atıf harfi kullanılmaz. Benzer bir durum da cevap cümlelerinden önce kullanılan fa harfi için sözkonusudur.

Yemin vavından sonra kullanılan ikinci vav'lar atıf harfidir. Aksi halde her iki isim için de cevap cümlesi gerekli olur.²⁰

"Tî'n'e, Zeytin'e, Sîna dağına ve bu güvenli şehre andolsun ki biz insanı en güzel şekilde yarattık"²¹ : والتين والزيتون وطور سينين وهذا البلد الامين لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم .

Bir âmilin bir, iki veya daha çok ma'mûlleri üzerine bir atıf harfi ile atıf yapılabilir.

Zeyd ve Bekir güzeldir. : حسن زيد وبكر .

Zeyd Amr'a Bekir de Halid'e vurdu. : ضرب زيد عمراً وبكر خالد .

Zeyd Amr'a Bekir'in değerli olduğunu, Halid de : أعلم زيد عمراً بكر أفاضلاً و خالد .

Bişr'e Muhammed'in âlim olduğunu bildirdi. : بشرأ محمدأ عالماً .

"Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı birer hesap ölçüsü yapan (O'dur)."²² : جعل الليل سكناً و الشمس و القمر حساباً .

¹⁷ İbni Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, c.III, s.393

¹⁸ Haşr, 59/24

¹⁹ Müminûn, 23/1-5

²⁰ İbni Hişâm, *Muğnil-Lebîb*, c.II, s.361

²¹ Tîn, 95/1-4

Fakat iki değişik âmilin iki ma'mûlû üzerine bir atıf harfî ile iki isim atfedilemez. Çünkü tek bir harfin iki âmil yerine kullanılabılme gücü yoktur. Ancak mecrûr takaddüm ederse bu mümkündür.

- . في الدارِ زيدٌ و الحجرِ عمروٌ . Evde Zeyd odada Amr vardır.
- . في الدارِ زيدٌ و عمروٌ و الحجرِ . Evde Zeyd ve Amr vardır ve odada (denmez).
- . زيدٌ في الدارِ و الحجرِ عمروٌ . Zeyd evde , odada ise Amr var.
- . إن في الدارِ زيداً و الحجرِ عمراً . Gerçekten evde Zeyd odada Amr vardır .
- . زيدٌ خرجَ غلامُهُ و عمروٌ أخوه . Zeyd'in kölesi Amr'ın kardeşi çıktı.
- . أكلَ امرئٌ تحسبين إمرأً heey! sen her adamı adam mı sanırsın
- . و نارٍ تُوقَدُ بالليلِ ناراً . ve geceleyin alevlenen her ateşi ateş mi ?

BİBLİYOGROFYA

‘Abbas Hasan, **en-Nahvu'l-Vâfi**, I-IV, Dâru'l-Fikr, 3.b., Mısır, trs.

Ahmedî, Mûsâ b. Muhammed el-Melyânî, **Mu‘cemu'l-Ef‘âli'l-Müteaddiyeti bi harfin**, Dâru'l-‘İlm li'l- Melâyîn, 3.b., Beyrût, 1986.

‘Ali el-Cârim- Muştafâ ‘Emîn .

a) **en-Nahvu'l-Vâdih fî Kavâidi'l- Luğati'l-‘Arabiyye li Medârisi'l-Merhaleti'l -ûlâ**, Dâiretü'l-Meârif, Kâhire, 1964.

b) **el Belağatü'l- Vâdiha**, Kahraman Yay., İst. 1984.

el-Bağdâdî, ‘Abdulkâdir b. ‘Ömer, **Hızânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübâbi Lisâni'l-‘Arab**, Dâru 's-Şadr, Beyrût, trs.

Banguoğlu Tahsin, Türkçenin Grameri, Bahâ Matbaası, İst., 1974.

Birgivi, Muhyiddin Muhammed Pîr Ali, **İzhâru'l-Esrâr**, Salâh Bilici Kit., İst., trs.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, **eş-Şahîh**, Çağrı Yay., İst., 1992.

Celâleddîn Muhammed b. ‘Ahmed el-Mahallî, **Tefsîru'l-Celâleyn**, Çağrı Yay. İst.trs.

Çakır Mehmet;

a) **Sîbeveyh Öğretim Yöntemi ve Koyduğu Bazı Nahiv Kuralları**, Anadolu Matbaası, İzmir, 1994.

b) **Arapçada Dolaylı Cümle**, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1986.

Çelebi, Kâtib, **Keşfu'z-Zünûn**, M.E.B. Bas., İst., 1971.

Dağr, ‘Abdulgâni, **Mu‘cemü'l-Kavâidi'l-‘Arabiyye**, Dâru'l-‘Kalem, Beyrût, 1986.

Demirayak Kenan - Çögenli Sâdi, **Arap Edebiyatında Kaynaklar**, Fen Ed.Fak. Ofset Tesisleri, Erzurum, 1994.

Ebû Davûd, Süleyman b. Eş‘as, **es-Sünen**, Çağrı Yay., İst., 1992.

Fahr, 'Abdulâzîz Muhammed **Tavdîhu'n-Nahv**, Kâhire, trs.

Ferrâ', Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd, **Meâni'l-Kur'ân**, I-II, 'Alemül-Kütüb, 2.b., Beyrût, 1980.

Furat, Ahmet Suphi, **Arap Edebiyatı Târihi**, İst. Ün. Ed. Fak. Bas., İst., 1996.

Galâyînî, Muştafâ b. Muhammed Selîm, **Câmiû'd-Dürûsi'l-Ârabiyye**, I-III, nşr. Abdül-Mün'im Haffâce-'Abdulâzîz Seyyid el-Ehl, 16.b., Beyrût, 1982.

George M. 'Abdu'l-Massîh- Hani George Tabrî, **el-Halîl Mu'cemu Muştalahati'n-Nahvi'l-Ârabiyyi**, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1990.

Hâdî 'Atıyye Maṭr el-Hilâlî, **el-Hurûfu'l-Âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm Beyne'n Nahviyyîn ve'l Belağiyyîn**, Mektebetu'n Nahdati'l-Ârabiyye, 1986, Beyrût.

Halîl, 'Es'ad, **Hulâşatu's-Şurûh**, Derseâdet, İst. 1305.

Hasan Akdağ, **Arap Dilinda Edatlar**, Tekin Yay. , Konya, 1984.

Haseneyn, A. Tâhir, Marîman Naili el-Varrâkî, **The Connectors in The Modern Standart Arabich**, Arabic Language Institute, American University in Cairo, 1993.

Herevî, 'Ali b. Muhammed, **Şerhu-Kitâbi'l-Lâmât**, Yazma, Lâleli 3701.1., Süleymâniye ktb. İst.

Hüseyin Yazıcı, **Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar**, Dağarcık Yay. 1998, İst.

İbn 'Akîl, Bahâuddîn 'Abdullah, **Şerhu İbn 'Akîl**, I-II, nr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, 14.b., Mısır, 1964.

İbn Cinnî Ebû'l-Feth 'Osman,

a) **el-Hasâis**, I-III, nr. M. Ali en-Neccâr, Dâru'l-Hüdâ, trs.

b) **Sırru-Sınâati'l-İ'râb**, I-II, nr. H. Hindâvî, Dâru'l-Kalem, 2.b., Beyrût, 1993.

İbnü'l-Enbâri, Kemaluddin 'Abdurrahmân b. Muhammed, **el-İnsâf fi Mesâili'l-Hilâf**, el-Mektebetü't-Ticâriyye, 4.b., Mısır, 1961.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Yûsuf;

a) **Evdâhu'l-Mesâlik ilâ 'Elfiyyeti İbn Mâlik**, I-IV, Dâru'l-Cîl, 5.b., Beyrût, 1979.

b) **Şerhu-Şüzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab**, el-Mektebetü't-Ticâriyye , 9.b., Mısır, 1963.

c) **Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib**, Kâhire, trs.

İbn Kemal Paşa, Şemseddin Ahmed b. Süleymân, **Selâsü Resâil fi'l-Luğa**, nşr. M. Hasan 'Ebû'l-Fettûh, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1993.

İbn Mâlik Muhammed b. 'Abdullah, **el-Elfiyye**, Mısır, trs.

İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, I-VI, nr. A. 'Ali el-Kebîr vd., Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1119.

İbn Yâiş, 'Ali b. Yâiş en-Nahvî, **Şerhu'l-Mufaşşal**, I-X, 'Alemlü'l-Kütüb, Beyrût, trs.

İrbilî, 'Alaaddîn b. 'Alî, **Cevâhiru'l'Edeb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab.**, nşr. İmîl Bedî' Ya'kûb, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 1991.

İsbir, Muhammed Sâid , **eş-Sâmil**, Dâru'l-Âvde, Beyrût, 1985.

İslam Ansiklopedisi (DİA) Diyânet, c.X.1994, İst.

el-Ğazvînî, Celâleddin el-Ğatîb, **el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa**, Mektebetü'l Müsenâ, Bağdad.

Mâlekî, Ahmed b. 'Abdunnûr, **Raşfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Meânî**, nşr. A. Muhammed Harrât, Dâru'l-İlm, Beyrût, 1985.

Mehmet Çelen, **Arapçada Edatlar**, Saf Yay. İst. 1991.

Mehmet Zihni; **el-Müntehab ve'l-Muktedab**, Mârifet Yay., İst., 1981.

Mevlüt Sarı, **el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat** , Bahar Yay., İst., 1982.

el-Mu'cemü'l-Vasît, Çağrı yay., İst., 1986.

el-Mu'cemu'l-Ârabiyyü'l-Esasiyyü, Lârus Yay.1989.

Muhammed el Antâkî, **el-Minhâc fi'l Kāvâidi ve'l İ'râb**, Teblig Yay., İst.1985.

Murâdî, el-Hasan b. Kâsım, **el-Ceneddânî fi Hurûfi'l-Meânî**, nşr. Fahreddin Kâbâve-M. Nedîm Fâdîl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1992.

Müberrid Ebu'l-Âbbâs Muhammed b. Yezîd, **el-Kâmil**, Dâru'l-Fikr, Kâhire, trs.

Nesefî, Ebi'l-Berekât Abdullah b. Aḥmet b. Maḥmûd, **Tefsîru'n-Nesefî**, Dâru 'İhyâi'l-Kütübi'l-Ârabiyye, Mısır, trs.

Reşit, Serṭûnî, **Mebâdiü'l-Ârabiyye**, el-Kâlsülükeyye Mat., İst.

Rummânî, Ali b. 'İsa, **Risâle fi Hurûfi'l-Meânî**, Yazma, Esad Efendi 3145.3, Süleymâniye ktb., İst.

Sâmi Şemseddin, **Temel Türkçe Sözlük (Kâmûs-i Türkî)**, Birinci Baskı, Tercüman Gazetesi Yay., İst.1986.

Sîbeveyh, Ebu Bisr, Âmr, **el-Kitâb**, nşr. A. Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hancî, 2.b., Kâhire, 1982.

Sicistânî, Ebu Bekir Abdullah b. Ebi Dâvûd Süleyman b. Eş'âf, **Kitâbu'l-Meşâḥif**, Birinci Baskı, Mısır, 1355.

es-Süyûṭî, Celâleddin b. Abdurrahman b. Ebî Bekir,

- **Tefsîru'l-Celâleyn**, Çağrı yay. İst. trs.

- **Buḡyetü'l Vüât fi Tabakati'l-Lüḡaviyyîn ve'n-Nühât**, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetü'l-Aşriyye, Beyrût. trs.

Suyûtî, Celâleddin, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, trs.

Tâhiru'l Mevlevî, **Edebiyat Lugatı**, Neşre hazırlayan, Kemâl Edip Kürkçüoğlu, Enderûn Kitabevi, İst. 1973.

Uğberî, Ebu'l-Bekâ, Abdullah b. el-Hüseyn b. Abdullah, **İmlâu Ma Menne Bihi'r-Rahmân, Min vücuhî'l-İ'râb ve'l-Kırâati fî Cemî'l Kur'ân**, tsh.ve thk. İbrâhim Utuvve Avd, 1. b., 1961, Mısır.

Uralgiray Yusuf, **İlk ve İleri Dilbilgisi**, Tebliğ Yay. Riyâd, 1986.

Vakkasoğlu Vehbi, **Mehmet Akif**, Dîvan Matb., 2. b. , İst., 1976.

Yakıt İsmail, **Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ötüken Neşriyat, İst., 1992.

Zeccâcî, Abdurrahmâmb. İshâk,

a) **el-Cümel**, thk, İbnü ebî Şenb, 2.b., Paris 1957

b)-**Kitabu Hurûfi'l-Meânî ve's-Sıfât**, nşr. Hasan Sâzelî Ferhûd, Dâru'l-Ülûm, 1982.

c)-**Kitâbu'l-Lâmât**, Yazma, Şehid Ali Paşa 2511.3. Süleymâniye ktb. İst.

Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Muḥammed b. Âmr,

a) **el-Mufaṣṣal fî 'İlmi'l-Lüḡa**, nr. M. İzzeddin es-Sâidî, Dâru İhyâi'l-Ülûm, Beyrût, 1990.

b) **Esâsü'l-Belâḡa**, Dâru'n-Sâdır, Beyrût, 1979.

Zerkeşî, Bedrüddin Muḥammed b. Abdullah, **el-Bürhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, I-IV, nşr. M. Ebû'l-Faḍl İbrahim, 2.b., Kâhire, 1972.